

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ, ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

Ψηφιακός ακτιβισμός ενάντια στο Π.Δ. 85/2022 και την υποβάθμιση
των πτυχίων των ηθοποιών

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Γεωργία Δημήτρουλα

Αθήνα, Ιούνιος 2023

Τριμελής Επιτροπή

Παντελής Βατικιώτης, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Ιωάννα Βώβου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Σταύρος Καπερώνης, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Γεωργία Δημήτρουλα, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

«Ο κόσμος είναι ένας καθρέφτης και δίνει σε κάθε άνθρωπο την αντανάκλαση του δικού
του προσώπου».

William M. Thackeray, Βρετανός Συγγραφέας (1811-1863)

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους όσοι βοήθησαν άμεσα ή έμμεσα στην περάτωση της διπλωματικής εργασίας μου. Πρωτίστως, ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Παντελή Βατικιώτη, ο οποίος συνέβαλε ποικιλοτρόπως στην ολοκλήρωσή της, παρέχοντάς μου χρήσιμες συμβουλές και την καθοδήγηση που ήταν απαραίτητη δεδομένων και των αντικειμενικών δυσκολιών που υπήρξαν. Επιπλέον, ευχαριστώ πολύ τους ηθοποιούς για τις συνεντεύξεις που πρόθυμα και άμεσα μου παραχώρησαν αλλά και τους συμμετέχοντες στο ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε.

Περιεχόμενα

Περίληψη	9
Abstract.....	11
Εισαγωγή.....	12
Κεφάλαιο 1: Νέα μέσα και κινηματική δράση	14
1.1 Η συλλογική συνείδηση στα νέα μέσα	14
1.1.2 Η συμμετοχική κουλτούρα των νέων μέσων.	16
1.2 Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων (RMT) και Θεωρία Νέων Κοινωνικών Κινήματων (NSM).....	16
1.3 Οπτιμιστικές και σκεπτικιστικές θεωρήσεις των νέων κινήματων	18
1.4 Νέα κοινωνικά κινήματα.....	19
1.5 Οι «πλάνες» του Treré	20
Κεφάλαιο 2: Ψηφιακός ακτιβισμός	23
2.1 Κάλυψη ακτιβιστικών δράσεων από τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης	23
2.1.2 Το νοητό «καθήκον» των χρηστών.	24
2.2 Η μετάβαση από το παραδοσιακό στο ψηφιακό περιβάλλον	25
2.2.1 Νέες δυνατότητες.....	25
2.3. Ακτιβισμός μέσω hashtag	26
2.3.1 Η θετική σκοπιά του ακτιβισμού στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.	27
2.3.2 Πρόσφατες περιπτώσεις των hashtags #BlackLivesMatter και #MeToo.....	27
2.4 Slacktivism και clicktivism: Η αρνητική πλευρά του ακτιβισμού και ο μηδενικός κοινωνικός αντίκτυπος.....	30
2.4.1 Η οκνηρή γενιά και το «συντηρητικό δίλημμα».	32
2.4.2 Αρνητικές συνέπειες των hashtags #Bringourgirlsback και #Yesallwomen.....	32
2.5 Θετική, αρνητική και ουδέτερη σχέση ψηφιακού και παραδοσιακού ακτιβισμού	34

2.6 Η θεωρία STOPS	35
2.7 Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως διαμεσολαβητής για τη συμμετοχή σε δράσεις ...	35
Κεφάλαιο 3: Ερευνητικό αντικείμενο: Διαδικτυακές κινητοποιήσεις ενάντια στο Π.Δ. 85/2022	38
3.1 Το χρονικό της υπόθεσης.....	38
3.2 Οι δράσεις διαμαρτυρίας.....	39
3.3 Οι αντιδράσεις των χρηστών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.....	42
3.4 Ο απόηχος των κινητοποιήσεων.....	43
Κεφάλαιο 4: Μεθοδολογική Προσέγγιση.....	45
4.1 Ερευνητικές υποθέσεις	45
4.2 Ερευνητικά εργαλεία	45
4.2.1 Ποιοτική μέθοδος.....	46
4.2.2 Ποσοτική μέθοδος.....	49
4.2.2.1 Επιλογή και μέγεθος δείγματος για την ποσοτική έρευνα.	51
4.3 Περιορισμοί.....	51
Κεφάλαιο 5: Ανάλυση και συμπεράσματα.....	53
5.1 Η διαδικτυακή διάσταση των κινητοποιήσεων ενάντια στο Π.Δ. 85/2022	53
5.1.1 Το προφίλ των χρηστών.	53
5.1.2 Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως χώρος ανάπτυξης κινηματικής δράσης.....	54
5.1.3 Διάδοση της πληροφορίας μέσω των hashtags.....	56
5.2 Σύγκριση ψηφιακού και παραδοσιακού ακτιβισμού ως προς την αποτελεσματικότητα.....	59
5.3 Πτυχές των slacktivism και clicktivism στις ψηφιακές κινητοποιήσεις για το Π.Δ. 85/2022	62
5.4 Η προοπτική των ψηφιακών κινητοποιήσεων	65
5.4.1 Η πλήρωση του δημοκρατικού ελλείμματος.	66

5.5 Οργάνωση και συντονισμός κινητοποιήσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.....	68
Κεφάλαιο 6: Συζήτηση-Δυναμικές και περιορισμοί.....	70
Βιβλιογραφία	74
Ελληνόγλωσση	74
Ξενόγλωσση	77
Παράρτημα Ι: Οδηγός Συνέντευξης	80
Παράρτημα ΙΙ: Ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης.....	82

Γραφήματα

Γράφημα 1: Ερώτηση 1 - Ηλικιακή ομάδα συμμετεχόντων	53
Γράφημα 2: Ερώτηση 2 - Φύλο συμμετεχόντων	54
Γράφημα 3: Ερώτηση 3 - Επίπεδο εκπαίδευσης συμμετεχόντων	54
Γράφημα 4: Ερώτηση 4 - Από ποια μέσα ενημερωθήκατε για το Προεδρικό Διάταγμα 85/22;	55
Γράφημα 5: Ερώτηση 6 - Συναντήσατε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης κάποιο από τα παρακάτω hashtags για το συγκεκριμένο ζήτημα;	57
Γράφημα 6: Ερώτηση 7 - Πόσο αποτελεσματική θεωρείτε τη χρήση των hashtags;	57
Γράφημα 7: Ερώτηση 8 - Ποια από τις παρακάτω προτάσεις σας βρίσκει περισσότερο σύμφωνους;	58
Γράφημα 8: Ερώτηση 5 - Από ποια μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενημερωθήκατε για την οργάνωση και το συντονισμό δράσεων σχετικά με το Προεδρικό Διάταγμα 85/22;	59
Γράφημα 9: Ερώτηση 16 - Οι διαμαρτυρίες των ανθρώπων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τούς ενθαρρύνουν να κινητοποιηθούν και σε φυσικό χώρο	61
Γράφημα 10: Ερώτηση 10 - Αν ναι, με ποιον τρόπο;	63
Γράφημα 11: Ερώτηση 9 - Συμμετείχατε σε δράσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για το συγκεκριμένο ζήτημα;	64
Γράφημα 12: Ερώτηση 14 - Παραβρεθήκατε σε κινητοποιήσεις και δράσεις διαμαρτυρίας (συγκεντρώσεις/πορείες/συναυλίες) που είχαν σκοπό την τροποποίηση του Προεδρικού Διατάγματος 85/2022;	64
Γράφημα 13: Ερώτηση 15 - Έχετε συμμετάσχει γενικά σε δράσεις διαμαρτυρίας για άλλα ζητήματα που σας έχουν απασχολήσει;	65
Γράφημα 14: Ερώτηση 12 - Κατά την άποψή σας, όταν οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να διαμαρτυρηθούν, επαναπαύονται και δεν συμμετέχουν σε περαιτέρω δράσεις ή ενισχύεται η θέλησή τους για συμμετοχή σε περαιτέρω δράσεις	66
Γράφημα 15: Ερώτηση 13 - Κατά την άποψή σας, μπορούν οι ψηφιακές κινητοποιήσεις που πραγματοποιούνται να προκαλέσουν την τροποποίηση ή την απόσυρση του Π.Δ.85/22; ..	66
Γράφημα 16: Ερώτηση 11 - Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις πιστεύετε ότι περιγράφουν καταλληλότερα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;	69

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ) του Παντείου Πανεπιστημίου «Πολιτιστική Διαχείριση, Επικοινωνία και Μέσα» με κατεύθυνση «Κοινωνία της πληροφορίας, Μέσα και Τεχνολογία» και παραδόθηκε κατά την εξεταστική περίοδο του εαρινού εξαμήνου, τον Ιούνιο του 2023. Στην εν λόγω εργασία το ενδιαφέρον στρέφεται γύρω από τον ακτιβισμό που υφίσταται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, με σκοπό να μελετηθεί ποιος είναι ο αντίκτυπός του στην κοινωνία. Για την έμπρακτη κατανόηση των πτυχών των ψηφιακών ακτιβιστικών δράσεων, χρησιμοποιείται ως μελέτη περίπτωσης το Προεδρικό Διάταγμα (Π.Δ.) 85/22 που φαίνεται να υποβαθμίζει τα πτυχία των ηθοποιών. Προηγούμενη πτυχιακή εργασία της ερευνήτριας με θέμα το κίνημα του #MeToo, η ευρεία διάδοση του οποίου αρχικά στην Αμερική έγινε στο Twitter (Δημήτρουλα, 2019), οδήγησε στην περαιτέρω έρευνα των δυνατοτήτων που παρέχονται μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για ακτιβιστικές δράσεις, με τη μελέτη αυτή τη φορά μιας πρόσφατης περίπτωσης που έλαβε χώρα στην Ελλάδα κατά την περίοδο Δεκεμβρίου-Μαρτίου 2023. Σκοπός είναι να εξεταστεί εάν οι ψηφιακές δράσεις που έλαβαν χώρα μετουσιώθηκαν σε κινητοποιήσεις σε φυσικούς χώρους, εάν ο ψηφιακός ακτιβισμός ταυτίζεται με τον παραδοσιακό ακτιβισμό ως προς την αποτελεσματικότητά του και τέλος πώς οι χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αξιολογούν την προοπτική των δράσεων που εκτυλίσσονται εντός τους. Στη μεθοδολογία χρησιμοποιήθηκε έρευνα μικτών μεθόδων, με συνεντεύξεις στην ποιοτική προσέγγιση και ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης στην ποσοτική. Η ανταπόκριση και στις δύο περιπτώσεις ήταν ικανοποιητική, καθώς οι συνεντεύξεις απαντήθηκαν από δύο ηθοποιούς ενώ το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 124 άτομα. Βασικό συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η εργασία είναι ότι οι παραδοσιακές και οι ψηφιακές δράσεις ακτιβισμού αφουγκράζονται στον ίδιο βαθμό τον παλμό της κοινωνίας και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Οι κινητοποιήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν σημαίνοντα ρόλο στην οργάνωση και τον συντονισμό δράσεων που γίνονται φυσική τη παρουσία. Το γεγονός ότι οργανώνονται μέσω των ψηφιακών πλατφορμών δεν συνεπάγεται ότι μπορούν να ταυτιστούν με παθητική στάση ή αδιαφορία των συμμετεχόντων αλλά είναι προτιμότερο να συσχετιστούν με τον σκοπό που επιτελούν. Η φυσική παρουσία στις κινητοποιήσεις είναι αδιαμφισβήτητης αξίας αλλά πλέον

ενισχύεται, χωρίς να αντικαθίσταται, από δράσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για λόγους που θα εξηγηθούν στη συνέχεια.

Λέξεις-κλειδιά: Μέσα κοινωνικής δικτύωσης, κοινωνικά κινήματα, ψηφιακός ακτιβισμός, ακτιβισμός μέσω hashtag, Προεδρικό Διάταγμα 85/22

Digital activism against Presidential Decree 85/22 and degradation of the actors' degrees

Georgia Dimitroula

Abstract

This thesis was made in the context of the Master's Degree Program (MA) of Panteion University of Athens «Cultural Management, Communication and Media» majoring in «Information Society, Media and Technology» and was submitted during the exam period of the spring semester, in June 2023. In the present thesis the interest turns around social media activism and the goal is to look into its impact in society. For a practical understanding of the aspects of activist actions, the Presidential Decree (PD) 85/22, which is supposed to undermine actors' degrees, is used as case study. The researcher's previous thesis about the #MeToo movement, which at first was disseminated widely in America on Twitter, led to the further investigation of the capacities offered via social media that enhance digital activism. In this study the interest concerns a recent case study that took place in Greece from December to March 2023. The main purpose is to examine whether the digital actions transformed into mobilization in physical spaces, whether digital activism is identified with traditional practices in terms of its effectiveness and finally the way social media users evaluate the prospects of social media mobilization. In the methodology, the research of mixed methods has been used, with interviews in the qualitative approach and self-completion questionnaire in the quantitative. The responsiveness in both cases was satisfactory, as interviews were answered by two actors and the questionnaire was completed by 124 people. A key conclusion reached by the paper is that both digital and typical activism listen to the pulse of society to the same extent and interact with each other. Social media mobilizations are conducive to organization and cooperation of actions that take place in physical spaces. The fact that they are organized through digital platforms cannot be related to the alleged passivity and indifferentness of the participants and it is preferable to be related to the purpose they tend to achieve. Physical presence in mobilizations is of indisputable value but is now enhanced, without being replaced, by actions on social media for reasons which are being explained below.

Keywords: Social media, social movements, digital activism, hashtag activism, Presidential Decree 85/22

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να μελετήσει τις ψηφιακές κινητοποιήσεις ενάντια στο Προεδρικό Διάταγμα (Π.Δ.) 85/22 και να τις αξιολογήσει. Το συγκεκριμένο θέμα επιλέχθηκε λόγω του ενδιαφέροντος για τον ακτιβισμό που υφίσταται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αλλά και για τον αντίκτυπο που έχει στην πραγματικότητα. Ο ψηφιακός ακτιβισμός συγκεντρώνει αμφιλεγόμενες απόψεις στη βιβλιογραφία. Ενίοτε θεωρείται εξέχουσας σημασίας στην προσπάθεια μεταβολής μιας κατάστασης, ενώ άλλοτε χαρακτηρίζεται από αδράνεια και απομάκρυνση από τις παραδοσιακού τύπου δράσεις. Οι ψηφιακές κινητοποιήσεις ενισχύθηκαν αρκετά κατά την περίοδο της καραντίνας λόγω της πανδημίας του Covid19, όπου τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτέλεσαν εύφορο έδαφος για την ανάδειξη κοινωνικών ζητημάτων. Μετά τη λήξη της πανδημίας και έχοντας επανέλθει σε κανονική ροή, έχει ενδιαφέρον να ιδωθεί κάτω από ποιες συνθήκες πραγματοποιούνται ψηφιακές ακτιβιστικές δράσεις και τι αποτελέσματα επιφέρουν.

Για την υποστήριξη της έρευνας επιλέχθηκε ως μελέτη περίπτωσης το Π.Δ. 85/2022 που φαίνεται να υποβαθμίζει τα πτυχία των ηθοποιών. Η πανταχού παρουσία του διαδικτύου και η προσβασιμότητα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επιτρέπουν την εύκολη, αβίαστη και αιφνιδιαστική ανάδειξη κινημάτων και δράσεων. Από το 2011, όπου «άνθισε» η Αραβική Άνοιξη στη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική, το κίνημα του Occupy Wall Street στην Αμερική, οι Αγανακτισμένοι στην Ελλάδα, οι Indignados στην Ισπανία, μέχρι την εμφάνιση του κινήματος #MeToo και του #BlackLivesMatter, έχουν αλλάξει οι συνθήκες και τα μέσα αλλά παρατηρείται το ίδιο μοτίβο. Λαμβάνοντας αυτά υπόψη σε συνδυασμό με την ανοδική χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ειδικά όσον αφορά στην ανάπτυξη κοινωνικών κινημάτων, επιλέχθηκε το παρόν θέμα. Μάλιστα, η πτυχιακή εργασία της ερευνήτριας το 2019 με θέμα το κίνημα του #MeToo (Δημήτρουλα, 2019), αποτέλεσε το έναυσμα για μια εις βάθος διερεύνηση του πεδίου, με την επιλογή μιας πρόσφατης μελέτης περίπτωσης που εκτυλίχθηκε στην Ελλάδα.

Η εργασία είναι δομημένη σε έξι βασικά κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αφορά στα νέα μέσα και την κινηματική δράση. Επιχειρείται να περιγραφούν τα χαρακτηριστικά των νέων μέσων και των νέων κοινωνικών κινημάτων αλλά και η μεταξύ τους σχέση. Γίνεται αναφορά σε θεωρήσεις, οπτιμιστικές και σκεπτικιστικές, και θεωρίες των νέων κινημάτων,

όπως είναι αυτές της Κινητοποίησης Πόρων (RMT) και των Νέων Κοινωνικών Κινήματων (NSM). Άξονας πάνω στον οποίο βασίζεται η έρευνα είναι οι πέντε «πλάνες» του Tregé που επίσης αναλύονται. Το δεύτερο κεφάλαιο αποσκοπεί στη διερεύνηση του ψηφιακού ακτιβισμού. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τις νέες δυνατότητες που παρέχουν στους χρήστες και συζητείται η μετάβαση από το παραδοσιακό στο ψηφιακό περιβάλλον αναφορικά με την ανάπτυξη ακτιβιστικών δράσεων. Επίσης, γίνεται αναφορά στα slacktivism και clicktivism, σημαντικές έννοιες για να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται. Ακολούθως, παρατίθεται το κανονιστικό πλαίσιο της έρευνας, τόσο με τη θεωρία STOPS, όσο και με την προσέγγιση των Greijdanus κ.ά. Σημαντικό κομμάτι αποτελεί ο ακτιβισμός μέσω των hashtags, που αναλύεται επίσης, με την παράθεση συγκεκριμένων παραδειγμάτων. Ακόμα, περιγράφεται η κάλυψη των ακτιβιστικών δράσεων για το Π.Δ. 85/2022 από τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται το ερευνητικό αντικείμενο, δηλαδή τις διαδικτυακές κινητοποιήσεις ενάντια στο Π.Δ. 85/2022. Περιγράφεται αναλυτικά η μελέτη περίπτωσης, συμπεριλαμβανομένων του χρονικού της υπόθεσης, των δράσεων, των αντιδράσεων και των αποτελεσμάτων τους. Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη μεθοδολογία, όπου διατυπώνονται οι στόχοι της έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα και οι περιορισμοί ενώ αναλύονται οι ερευνητικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιήθηκαν. Το πέμπτο κεφάλαιο αποσκοπεί στην ανάλυση και την παράθεση των συμπερασμάτων που προκύπτουν από τα αποτελέσματα των ερευνητικών μεθόδων. Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο διεξάγεται η συζήτηση, όπου δίνονται τα τελικά συμπεράσματα και συσχετίζονται με το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας.

Κεφάλαιο 1: Νέα μέσα και κινηματική δράση

Η κοινωνία της πληροφορίας ταυτίζεται με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και την ανάδυση των νέων μέσων. Τα εν λόγω μέσα, σε αντίθεση με τα παραδοσιακά, είναι πιο συμμετοχικά, έχουν αμεσότερη σχέση με τα κοινωνικά τεκταινόμενα και προσφέρουν μεγαλύτερη αυτονομία στον χρήστη. Το περιεχόμενό τους καθίσταται προσβάσιμο από τις διάφορες διαδικτυακές κοινότητες των χρηστών, λόγω της ταχύτατης διάδοσης πληροφοριών μέσω του διαδικτύου και, αναπόφευκτα, αποτελούν για την πλειοψηφία βασικό μέσο ενημέρωσης (Wu κ.ά., χ.χ.). Έμφαση δίνεται στο γεγονός ότι λειτουργούν στο φάσμα της δημόσιας σφαίρας και έχουν τη δυνατότητα να την επηρεάζουν, όπως συμβαίνει και με τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης, αλλά εξίσου σημαντική είναι η συμβολή και η εμπλοκή τους στο πεδίο της ιδιωτικής επικοινωνίας. Σημαντικό χαρακτηριστικό τους είναι ότι απαλλάσσονται από χρονικούς περιορισμούς και γεωγραφικά όρια και επίσης είναι εύκολα προσβάσιμα (McQuail, 2003). Η καινοτομία τους θα έλεγε κανείς έγκειται στο γεγονός ότι μπορούν να συνδυάζουν με έναν τρόπο διαδραστικό τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη μαζική επικοινωνία, δηλαδή, τη διεθνικότητα της επικοινωνίας, την παραγωγή μεγάλου όγκου και δίχως όρια περιεχομένου και την επαφή με ένα αρκετά εκτεταμένο κοινό (Flew & Iosifidis, 2020). Συνοψίζοντας τους τρεις βασικούς πυλώνες που χαρακτηρίζουν τη λειτουργία των νέων μέσων, αναφέρονται η δυνατότητα για αμφίδρομη επικοινωνία, ο εξατομικευμένος τους χαρακτήρας και η ασύγχρονη φύση τους. Στην πράξη, όμως, το βασικότερο στοιχείο που διαφοροποιεί τα νέα μέσα από τα παραδοσιακά είναι η ψηφιακή φύση τους, κάτι που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί προβληματικό δεδομένου ότι τα τεχνολογικά χαρακτηριστικά στον ψηφιακό χώρο διαρκώς αλλάζουν και εξελίσσονται (McQuail, 2003).

1.1 Η συλλογική συνείδηση στα νέα μέσα

Τα νέα μέσα χαρακτηρίζονται από το στοιχείο της συλλογικότητας. Αρχικά, διευκολύνουν την πρόσβαση των χρηστών στο διάλογο που διενεργείται μέσω σχολίων, ελαχιστοποιώντας την απόσταση μεταξύ μέσου και κοινού και δίνοντας βήμα, μεταξύ άλλων, σε άτομα που δύσκολα θα εξέφραζαν την άποψή τους εκτός διαδικτύου. Οι χρήστες δύνανται να

παρακολουθούν τα τεκταινόμενα και να παίρνουν θέση, ανεξαρτήτως ηλικίας, φύλου, εθνικότητας ή κοινωνικής θέσης και τάξης. Δημιουργείται ένας ανοιχτός χώρος για όλους, που εγείρει τη διάθεση του χρήστη να τον εξερευνήσει. Συνάμα, διασφαλίζεται κατά κάποιον τρόπο η διαφάνεια, μιας και τα ψηφιακά μέσα ενθαρρύνουν δυνατότητες αξιολόγησης. Μέσω της διενέργειας διαλόγου, επιτυγχάνεται η εύκολη διασύνδεση των χρηστών και κατ' επέκταση όσοι τείνουν να έχουν όμοιες απόψεις ή μπορούν να συνδιαλέγονται γόνιμα κατευθύνονται προς κοινούς χώρους, αποκλείοντας άλλες ομάδες, πράγμα που δεν αξιολογείται θετικά ή αρνητικά επί του παρόντος. Συνεπώς, είναι εμφανής η ευκολία της δημιουργίας κοινοτήτων. Το γεγονός ότι οι χρήστες έχουν τη δυνατότητα να αξιολογούν γεγονότα και τα κακώς κείμενα επιτρέπει την ενδυνάμωσή τους, αφού μπορούν σε μεγάλο βαθμό να συμμετέχουν σε ψηφιακές κινητοποιήσεις και να ασκούν το δημοκρατικό δικαίωμα τους να έχουν την πρόσβαση, την επιλογή, την παραγωγή και τη διανομή περιεχομένου. Παράλληλα ενισχύεται η ελευθερία τους και ταυτόχρονα το αίσθημα ευθύνης στον διαδικτυακό χώρο. Η δέσμευσή τους, λοιπόν, στα συλλογικά μέσα απορρέει από την ελευθερία που κατέχουν και τη δυνατότητα τοποθέτησης απέναντι σε ορισμένες καταστάσεις. Ενδιαφέρων είναι ο ορισμός του Standage, ότι «τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν ένα σύγχρονο περιβάλλον όπου πληροφορίες και ενημερώσεις περνάνε από το ένα άτομο στο άλλο, μέσω κοινωνικών συνδέσμων, με σκοπό τη δημιουργία μιας πλατφόρμας διαλόγου από απομακρυσμένες ατομικότητες ή τη δημιουργία μιας διαδικτυακής κοινότητας» (Πέππα, 2020).

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό των νέων μέσων έγκειται στο ότι η επικοινωνία πλέον τελείται προς πολλούς. Ο Γκούσκος (2015) αναφέρει πως «η μεταβολή αυτή στην πληθικότητα της επικοινωνιακής σχέσης επαναπροσδιορίζει αναπόφευκτα και την έννοια της ενημέρωσης. Ο χώρος του διαδικτύου και των ψηφιακών μέσων αποτελείται από ατομικότητες που όταν συγκεντρώνονται συνιστούν επάλληλες συλλογικότητες που συναντώνται ανοργάνωτα χωρίς εγγυημένη διάρκεια στο χρόνο». Έχουν κοινά χαρακτηριστικά και έναν κοινό σκοπό που τους απομακρύνει από απρόσωπους θεσμούς και καταστάσεις. Εκτός από την ατομική πληροφόρηση και τη μαζική ενημέρωση, αναδύθηκε και ο πόλος της συλλογικής ενημερότητας/ αφύπνισης (social awareness). Τα ψηφιακά μέσα και τα εργαλεία τους συχνά ωθούν τους χρήστες στην ανάληψη πρωτοβουλιών με ατομική και συλλογική συνείδηση, οι οποίοι συχνά αναζητούν ελλείψεις της εξουσίας που δεν έχουν επαρκώς προβληθεί από τα κυρίαρχα μέσα.

1.1.2 Η συμμετοχική κουλτούρα των νέων μέσων.

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας είναι σημαντικό να αναφερθούν οι κοινωνικές επιπτώσεις που προκύπτουν λόγω της αυξανόμενης εμπλοκής χρηστών-ερασιτεχνών στην παραγωγή και τον διαμοιρασμό περιεχομένου. Αρχικά, η βασικότερη συνέπεια σχετίζεται με τον ισχυρισμό ότι η μεταβολή στις δομές και τον τρόπο λειτουργίας των νέων μέσων έχει συμβάλλει στον εκδημοκρατισμό του ίδιου του θεσμού των μέσων. Οι νέες δυνατότητες που διαθέτουν οι χρήστες των νέων μέσων έχουν δώσει ώθηση στην άνθηση ενός μιντιακού πλουραλιστικού μοντέλου το οποίο συνοψίζεται σε τρεις παραμέτρους: στην αύξηση της συμμετοχής των πολιτών στα βήματα της επικοινωνιακής διαδικασίας, την υψηλή αυτονομία την οποία χαίρουν οι χρήστες και τέλος στο ίδιο το μήνυμα το οποίο διακρίνεται από έναν αυξανόμενο βαθμό πολυφωνίας. Έτσι, προκύπτει η μετατόπιση στην κουλτούρα των καταναλωτών των μέσων, η οποία σήμερα χαρακτηρίζεται ως συμμετοχική (Πέππα, 2020).

1.2 Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων (RMT) και Θεωρία Νέων Κοινωνικών Κινήματων (NSM)

Περνώντας στη μελέτη των κοινωνικών κινήματων, θα έλεγε κανείς πως βασικό χαρακτηριστικό τους αποτελεί η διαρκής αλληλεπίδραση και επικοινωνία μεταξύ ατόμων και κοινωνικών δομών, όπως περιγράφεται από τον Anthony Giddens ως «διττότητα της δομής», αποσκοπώντας στη συλλογική δράση για την επίτευξη κοινωνικών στόχων. Ο άξονας πάνω στον οποίο κινούνται τα κοινωνικά κινήματα αποκαλύπτει την αλληλοεξαρτώμενη σχέση τους με τα όσα απασχολούν την κοινωνία. Σύμφωνα με τον Fuchs (όπως αναφέρεται στην Παναγιωτοπούλου, 2015), τα κοινωνικά κινήματα μπορούν να αναδημιουργούνται και να εξελίσσονται εσωτερικά, βάσει των δικών τους αυτοαναφορικών διεργασιών, δίχως πάντα την ανάγκη κάποιου εξωτερικού παράγοντα. Δεν λειτουργούν εντελώς αυτόνομα, αλλά αντίθετα στηρίζονται σε μια πολύπλοκη αλληλεπίδραση με τα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας και τροφοδοτούνται από αυτά. Στο πλαίσιο της βαθύτερης κατανόησης των κοινωνικών κινήματων, είναι αναγκαίο να ιδωθούν αναλυτικά οι θεωρίες που διαμορφώθηκαν στην Ευρώπη και την Αμερική στα τέλη της δεκαετίας του 1960 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970 και να διαπιστωθεί κατά πόσο επετεύχθη ο στόχος τους. Οι θεωρίες αυτές είναι οι Resource Mobilization Theory (RMT), δηλαδή η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων, και New Social Movements (NSM), δηλαδή η Θεωρία των Νέων Κοινωνικών Κινήματων, που εστιάζει περισσότερο στην ιδεολογική προέλευση των

κινητοποιήσεων (Παναγιωτοπούλου, 2015). Η θεωρία RMT προσεγγίζει τη στρατηγική, τα μέσα και τις δομές κινητοποίησης, την πλατυσιοποίηση και τις πολιτικές ευκαιρίες που μπορούν να αξιοποιήσουν οι κοινωνικές ομάδες οι οποίες, ενώ μπορεί να μην βιώνουν αναγκαστικά κάποια σημαντική αποστέρηση αγαθών ή δικαιωμάτων, είναι αρκετά στενά συνδεδεμένες ώστε να συνεργαστούν αποτελεσματικά για την πραγματοποίηση μιας συλλογικής δράσης. Από την άλλη, η θεωρία NSM, που αναδύθηκε στην Ευρώπη, αποτελεί κατάλοιπο απαντήσεων στον παλαιό Μαρξισμό και το αντίστοιχο εργατικό κίνημα, που αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της μεταβιομηχανικής κοινωνίας και του ανερχόμενου καπιταλισμού. Το ενδιαφέρον της εν λόγω θεωρίας επικεντρώνεται στις δυσκολίες της καθημερινής ζωής, σε αντίθεση με την κυριαρχία του συστήματος, και όχι τόσο στη σύγκρουση με το κράτος αυτό καθαυτό. Στόχος της είναι η επίτευξη της κοινωνικής ισότητας, στην οποία τα κοινωνικά κινήματα καλούνται να ανταποκριθούν. Οι υποστηρικτές της NSM δεν προάγουν αποκλειστικά τα δικαιώματα της εργατικής τάξης αλλά και άλλων τάξεων και ομάδων, όπως είναι οι φοιτητές και οι ακτιβιστές.

Τα νέα κοινωνικά κινήματα είναι αλληλένδετα με την έννοια της συλλογικής ταυτότητας που συνδέει τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτά. Τη δεκαετία του 1980, θεωρητικοί των κοινωνικών κινήματων επεσήμαναν ότι εκτός από τη συμβολή της συλλογικής ταυτότητας στην κινητοποίηση και τη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων, πρέπει να ληφθούν υπόψη και πολιτισμικοί παράγοντες, συναισθήματα και δίκτυα νοημάτων όταν γίνεται λόγος για κοινωνικά κινήματα. Στο βασικό επίπεδό της, η συλλογική δράση σαν έννοια είναι συνυφασμένη με την αίσθηση του «εμείς» και της συλλογικής αντιπροσώπευσης. Πολύ περισσότερο, όμως, αποτελεί μια διαδικασία που επικεντρώνεται στον έλεγχο των δυνατοτήτων των μέσων να συνδέσουν ανθρώπους και σύμβολα για ένα κοινό σκοπό. Η συμβολή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην οργάνωση και πραγματοποίηση των συλλογικών δράσεων είναι αμφιλεγόμενη, με ορισμένους να εντοπίζουν οφέλη και άλλους να υποστηρίζουν ότι δεν έχουν ουσιαστικό αντίκτυπο σε αυτές (Treré, 2019).

1.3 Οπτιμιστικές και σκεπτικιστικές θεωρήσεις των νέων κινημάτων

Με την ανάδυση των ιστολογίων, των ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης, των wikis και άλλων μέσων κρίθηκε απαραίτητη η διερεύνηση του ρόλου τους στη δημόσια συζήτηση και τον πολιτικό διάλογο. Υπάρχουν τόσο οπτιμιστικές όσο και σκεπτικιστικές θεωρήσεις. Οι τεχνο-οπτιμιστικές υποστηρίζουν τη θετική επίδραση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, καθώς αυτά ενισχύουν τον πολιτικό διάλογο και τη δημόσια σφαίρα. Χαρακτηριστική ήταν η δήλωση της συντηρητικής Andrew Sullivan ότι η επανάσταση θα γίνει στο Twitter, στο πλαίσιο των διαμαρτυριών στο Ιράν το 2009. Παράλληλα, άλλοι υποστηρικτές έκαναν λόγο για ενίσχυση της δημοκρατίας και διεύρυνση της ελευθερίας, που επιτυγχάνεται μέσω των νέων μέσων. Η εκφορά λόγου στο διαδίκτυο επιτυγχάνεται μέσω της δημοσίευσης, η οποία με τη σειρά της οδηγεί στη διασύνδεση των χρηστών, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα. Έτσι, οι χρήστες όντας συνδεδεμένοι μεταξύ τους και προσηλωμένοι σε συγκεκριμένο στόχο είναι σε θέση να προκαλέσουν ριζοσπαστικές αλλαγές στο κοινωνικο-πολιτικό πεδίο. Από την άλλη, ο Gladwell (όπως αναφέρεται στον Fuchs, 2012) θεωρεί ότι οι ακτιβιστές στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης παίρνουν το ρίσκο να γίνουν θύματα βίας από εκείνους στους οποίους αντίκεινται. Συνεπώς, οι ακτιβιστές πρέπει να έχουν μεταξύ τους ισχυρούς δεσμούς ώστε να εξασφαλίσουν την προστασία τους από τυχόν αρνητικά περιστατικά, τη στιγμή που κάτι τέτοιο καθίσταται δύσκολο λόγω των αδύναμων δεσμών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Αφενός οι ακτιβιστές μπορούν να εκφραστούν καλύτερα χάρη στις ψηφιακές δυνατότητες, αφετέρου όμως ο αντίκτυπος των ενεργειών τους αυτών είναι δυσκολότερο να γίνει αισθητός.

Ο Fuchs (2012) στο κείμενο του επιχειρεί να αξιολογήσει το βιβλίο «Networks of outrage and hope» του Manuel Castells, ενός από τους επιδραστικότερους συγγραφείς στο πεδίο των μέσων και των κοινωνικών κινημάτων. Αρχικά, αναφέρει πως το 2011 αποτέλεσε σημείο αναφοράς στην ανάδειξη κοινωνικών κινημάτων, λόγω της παγκόσμιας κρίσης και των απορреουσών από αυτή μαζικών κινητοποιήσεων και εξεγέρσεων. Η παγκόσμια κρίση αφενός προϋπήρχε από το 2008, αφετέρου όμως δεν είχαν πυροδοτηθεί αντίστοιχες κινητοποιήσεις. Ο Alain Boudieu (όπως αναφέρεται στον Fuchs, 2012) χαρακτήρισε το 2011 ως έτος αναγέννησης της ιστορίας. Μπορεί ο καπιταλισμός να θεωρείται το εδραιωμένο καθεστώς μέχρι σήμερα, αλλά η ανάγκη ανάδειξης και ανάπτυξης εναλλακτικών λύσεων και τάσεων παραμένει επίκαιρη, με σκοπό την ανατροπή των κυρίαρχων ιδεών και πρακτικών.

Το διαδίκτυο αποτελεί το κεντρικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης κοινωνίας, με το ενδιαφέρον να επικεντρώνεται σήμερα στην ευρεία χρήση και αξιοποίηση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, μέσω των οποίων αναδύονται νέα κοινωνικά κινήματα. Ο Castells στο βιβλίο του επικεντρώνεται στην ανάπτυξη κινήματων και λοιπών επαναστάσεων που λαμβάνουν χώρα διαδικτυακά. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η έννοια του «δικτύου», η οποία μπορεί να νοηματοδοτηθεί ως εξής. Αρχικά, χαρακτηρίζει τη διασύνδεση των ακτιβιστών που συντάσσονται μαζί για την επίτευξη ενός σκοπού και δεύτερον το ρόλο του διαδικτύου ως παγκόσμιου δικτύου υπολογιστών στο πεδίο των κοινωνικών κινήματων.

1.4 Νέα κοινωνικά κινήματα

Ο Castells (όπως αναφέρεται στον Fuchs, 2012) υποστηρίζει ότι τα κοινωνικά κινήματα της ψηφιακής εποχής αντιπροσωπεύουν ένα νέο είδος κοινωνικών κινήματων. Ο ίδιος καθιστά σαφές πως για να υπάρξει η ανάγκη της δημιουργίας ενός κοινωνικού κινήματος πρέπει αρχικά να εντοπίζονται αντικειμενικά προβλήματα στην κοινωνία και μια υποκειμενική ματιά στις συνθήκες που τα χαρακτηρίζουν. Αυτό ακριβώς τόνισε ο Μαρξ λέγοντας ότι αφενός οι επαναστάσεις απαιτούν υλική βάση, αφετέρου η ιδέα της επανάστασης μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο αν οι αντιφάσεις της πραγματικότητας γίνονται υποκειμενικές ιδέες που παρακινούν τις πρακτικές. Στις περιπτώσεις ανάπτυξης κοινωνικών κινήματων της Τυνησίας και της Ισλανδίας, ο Castells αναφέρει πως η εκκίνηση της δράσης ήταν διαδικτυακή αλλά μεταφέρθηκε σε φυσικές συγκεντρώσεις, ενώ επίσης στην περίπτωση της Αιγυπτιακής Επανάστασης οι αυθεντικοί αντιστασιακοί χώροι συγκροτήθηκαν ψηφιακά. Αυτό οφείλεται στο χώρο που δίνει το διαδίκτυο για παράλληλη έκφραση των συναισθημάτων της εξέγερσης και της ελπίδας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην απaráμιλλη δυνατότητα για ώθηση και κινητοποίηση που διενεργείται μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Σαφώς η ψηφιακή κινητοποίηση οφείλει να είναι αλληλένδετη με τη φυσική παρουσία στο αστικό τοπίο και σε απανταχού συγκεντρώσεις. Τα νέα μέσα, συμπεριλαμβανομένων των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, αναπτύσσουν δίπολα, πόλωση και γενικά θεωρούνται αμφιλεγόμενα επειδή η ίδια κοινωνία είναι αμφιλεγόμενη. Ενίοτε μπορούν να πυροδοτήσουν ή να κατευνάσουν διαμαρτυρίες ή να είναι απολύτως ατελέσφορη η δράση που συγκροτείται σε αυτά (Greijdanus κ.ά., 2020). Ο Fuchs (2012) τονίζει πως ο μόνος τρόπος για να προσδιοριστεί ο πραγματικός ρόλος του διαδικτύου και

των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, κατά τη διάρκεια μιας εξέγερσης, εναντίωσης ή επανάστασης, είναι να διενεργηθεί εμπειρική έρευνα, βασισμένη σε θεωρητικά μοντέλα που θα ρωτά τους ακτιβιστές για τη χρήση των συγκεκριμένων εργαλείων επικοινωνίας για ένα συγκεκριμένο σκοπό. Τέλος, ο Fuchs (2012), αξιολογώντας το βιβλίο του Castells, αναγνωρίζει πως υπάρχουν σε αυτό περιορισμοί και αστοχίες λόγω του ότι γράφτηκε και εκδόθηκε ταχύτατα, αμέσως μετά την Αραβική Άνοιξη και το κίνημα του Occupy Wall Street το 2011. Μεταξύ άλλων, αναφέρει πως στο βιβλίο έχει υπερεκτιμηθεί ο ρόλος του διαδικτύου στην κοινωνία τη στιγμή που αγνοούνται άλλες διαστάσεις, δεν επιτυγχάνεται σύνδεση με την κοινωνική θεωρία και τη φιλοσοφία και δεν περιλαμβάνονται συστηματική θεωρία και εξήγηση των δυναμικών και των κοινωνικών διαρθρώσεων.

1.5 Οι «πλάνες» του Treré

Ο Treré (2019) στο βιβλίο του κάνει λόγο για τις πέντε πλάνες του «αναγωγισμού» της επικοινωνίας που χαρακτηρίζει τις μιντιακές θεωρήσεις και τις θεωρήσεις των κοινωνικών κινημάτων, προτού αναφερθεί στις τρεις προσεγγίσεις που διαπερνούν τη δυναμική τους, δηλαδή αυτές του τεχνολογικού ινστρουμενταλισμού, της θεωρίας της λειτουργικότητας και του ντετερμινισμού. Συγκεκριμένα, αναφέρει την πλάνη του χωρικού δυϊσμού, του ενός μέσου, του τεχνολογικού «παρόντος», της τεχνολογικής ορατότητας και της εναλλακτικότητας.

Όσον αφορά στον χωρικό δυϊσμό, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην αντίθεση της φυσικής παρουσίας στις κινητοποιήσεις και των εικονικών αντιστάσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Οι Mc-Caughey και Ayers (όπως αναφέρεται στον Treré, 2019) εκφράζουν τις ανησυχίες τους για τον ρόλο και την παρουσία του «σώματος» στις σύγχρονου τύπου κινητοποιήσεις στο διαδίκτυο. Αρχικά, η ψηφιακή διαμαρτυρία φέρεται να διαχωρίζεται από τον παραδοσιακό ακτιβισμό φυσική τη παρουσία αλλά στη συνέχεια υπήρξαν προσεγγίσεις που σταδιακά εγκατέλειψαν τις ανησυχίες για την απώλεια της φυσικότητας. Ωστόσο, οι έννοιες της εικονικής πραγματικότητας και της αϋλότητας σε ό,τι αφορά τον ακτιβισμό εξακολουθούν να εγείρουν προβληματισμό.

Η πλάνη του ενός μέσου αναφέρεται στην τάση που υπάρχει να γνωστοποιούνται οι κινηματικές δράσεις μέσω της χρήσης του κάθε μέσου ξεχωριστά, χωρίς να υπάρχει προσπάθεια να συμπεριληφθούν στους δέκτες των μηνυμάτων όλοι οι ακτιβιστές του

φάσματος των μέσων, όπου αλληλεπιδρούν. Επομένως, ο Treré (2019) κάνει λόγο για μεροληπτική χρήση ενός μέσου ή μιας πλατφόρμας σε βάρος των υπολοίπων. Η σημαντικότερη επίπτωση είναι ότι μειώνεται η συνθετότητα και η πολυμορφία του επικοινωνιακού περιβάλλοντος των ακτιβιστών. Περιορίζοντας την εστίαση σε μία από τις πολλές υπάρχουσες διαδικτυακές διαμαρτυρίες, ωθείται κανείς στο σημείο να παραβλέπει σημαντικές πτυχές, όπως τον ρόλο και την εξέλιξη των διαφορετικών πλατφορμών μέσα σε ένα κίνημα αλλά και τις σχέσεις μεταξύ των πολλαπλών τεχνολογιών, των χρηστών και των πρακτικών τους.

Σχετικά με την πλάνη του τεχνολογικού «παρόντος», ο Treré (2019) χαρακτηρίζει ως τέτοια την τάση του κόσμου να πραγματοποιεί ακτιβιστική δράση στις νεότερες πλατφόρμες που φέρουν την τελευταία λέξη της τεχνολογίας, λόγω του ότι είναι καινούριες, ελκυστικότερες και με μεγαλύτερη, είτε προσωρινά είτε μόνιμα, ειδησεογραφική αξία. Η τάση αυτή αναφέρεται αλλιώς ως «προκατάληψη της τεχνολογικής γοητείας», όπου η πιο σύγχρονη τεχνολογική πλατφόρμα φετιχοποιείται. Ωστόσο, με τον τρόπο αυτόν παραγκωνίζονται η ιστορική πορεία και η διαχρονική εξέλιξη των μέσων και της δυναμικής των κινημάτων, ενώ παράλληλα δεν λαμβάνονται υπόψη οι ρήξεις και τα συνεχή στις διαδρομές των διαφόρων ειδών των μέσων, των χρήσεων και των πρακτικών τους.

Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για την πλάνη της τεχνολογικής ορατότητας. Στο σημείο αυτό, επισημαίνεται ότι πλέον, λόγω της ανάδυσης και της κυριαρχίας των μεγάλων δεδομένων (Big Data), δίνεται περισσότερη έμφαση σε μετρήσιμα στοιχεία που «αναγιγνώσκονται» καλύτερα και ευκολότερα από τα ψηφιακά μέσα. Στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, είναι κανείς σε θέση να παρακολουθήσει το απτό και ορατό, δηλαδή τις δράσεις που λαμβάνουν χώρα τη δεδομένη στιγμή, αγνοώντας όμως την κοινωνική και πολιτισμική διάσταση της σύγχρονης συλλογικής δράσης. Με λίγα λόγια, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται σε αυτό που είναι ορατό επί του παρόντος και απομακρύνεται από την προσπάθεια για κατανόηση των επικοινωνιακών συνθηκών, της προέλευσης και της ανάπτυξης των κινημάτων διαμαρτυρίας εν γένει. Στο προσκήνιο βρίσκεται η δράση ως γεγονός και όχι ως διαδικασία με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της (Treré, 2019).

Τέλος, όσον αφορά στη πλάνη της εναλλακτικότητας, ο Treré (2019) διευκρινίζει την παρανόηση της ταύτισης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης με τα εναλλακτικά μέσα.

Ο Manuel Castells τονίζει πως ενόσω οι παγκόσμιες εταιρείες πολυμέσων και οι επιχειρηματικές πολιτικές καταβάλλουν προσπάθεια να κυριαρχήσουν στους διαδικτυακούς επικοινωνιακούς χώρους, η ανάπτυξη των διαδραστικών δικτύων επικοινωνίας έχει επιφέρει τον τύπο της μαζικής αυτό-επικοινωνίας. Ο Castells υποστηρίζει πως υπάρχει ένα είδος αυτονόμησης σε ό,τι αφορά την ανταλλαγή πληροφοριών και τη γνωστοποίηση συναισθημάτων για τα κοινωνικά κινήματα. Κατά τον ίδιο, υπάρχουν τρία σημεία που εξηγούν πώς η πλάνη της εναλλακτικότητας επηρεάζει τον ψηφιακό ακτιβισμό. Αρχικά, αναφέρει πως συχνά δεν λαμβάνεται υπόψη η πραγματική ισχύ των εταιρειών στο Web 2.0 σχετικά με ζητήματα ιδιωτικότητας, παρακολούθησης και εμπορευματοποίησης που χαρακτηρίζουν τα διαδικτυακά περιβάλλοντα. Δεύτερον τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης απέχουν από το να απαλλαχθούν από τις επιδράσεις, τις πιέσεις και τον έλεγχο της πολιτικής σφαίρας. Τρίτον, επισημαίνει ότι συνήθως ξεχνάει κανείς πως η σχέση μεταξύ των κοινωνικών κινήματων και των νέων τεχνολογιών βρίσκεται υπό διαρκείς διαπραγματεύσεις προκειμένου να επιβιώνει και εξαρτάται από πληθώρα παραγόντων, όπως είναι ο μετασχηματισμός και η συνέχιση ιδεών, ειδικά μεταξύ τεχνολογικού και κοινωνικού πεδίου, νέων και παλαιότερων ρεπερτορίων πολιτικής δράσης και ψηφιακού ακτιβισμού.

Κεφάλαιο 2: Ψηφιακός ακτιβισμός

Ως ακτιβισμός νοείται το σύνολο των δράσεων στο οποίο προβαίνουν οι άνθρωποι όταν επιθυμούν να ασκήσουν πιέσεις σε οργανισμούς ή άλλους θεσμούς για πράξεις και πολιτικές που θεωρούν προβληματικές. Ο ακτιβισμός στην κοινωνιολογία λογίζεται γενικά ως μια σειρά αμφιλεγόμενων ενεργειών, με τις οποίες οι άνθρωποι επιδιώκουν να αλλάξουν κοινωνικά ζητήματα μέσω συλλογικής δράσης (Chon & Park, 2020). Σε μια αντιπροσωπευτική δημοκρατία, μέσω των ακτιβιστικών δράσεων, οι πολίτες εκφράζουν τα παράπονα και τη δυσαρέσκειά τους προς την πολιτική, αμφισβητούν την εξουσία και επιδιώκουν αλλαγές. Άξιο προσοχής είναι το γεγονός πως στον ακτιβισμό συμμετέχουν απλοί πολίτες που προέρχονται από τα κατώτερα επίπεδα της «πυραμίδας» και οι οποίοι αντιτίθεται στους έχοντες εξουσία. Μερικά από τα χαρακτηριστικά του ακτιβισμού που επισημαίνουν οι Chon και Park (2020) είναι η ενασχόληση με αμφιλεγόμενα θέματα, η συλλογική δράση, η αλληλεγγύη, η συλλογική ταυτότητα και η προσπάθεια επίλυσης προβλημάτων μέσω επικοινωνιακών πρακτικών. Σύμφωνα με το λεξικό Merriam-Webster (Chon & Park, 2020), ο ακτιβισμός ορίζεται ως «ένα δόγμα ή μια πρακτική που δίνει έμφαση στην άμεση σθεναρή δράση ειδικά για την υποστήριξη ή την εναντίωση σε μια εκδοχή ενός αμφιλεγόμενου ζητήματος».

2.1 Κάλυψη ακτιβιστικών δράσεων από τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Σύμφωνα με την Πέππα (2020), όταν γίνεται λόγος για κινητοποιήσεις είναι πρόπον να ληφθούν υπόψη οι τέσσερις κατηγορίες παραγόντων που τις διέπουν, δηλαδή οι ακτιβιστές, τα τρίτα πρόσωπα που υποστηρίζουν ποικιλοτρόπως τους ακτιβιστές, οι αρχές και οι επίσημοι φορείς της κοινωνίας στους οποίους απευθύνονται τα αιτήματα των ακτιβιστών και τέλος τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, υπεύθυνα για τη γνωστοποίηση των αιτημάτων των διαμαρτυρόμενων στους πολίτες. Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι σημαντικό ποσοστό πολιτών μέμφεται τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης (ραδιόφωνο, τύπο, τηλεόραση) για την τάση τους να παρουσιάζουν τα γεγονότα με ευνοϊκό προς την καθεστηκυία τάξη τρόπο, αντιτιθέμενα στις μορφές κοινωνικών κινημάτων, και δη όσων λαμβάνουν χώρα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Παραδοσιακά, στην αντίληψη του κοινού,

τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης δεν είναι απολύτως ανεξάρτητα και αντικειμενικά, όσον αφορά τον τρόπο που αποτυπώνουν λαϊκές κινητοποιήσεις, διαμαρτυρίες και εξεγέρσεις, προωθώντας μάλιστα μια αρνητική αντίληψη για τους ανθρώπους που διαμαρτύρονται, ως αποκλίνοντες από το ομαλό κοινωνικό μοτίβο συμπεριφοράς. Τα άνωθι παρατηρούνται ιδιαίτερα σε περιόδους κοινωνικής κρίσης. Έτσι, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν πολύτιμο εργαλείο και μέσο διαφυγής στα χέρια των ακτιβιστών.

Την ίδια στιγμή, έχει δημιουργηθεί μια ιδιαίτερη δυναμική μεταξύ κυρίαρχων μέσων και μέσων κοινωνικής δικτύωσης, όπου τα δεύτερα χρησιμοποιούνται από τα πρώτα ως πηγή ειδήσεων. Υπό αυτό το πρίσμα, μπορεί να θεωρηθεί ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επηρεάζουν την ημερήσια ατζέντα, ενώ την ίδια στιγμή βοηθούν έμμεσα στην προβολή των κοινωνικών κινημάτων, προσελκύοντας την προσοχή των παραδοσιακών μέσων, όπως συνέβη στην Αραβική Άνοιξη με τα ψηφιακά μέσα να διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στην οργάνωση και το συντονισμό των κινητοποιήσεων. Από την άλλη, υπάρχουν επιστημονικές μελέτες οι οποίες υποστηρίζουν ότι η επίδραση την οποία ασκούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στα κυρίαρχα μέσα είναι περιορισμένης ισχύος.

2.1.2 Το νοητό «καθήκον» των χρηστών.

Τους χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης χαρακτηρίζει ένα νοητό «καθήκον» να συμμετέχουν σε ψηφιακές δράσεις για κοινωνικά αμφιλεγόμενα ζητήματα και κομματικές αντιπαραθέσεις, είτε μέσω σχολίων ή μέσω δημοσιεύσεων που αναρτούν στους προσωπικούς τους λογαριασμούς. Κοινό μοτίβο των χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αποτελεί η ανάγκη για ανάληψη ευθυνών, η τοποθέτηση ή εναντίωση σε ζητήματα κοινωνικού και πολιτικού περιεχομένου, η ψηφιακή δράση με σκοπό την επίλυση ενός υπαρκτού προβλήματος και η αντίσταση σε πολιτικές αποφάσεις (Penney, 2019). Δεδομένης της ολοένα και αυξανόμενης δημοφιλίας τους και του τρόπου με τον οποίο σήμερα τα εγκολπώνεται η κοινωνία, πιστεύεται ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορούν να συνεισφέρουν κατά κάποιον τρόπο στην εξάπλωση της ψηφιακής κοινωνίας και στην εγκαθίδρυση μιας υγιούς δημοκρατίας (Gil de Zuniga κ.ά., 2012). Το γεγονός ότι είναι εύχρηστα και ότι πάντοτε συμβαδίζουν με την επικαιρότητα, συνεπάγεται ότι αφουγκράζονται τον παλμό της κοινωνίας και τη στάση των ανθρώπων σχετικά με ζητήματα που προκύπτουν. Δεν είναι λίγες οι φορές που οι αντιδράσεις και οι κινητοποιήσεις των

χρηστών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αυξάνουν την ευρύτητα και την ορατότητα ενός ζητήματος, γι' αυτό λαμβάνονται υπόψη και από τα κυρίαρχα μέσα.

2.2 Η μετάβαση από το παραδοσιακό στο ψηφιακό περιβάλλον

Λόγω της πανταχού παρουσίας του διαδικτύου, ήταν αναμενόμενο οι ακτιβιστικές δράσεις να μεταπηδήσουν στο ψηφιακό περιβάλλον και δη στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τα οποία χαρακτηρίζονται ως στρατηγικό και διεκπεραιωτικό εργαλείο που φέρει εις πέρας τους σκοπούς του. Παράδειγμα, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί το κίνημα της Αραβικής Άνοιξης, όπου εντοπίστηκαν διαμαρτυρίες προερχόμενες από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, οι οποίες μάλιστα χαρακτηρίστηκαν ως επαναστάσεις του Facebook. Τα εν λόγω παραδείγματα, όπως και εκείνα του #BlackLivesMatter και του #MeToo του πιο πρόσφατου παρελθόντος, αποδεικνύουν πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσφέρουν σπουδαίες δυνατότητες για ακτιβιστική δράση, ενεργοποιώντας μάλιστα την ατομική συμμετοχή που στη συνέχεια αφήνει συλλογικό αποτύπωμα. Όπως αναφέρουν οι Chon και Park (2020), ο ψηφιακός ακτιβισμός συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τον ακτιβισμό εκτός διαδικτύου, καθώς τα άτομα που έχουν κίνητρα να συμμετάσχουν σε ακτιβιστικές κινητοποιήσεις, τείνουν να συμμετέχουν σε συλλογικές δράσεις τόσο εντός όσο και εκτός των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Συνεπώς, ο ψηφιακός μπορεί να συγκριθεί θετικά με τον παραδοσιακό ακτιβισμό.

2.2.1 Νέες δυνατότητες.

Σύμφωνα με τον Cammaerts (2015), η χωρητικότητα και η ταχύτητα του διαδικτύου το καθιστούν το προσφιλέστερο μέσο ως προς την αμεσότητα. Παρέχει στους χρήστες του τη δυνατότητα να επικοινωνούν σε πραγματικό χρόνο ή να πληροφορούνται και να ενημερώνονται ετεροχρονισμένα, δίνοντάς τους τη δυνατότητα της επιλογής. Η μορφή της επικοινωνίας είναι πολυδιάστατη ενώ ο αριθμός του/των πομπού/πομπών και του/των δέκτη/δεκτών μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες. Μπορεί η επικοινωνία να είναι ένας προς έναν, ένας προς πολλούς, λίγοι προς λίγους, πολλοί προς πολλούς. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν συγκλίνοντα μέσα, αφού εμπεριέχουν αυτές τις δυνατότητες σε μια πλατφόρμα. Αποτελούν μέσα όπου επιτυγχάνεται η λίγοι προς λίγους επικοινωνία, το οποίο συνδέεται άμεσα με την ακτιβιστική δράση και τα κοινωνικά κινήματα.

Όπως αναφέρεται στον Cammaerts (2015), υπάρχουν βασικοί λόγοι για τους οποίους οι χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης τα αξιοποιούν για ανάπτυξη κινηματικής δράσης. Πρόκειται για χρήσεις που υποστηρίζονται από την Τεχνολογία Πληροφοριών και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) και είναι οι εξής: α) η εσωτερική οργάνωση και η δικτύωση, β) η κινητοποίηση και ο συντονισμός άμεσης δράσης, γ) η γνωστοποίηση του πλαισίου του εκάστοτε κινήματος ανεξάρτητα από την κάλυψή του από τα κυρίαρχα μέσα και δ) η διεξαγωγή διαλόγου και η ανταλλαγή απόψεων. Επιπλέον, πρόκειται και για λόγους που βασίζονται στην ΤΠΕ, όπως είναι ε) η εναντίωση σε ιδεολογικούς αντιπάλους, στ) η επιτήρηση των φορέων εξουσίας και του κράτους και ζ) η δυνατότητα διαμαρτυρίας στον ψηφιακό χώρο. Κατά την πραγματοποίηση κοινωνικών κινημάτων, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης παίζουν καθοριστικό ρόλο στη συνεχή συμμετοχή των χρηστών, χωρίς όμως να είναι σταθερή και μακροχρόνια, και επίσης επιτρέπουν την ασύγχρονη συμμετοχή, πράγμα που είναι άλλοτε θετικό άλλοτε αρνητικό (Cammaerts, 2015). Πλεονέκτημα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αποτελεί η ταχεία διάχυση της πληροφορίας, η οποία ξεπερνά τα όρια της κάθε χώρας, και έτσι μπορεί κανείς να συμμετέχει σε δράσεις πολυεθνικού επιπέδου.

2.3. Ακτιβισμός μέσω hashtag

Το hashtag προτάθηκε σαν έννοια το 2007 από τον τεχνολόγο Chris Messina (Zulli, 2020), και σχεδιάστηκε για να φιλτράρει συζητήσεις και να συγκεντρώνει όμοιες δημοσιεύσεις που αφορούν ένα συγκεκριμένο ζήτημα στον διαδικτυακό χώρο. Για την πλειοψηφία των χρηστών, το Twitter αποτελεί το μέσο στο οποίο διαμοιράζονται πληροφορίες κατά τη διάρκεια μιας αμφιλεγόμενης κατάστασης πολιτικού ή κοινωνικού περιεχομένου, ενώ για άλλους χώρο στον οποίο ευδοκιμεί η ακτιβιστική δράση (Dadas, 2017). Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα hashtags λειτουργούν σαν «οργανωτικές συσκευές», που συγκροτούν και συγκεντρώνουν τη δράση σε συγκεκριμένα σημεία εστίασης. Κάτι τέτοιο φαντάζει απαραίτητο στον χαοτικό και ευρύ χώρο του διαδικτύου, ειδικά όταν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αναρτώνται καθημερινά εκατομμύρια δημοσιεύσεις. Τα στάδια από τα οποία περνούν οι χρήστες προκειμένου να παράγουν γνώση μέσω των hashtags είναι τέσσερα και αναφέρονται ως εξής: προβληματισμός, ενδιαφέρον, συμμετοχή, κινητοποίηση. Ενδιαφέρον προκαλεί ο τρόπος που ένα hashtag καθιερώνεται και αποτελεί ακτιβιστική δράση. Για να παραμείνει ένα hashtag στο επίκεντρο της προσοχής, αρχικά οι δημιουργοί του χρειάζεται

να ενσαρκώσουν σε μία λέξη ή φράση το νόημα του θέματος στο οποίο αναφέρονται. Το hashtag πρέπει να είναι σύντομο, ώστε οι χρήστες να έχουν το περιθώριο να προσθέσουν και τη δική τους οπτική στο όριο των 280 χαρακτήρων που επιβάλλει το Twitter. Μάλιστα, όσο περισσότερα hashtags προσθέτει ένας χρήστης στην ανάρτησή του, τόσο πιο πιθανό είναι να αυξηθεί η ορατότητάς της.

2.3.1 Η θετική σκοπιά του ακτιβισμού στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Ο Shirky διατείνεται πως πράγματι υπάρχει η θετική και η αρνητική πλευρά του ακτιβισμού στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά υπερτερεί η πρώτη καθώς αυτά φαίνεται να μπορούν να διαφυλάξουν κατά τρόπον τινά τη δημοκρατία, στο βαθμό που είναι εφικτό (Gustafsson & Gnattingius, 2019). Μάλιστα, σε περίπτωση που τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν υπήρχαν, πολλές από τις εξεγέρσεις που έχουν λάβει χώρα χάρη στις δυνατότητες και τα ψηφιακά εργαλεία που προσφέρονται, δεν θα ήταν δυνατόν να συμβούν. Ο Shirky ήδη από το 2011 είχε αναφέρει πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, κάποια στιγμή, θα αποτελέσουν εργαλείο οργάνωσης και συντονισμού των πολιτικών και κοινωνικών κινήματων, πράγμα που σήμερα επιβεβαιώνεται.

2.3.2 Πρόσφατες περιπτώσεις των hashtags #BlackLivesMatter και #MeToo.

Στο πλαίσιο της θετικής σκοπιάς του ψηφιακού ακτιβισμού και εντάσσοντας και τη χρηστικότητα των hashtags θα αναλυθούν οι περιπτώσεις των #BlackLivesMatter και #MeToo. Το hashtag #MeToo υποστήριξε το κίνημα κατά της σεξουαλικής παρενόχλησης και σεξουαλικής κακοποίησης και διαδόθηκε ευρέως το 2018 στην Αμερική, και μερικά χρόνια αργότερα, το 2021, στον ελλαδικό χώρο. Συγκεκριμένα, πρωτοεμφανίστηκε σαν έννοια το 2006 χάρη στην αφροαμερικανή ακτιβίστρια Tarana Burke, πρωταρχικό μέλημα της οποίας ήταν να εμψυχώσει και να βοηθήσει νεαρά κορίτσια, θύματα σεξουαλικής βίας, να ξεπεράσουν το τραύμα τους. Το 2017 αποτέλεσε σημείο καμπής για την επανεμφάνιση και την εξέλιξή του, χάρη στη δημοσίευση της ηθοποιού Alyssa Milano στο Twitter (Alyssa Milano, 2017), η οποία παρότρυνε όσες και όσους έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση ή κακοποίηση να σχολιάσουν #MeToo. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις όμοιες κατηγορίες που αποδόθηκαν την ίδια περίοδο στον σκηνοθέτη H. Weinstein, οδήγησαν στη συγκρότηση ενός επαναστατικού κινήματος που βοήθησε τις γυναίκες να «σπάσουν» τη σιωπή τους (Δημήτρουλα, 2019). Η προτροπή της Alyssa Milano για σχολιασμό στο tweet της,

προκειμένου να θιχτεί το ζήτημα της σεξουαλικής κακοποίησης σε όλο τον κόσμο, φαίνεται πως ενθάρρυνε τη χρήση του hashtag #MeToo. Είναι πρόβλημα να αναφερθεί πως το συγκεκριμένο tweet διαδέχονται μέχρι σήμερα περίπου 20.000 retweets. Το κίνημα του #MeToo απέκτησε παγκόσμια διάσταση, ενώ το 2021 εμφανίστηκε και στην Ελλάδα, έπειτα από την καταγγελία της Ολυμπιονίκη Σοφίας Μπεκατώρου για σεξουαλική κακοποίηση από παράγοντα της Ιστιοπλοϊκής Ομοσπονδίας. Με αφορμή την αποκάλυψή της, η ηθοποιός Ζέτα Δούκα άνοιξε το δρόμο για το #MeToo στον χώρο του θεάτρου, όταν σε πρωινή εκπομπή κατήγγειλε ονομαστικά γνωστό σκηνοθέτη για ψυχολογική και λεκτική βία, πράγμα που πυροδότησε σειρά καταγγελιών στο χώρο (Σύνταξη IN, 2021). Έτσι, το hashtag #MeToo χρησιμοποιήθηκε ευρέως στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπου είχε πολύ ισχυρή παρουσία και όπου δημιουργήθηκε ένας ανοιχτός χώρος για να φιλοξενήσει ιστορίες και καταγγελίες θυμάτων σεξουαλικής παρενόχλησης και κακοποίησης. Μάλιστα, λόγω των τεράστιων διαστάσεων που έλαβε το ζήτημα, η ελληνική κυβέρνηση ίδρυσε την ιστοσελίδα metoogreece.gr, στην οποία παρέχεται ενημέρωση για ζητήματα σεξουαλικής παρενόχλησης και κακοποίησης, με σκοπό την εξάλειψη και την αντιμετώπιση τέτοιων περιστατικών και τη στήριξη των θυμάτων (Avastagou, 2023).

Στην έρευνα της η Zulli (2020), όπου μελέτη περίπτωσης αποτελεί το hashtag #BlackLivesMatter, τονίζει πως τα hashtags αφενός χρησιμοποιούνται πολύ εύκολα και βοηθούν στον εντοπισμό της συγκεντρωμένης πληροφορίας γύρω από ένα ζήτημα, αφετέρου είναι περιορισμένης ισχύος η οποία ορίζεται από το ψηφιακό και κοινωνικό πλαίσιο. Το Black Lives Matter αποτελεί ένα διεθνές ακτιβιστικό κίνημα, που ξεκίνησε από τις ΗΠΑ, και αφορά την αφροαμερικανική κοινότητα και το συστημικό ρατσισμό απέναντί της. Η έναρξη χρήσης του hashtag στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τοποθετείται στο 2013, με αφορμή την αθώωση του George Zimmerman για τον πυροβολισμό και τη δολοφονία του δεκαεπτάχρονου Αφροαμερικανού Trayvon Martin, το 2012. Ακολούθησαν, το 2014, οι θάνατοι των Αφροαμερικανών Eric Garner and Michael Brown, πάλι χωρίς να καταδικαστούν οι ένοχοι. Τότε ήταν που το #BlackLivesMatter άρχισε να χρησιμοποιείται τακτικά στο Twitter, κατά μέσο όρο με 10.000 tweets την ημέρα, από τον Ιανουάριο έως τον Μάιο του 2015 (Zulli, 2020). Κομβικό σημείο για την πιο πρόσφατη ανάπτυξη και την ευρεία διάδοση του hashtag, δεδομένης της ολοένα αυξανόμενης πρόσβασης και χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ήταν η 25η Μαΐου 2020, όπου ο Αφροαμερικανός George Floyd έχασε τη ζωή του όταν ο αστυνομικός Derek Chauvin πίεζε με το γόνατό του το λαιμό του Floyd επί

περίπου εννέα λεπτά κατά τη διάρκεια σύλληψής του και ενώ ήταν δεμένος με χειροπέδες, με το κεφάλι στο έδαφος, προκαλώντας πλήθος αντιδράσεων εντός και εκτός διαδικτύου.

Αξιολογώντας το hashtag #BlackLivesMatter, η Zulli (2020) επισημαίνει την τάση για σποραδική και επεισοδιακή χρήση του εκ μέρους των χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Το συγκεκριμένο hashtag, όπως και αυτό του #MeToo, εμφανίστηκαν λόγω συγκεκριμένων γεγονότων σε πραγματικό χρόνο. Η επικέντρωση σε συγκεκριμένα γεγονότα αποτελεί χαρακτηριστικό ενός «νέου ψηφιακού ρεπερτορίου διαμάχης» που ταυτόχρονα επιτυγχάνει τη σύνδεση με τον κόσμο και τις δραστηριότητες που συμβαίνουν σε πραγματικό χρόνο. Η Zulli (2020) θέτει τρεις βασικές προκλήσεις αναφορικά με τον ακτιβισμό μέσω hashtag. Αρχικά, μπορεί να εξαφανιστεί γρηγορότερα από ότι δημιουργήθηκε. Όσο περνάει ο χρόνος αυξάνεται το χάσμα μεταξύ του εκάστοτε γεγονότος και την κάλυψή του μέσω hashtag. Όπως προτρέπουν οι Earl και Kimport (όπως αναφέρεται στη Zulli, 2020), δεν θα έπρεπε να περιμένει κανείς να διαρκούν για αρκετό καιρό τα hashtags, από τη στιγμή που δεν απαιτείται διαρκής κινητοποίηση ή όταν εξαρχής κρίνονται ως αποτελεσματικά. Η δεύτερη πρόκληση έγκειται στον αποκλεισμό ορισμένων hashtags τα οποία θεωρούνται μη δημοφιλή, πράγμα που έχει ως συνέπεια ορισμένες καταστάσεις, εμπειρίες ή φωνές ομάδων να μην εντάσσονται στον διάλογο που δημιουργείται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Τέλος, η τρίτη πρόκληση σχετίζεται με το ότι ο κόσμος τείνει να ασχολείται με το συγκεκριμένο θέμα που τίγεται μέσω των hashtags παραβλέποντας τις ρίζες του προβλήματος και μη συνυπολογίζοντας άλλους παράγοντες, όπως είναι το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και η ιστορία που προηγείται. Ένας κίνδυνος που επίσης τονίζεται είναι πως μετά το βασικό hashtag που αφορά σε μια συγκεκριμένη υπόθεση, τείνουν να δημιουργούνται άλλα hashtags, διαφοροποιημένα ή εντελώς διαφορετικά, σε μια προσπάθεια να δοθούν λεπτομέρειες του προβλήματος ή να θιχτούν άλλα παρεμφερή ζητήματα. Στις περιπτώσεις, όμως, αυτές υπάρχει περίπτωση να παραγνωριστεί το βασικό ζήτημα και να δοθεί έμφαση σε άλλες πτυχές του ευρύτερου πλαισίου. Η Zulli (2020) συμπεραίνει πως ο ακτιβισμός μέσω hashtag προσδίδει αξία σε σημαντικά κοινωνικο-πολιτικά ζητήματα και διευκολύνει τη συμμετοχή σε διαδικτυακά κοινωνικά κινήματα για όσους δεν επιθυμούν ή δεν μπορούν να συμμετέχουν σε δράσεις εκτός διαδικτύου. Τονίζει πως τα hashtags βοηθούν στην ανάδειξη ζητημάτων που δεν θα μπορούσαν να τεθούν διαφορετικά στον δημόσιο διάλογο. Συνιστά ως χρησιμότερη τακτική να προωθείται μια πιο ολιστική προσέγγιση των διαφόρων ζητημάτων, όπου θα υπάρχει ένα βασικό hashtag που θα καλύπτει ένα πλαίσιο, κάτω από το

οποίο θα διατίθενται δευτερεύοντα hashtags για την εκάστοτε υποπερίπτωση. Ακόμα, πρέπει να προσεχθεί η χρήση των hashtags από πλατφόρμα σε πλατφόρμα ώστε να υπάρχει ομοιογένεια. Για παράδειγμα το Instagram βασίζεται περισσότερο σε φωτογραφικό υλικό που αφορά στα φαινόμενα και συμπεριλαμβάνει την τακτική των hashtags, στα οποία όμως οι χρήστες δεν βασίζονται ιδιαίτερα για να ενημερωθούν για κάποιο ζήτημα, όπως συμβαίνει στο Twitter. Παράλληλα θίγει τον περιορισμό των 280 χαρακτήρων που τίθεται στο Twitter, τη στιγμή που προωθείται στο έπακρο η χρήση των hashtags.

Όπως προκύπτει από τα ανωτέρω και σύμφωνα με τον Dadas (2017), ενίοτε τα διττά νοήματα των hashtags ή η άγνοια του κοινωνικοπολιτικού φόντου της κάθε χώρας μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη σημασία του ακτιβισμού που τα χρησιμοποιεί ως εργαλεία. Επιπλέον, εάν πολλές υποθέσεις διαδοχικά ανατραπούν ή κριθούν έντονα, αυτό ενδέχεται να οδηγήσει τις μελλοντικές εκστρατείες σε αποτυχία, λόγω του ότι μεγάλο μέρος του πληθυσμού είναι προκατειλημμένο απέναντι στη χρήση και την αποτελεσματικότητά τους, παρά το γεγονός πως την ίδια στιγμή μπορούν να καταστήσουν ευρέως γνωστό κάποιο ζήτημα. Είναι γεγονός πως τα hashtags μπορούν να διαφωτίσουν φλέγοντα ζητήματα και να προσελκύσουν τη δέουσα προσοχή, αλλά την ίδια στιγμή ενέχουν τον κίνδυνο της υπεραπλούστευσης, αποσιωπώντας τις άμεσα σχετιζόμενες πληροφορίες. Όπως κάθε μορφή δημόσιας ακτιβιστικής δράσης, τα hashtags απαιτούν κριτική σκέψη και συνειδητοποίηση του κοινού, του πλαισίου και του σκοπού (Dadas, 2017).

2.4 Slacktivism και clicktivism: Η αρνητική πλευρά του ακτιβισμού και ο μηδενικός κοινωνικός αντίκτυπος

Η ακτιβιστική δράση παρατηρείται περισσότερο στα άτομα που έχουν γεννηθεί μεταξύ της περιόδου 1981-2001, τα οποία είναι αρκετά εκτεθειμένα στις νέες τεχνολογίες και έχουν βιώσει τη μετάβαση σε αυτή. Οι γεννηθέντες αυτήν την περίοδο είναι μεταξύ τους διασυνδεδεμένοι, δικτυώνονται συνεχώς με άλλους χρήστες, εντάσσονται σε κοινότητες και κινητοποιούνται διαδικτυακά (Gustafsson & Gnattingius, 2019). Σημαντικό είναι να διαφοροποιηθεί η έννοια του διαδικτυακού ακτιβισμού από τον όρο του slacktivism, που νοείται ως οι πολιτικές δραστηριότητες με μηδαμινό αντίκτυπο στην πραγματική πολιτική σκηνή με το μοναδικό πράγμα που υπηρετούν να είναι η πλήρωση του αισθήματος της συμμετοχής στα τεκταινόμενα. Σαν όρος, το slacktivism, πρωτοεμφανίστηκε το 1995 από

τους Fred Clark και Dwight Ozard (Gustafsson & Gnattingius, 2019) και είχε θετική χροιά, αφού περιέγραφε τις δράσεις των ανθρώπων σε προσωπικό επίπεδο που όμως είχαν συλλογικό σκοπό. Αποτελεί συντομογραφία της φράσης «slacker activism». Αργότερα, όμως, απέκτησε αρνητική σημασία και χαρακτήριζε ανθρώπους που έκαναν το ελάχιστο για να συμμετέχουν σε κοινωνικά κινήματα, παραδείγματος χάρη αποτελώντας απλά μέλη σε μια ομάδα στο Facebook, χωρίς κάτι τέτοιο να προϋποθέτει τη λήψη ιδιαίτερου ρίσκου και δίχως να έχει απτά αποτελέσματα. Ο Christensen (όπως αναφέρεται στους Gustafsson & Gnattingius, 2019) θεωρεί το slacktivism ελάχιστα έως καθόλου αποτελεσματικό και τονίζει πως αντικαθιστά τον πραγματικό ακτιβισμό, μειώνοντας τη συμμετοχή των ανθρώπων στις φυσικές δράσεις και κινητοποιήσεις. Επίσης, θεωρεί αρνητικό το γεγονός πως το slacktivism δεν βοηθά τα άτομα να λάβουν σημαντικές αποφάσεις και να πάρουν ρίσκα, όμως επισημαίνει πως υπάρχουν εξαιρέσεις. Αναγνωρίζει μάλιστα πως, ενίοτε, ο διαδικτυακός ακτιβισμός μπορεί να λειτουργήσει σαν χώρος οργάνωσης και συντονισμού φυσικών δράσεων, όπου τότε δεν γίνεται πια λόγος για slacktivism. Ο Gladwell διατείνεται πως οι ακτιβιστές στο διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν εύκολα την γνώμη τους, η οποία όμως δύσκολα θα έχει αντίκτυπο. Για παράδειγμα, η υπογραφή ενός ηλεκτρονικού ψηφίσματος δεν έχει την ίδια βαρύτητα και την ίδια δυναμική στην πιθανότητα μετατόπισης της πολιτικής ισορροπίας, συγκριτικά με μια εξέγερση, διαδήλωση, πορεία ή διαμαρτυρία, η οποία λαμβάνει χώρα σε φυσικό χώρο, και στην οποία παρίσταται πλήθος ενωμένων ακτιβιστών (Gustafsson & Gnattingius, 2019). Σύμφωνα με άλλους θεωρητικούς, το διαδίκτυο είναι πολύτιμο για τη διάδοση πληροφοριών και την αφύπνιση του κόσμου, χωρίς όμως να εξασφαλίζεται η αύξηση της συμμετοχής σε ακτιβιστικές δράσεις και στα κοινωνικά κινήματα εν γένει.

Υπάρχει ακόμα ένας όρος που χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει αρνητικά τον ψηφιακό ακτιβισμό, το clicktivism. Ουσιαστικά πρόκειται για υποκατηγορία του slacktivism, με κοινά τους χαρακτηριστικά τη διαδικτυακή δράση και την ελάχιστη δυνατή προσπάθεια και ανάληψη ρίσκου (Gustafsson & Gnattingius, 2019). Η διαφορά τους έγκειται στην πρόθεση της δράσης. Στο slacktivism, ο χρήστης επιδιώκει προσωπικά οφέλη ενώ το clicktivism περιγράφεται ως αντίδραση στο περιεχόμενο. Τέλος, ενδιαφέρον έχει ο όρος «χακτιβιστές» που χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει ψηφιακές κοινότητες ως αντικουλτούρα, όπου τα μέλη τους παρουσιάζουν συγκρουσιακά και «εξεγερσιακά» χαρακτηριστικά, αποσκοπώντας στον επαναπροσδιορισμό της πολιτικής πραγματικότητας

και στη διεκδίκηση πολιτικών αιτημάτων. Στο σημείο αυτό, παρατηρείται μια αρνητική απόδοση στη διάσταση της εξέγερσης και της αντίστασης του ψηφιακού ακτιβισμού.

2.4.1 Η σκηνική γενιά και το «συντηρητικό δίλημμα».

Στην ίδια γραμμή, ο Morozon υποστηρίζει ότι το slacktivism είναι ένας ευχάριστος τρόπος να διαμαρτυρηθεί κανείς ή να διατυπώσει ριζοσπαστικές απόψεις, που όμως διακρίνονται από μηδενικό ή αμελητέο αντίκτυπο στην κοινωνία (Gustafsson και Gnattingius, 2019). Δίνει την ψευδαίσθηση στον εκάστοτε χρήστη ότι συμμετέχει σε ακτιβιστικές δράσεις μόνο με τη σύνδεση σε μια ομάδα στο Facebook, ενώ επίσης ταυτίζεται με το προφίλ της σκηνικής και απολιτικής γενιάς. Ακόμα δίνει την εντύπωση στους πολυάσχολους ανθρώπους ότι είναι πολιτικά ενεργοί και άρα δεν χρειάζεται να δράσουν σε μεγαλύτερο βαθμό, γνωρίζοντας κατά βάθος ότι δεν μπορεί να προκληθεί ουσιαστική αλλαγή στις ήδη εδραιωμένες καταστάσεις. Πρόκειται για την αφελή πίστη στη χειραφετητική φύση της διαδικτυακής επικοινωνίας, που όμως δεν επιτρέπει στον χρήστη να αναγνωρίσει την ύπαρξη μειονεκτημάτων, όπως την έλλειψη πραγματικής δράσης.

Επίσης, η αποτελεσματικότητα του ακτιβισμού μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αμφισβητείται λόγω του ότι αυτά μπορεί εύκολα να λογοκριθούν, να περιοριστούν και να ελεγχθούν. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θα διευκόλυναν την ευαισθητοποίηση και θα έδιναν λύση στο δίλημμα του δικτάτορα ή αλλιώς το «συντηρητικό δίλημμα» Το δίλημμα αφορά στις δυνατότητες πρόσβασης που παρέχουν τα νέα μέσα, οι οποίες αναγκάζουν το κράτος και τους πολιτικούς να λογοδοτούν για τις πράξεις τους, τη στιγμή που έχουν συνηθίσει στο μονοπώλιο του δημόσιου διαλόγου. Υπερθεματίζει πως το slacktivism ασκείται από μια γενικά νωθρή γενιά, που δεν διατίθεται να διακινδυνεύσει την ασφάλεια της, πράγμα που συμβαίνει σε δράσεις εκτός διαδικτύου, διασφαλίζοντάς της την ασφάλεια που πολλές φορές προσφέρει η απραξία και η στασιμότητα και παράλληλα μειώνοντας τις πιθανότητες για ουσιαστική αλλαγή (Πέππα, 2020).

2.4.2 Αρνητικές συνέπειες των hashtags #Bringourgirlsback και #Yesallwomen.

Συνεχίζοντας, θα περιγραφούν δύο περιπτώσεις ακτιβισμού μέσω hashtags, που είχαν αρνητικές συνέπειες. Αξιοσημείωτο παράδειγμα χρήσης hashtag για ακτιβιστικούς σκοπούς αποτελεί η περίπτωση του #bringbackourgirls που έκανε το γύρο του Twitter ως απάντηση στην απαγωγή 276 κοριτσιών από σχολείο στη Νιγηρία, στις 14 Απριλίου 2014, από

στρατιωτική ομάδα που αντετίθετο στην εκπαίδευση των γυναικών. Από το σύνολο των απαχθέντων, μόνο οι 63 κατάφεραν να δραπετεύσουν, ενώ οι υπόλοιπες δεν βρέθηκαν ποτέ. Μάλιστα, ελάχιστα από τα κυρίαρχα μέσα κάλυψαν το εν λόγω ζήτημα. Έτσι, αναζητώντας την εναλλακτική οδό, στις 25 Απριλίου 2014, ο Ramaa Mosley, σκηνοθέτης στο Λος Άντζελες, χρησιμοποίησε για πρώτη φορά στο Twitter το hashtag #bringbackourgirls για να επιστήσει την προσοχή στο γεγονός, που χρησιμοποιήθηκε σε 200.000 tweets μέσα σε πέντε ημέρες (Dadas, 2017). Όταν το θέμα έλαβε μεγάλες διαστάσεις λόγω της ευρείας χρήσης του hashtag και των επακόλουθων δημοσιεύσεων, τότε ήταν που ακολούθησαν την ίδια γραμμή και τα υπόλοιπα μέσα. Μάλιστα, οι Ηνωμένες Πολιτείες προσέφεραν σύντομα στρατιωτική βοήθεια στη Νιγηρία για τη στήριξη των μαθητριών. Δεν μπορεί κανείς με σιγουριά να ισχυριστεί ότι η δράση της κυβέρνησης οφείλεται αποκλειστικά στη χρήση του hashtag και το ενδιαφέρον που πυροδότησε, αλλά σίγουρα λήφθηκε υπόψη η συλλογική αγανάκτηση που εκφράστηκε μέσω αυτού και η μεγάλη δημοσιότητα που επετεύχθη. Σύμφωνα με αναλύσεις που ακολούθησαν και λόγω της πολιτικής και ταξικής κατάστασης της Νιγηρίας, το hashtag λέγεται πως έφερε ίχνη ιμπεριαλισμού και πατερναλισμού. Παρότι χρησιμοποιήθηκε για καλό σκοπό, δεν λήφθηκε υπόψη εξ αρχής η συνθετότητα που προκλήθηκε λόγω της διατύπωσής του που μπορεί να είχε επιπτώσεις στις γυναίκες και την αντιμετώπισή τους. Δεν μπορεί να εξηγηθεί με σαφήνεια εάν το εν λόγω hashtag βελτίωσε ή επιδείνωσε την κατάσταση. Συνεπώς, είναι αναγκαίο να είναι προσεκτικός κανείς όταν χρησιμοποιεί τα εργαλεία των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και να εστιάζει στα αίτια, το πλαίσιο και τις κοινωνικοοικονομικές συγκυρίες μιας κατάστασης.

Λίγο καιρό μετά το #bringbackourgirls, ένα άλλο hashtag βρήκε πρόσφορο έδαφος. Ο λόγος για το hashtag #yesallwomen, το οποίο υποστήριξε την εξάλειψη του δομικού και συστηματικού μισογυνισμού, έχοντας ως δεδομένο ότι σχεδόν όλες οι γυναίκες έχουν βιώσει μισογυνική συμπεριφορά από τους άνδρες, επιτυγχάνοντας μάλιστα να εισάγει και τους άνδρες στο διάλογο που αναπτύχθηκε. Δόθηκε δηλαδή έμφαση στο γεγονός πως όχι μόνο οι γυναίκες, αλλά και οι άνδρες μπορούν να πέσουν θύματα κακοποιητικής συμπεριφοράς από άλλους άνδρες. Ως απάντηση βέβαια, άρχισε να κυκλοφορεί το hashtag #notallmen, προκαλώντας ποικίλες αντιδράσεις, καθώς μερικοί άνδρες δυσανασχέτησαν με τη θέση που τους εντάσσει όλους σε μια ομοιογενή ομάδα μισογυνιστών. Παράλληλα άρχισαν να διατυπώνονται απόψεις που μόνο να βλάψουν μπορούσαν την προσπάθεια των φεμινιστριών, ενώ ξεκίνησε να γίνεται λόγος και για αντίστροφο σεξισμό. Υποστηρίχθηκε

επίσης ότι ο μισογυνισμός αφορά μια μερίδα μόνο των ανδρών άρα είναι ζήτημα προσωπικής ευθύνης του καθενός και δεν θα πρέπει να ανάγεται σε ολόκληρο κίνημα. Στην περίπτωση του #yesallwomen, το hashtag που εξ αρχής σχεδιάστηκε για να πατάξει πατριαρχικές πρακτικές, εργαλειοποιήθηκε για να ενταθούν οι διαφορές επί του θέματος μεταξύ ανδρών και γυναικών.

2.5 Θετική, αρνητική και ουδέτερη σχέση ψηφιακού και παραδοσιακού ακτιβισμού

Βιβλιογραφικά υπάρχουν τριών ειδών σχέσεις μεταξύ ψηφιακού και παραδοσιακού ακτιβισμού: η θετική, η αρνητική και η ουδέτερη σχέση. Όσον αφορά την υπόθεση της αρνητικής σχέσης, υποστηρίζεται ότι λίγες και μεμονωμένες μελέτες υποδεικνύουν ότι ο διαδικτυακός ακτιβισμός υποκαθιστά τον παραδοσιακό ακτιβισμό, και μάλιστα αρκετά σπάνια (Greijdanus κ.ά., 2020). Περισσότερο συγκλίνουν στο ότι οι εν λόγω μορφές ακτιβισμού αλληλοσυμπληρώνονται και καλύπτουν διαφορετικές φάσεις μια δράσης. Άλλες πηγές αναφέρουν ότι η σχέση μεταξύ παραδοσιακού και ψηφιακού ακτιβισμού είναι ουδέτερη. Αυτό εξηγείται από τρεις καταστάσεις: α) τα ψηφιακά χάσματα, β) τη σπείρα της σιωπής και τα δωμάτια αντήχησης και γ) τον ψηφιακό δυϊσμό. Σχετικά με το ψηφιακό χάσμα, είναι γεγονός πως οι νέοι άνθρωποι διαμαρτύρονται περισσότερο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης από ότι οι άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας, καθώς επίσης άτομα προερχόμενα από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα που δεν διαθέτουν τον απαραίτητο εξοπλισμό ή δυνατότητα σύνδεσης στο διαδίκτυο φαίνεται να απέχουν από τον ψηφιακό χώρο. Σχετικά με την ουδέτερη σχέση των δύο τύπων ακτιβισμού, αναφέρονται ως κίνδυνοι του ψηφιακού ακτιβισμού η λεγόμενη σπείρα της σιωπής όπου οι άνθρωποι αυτο-λογοκρίνονται και σιωπούν, όταν θεωρούν την άποψή τους μη δημοφιλή, και τα δωμάτια αντήχησης όπου υπάρχει η τάση να εκτίθεται και να καταναλώνει κανείς ειδήσεις που ταιριάζουν με τις δικές του απόψεις. Ωστόσο, δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς το αν αυτές οι δύο καταστάσεις συμβαίνουν αποκλειστικά στον ψηφιακό χώρο. Τέλος, σύμφωνα με τον ψηφιακό δυϊσμό οι άνθρωποι δρουν διαφορετικά στον ψηφιακό από ότι στον φυσικό χώρο, σε ό,τι αφορά κινητοποιήσεις και ακτιβιστική δράση, κατάσταση η οποία περιγράφεται πιο αναλυτικά στο υποκεφάλαιο 1.5 από τον Trefé (2019). Η σχετική ανωνυμία που εξασφαλίζουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν θέτουν περιορισμούς στον τρόπο έκφρασης των χρηστών. Έτσι, διευκολύνεται η ακτιβιστική δράση σε ψηφιακό περιβάλλον αφού ο χρήστης δεν λαμβάνει

υπόψη πιθανές κοινωνικές επιπτώσεις στο πρόσωπό του (Greijdanus κ.ά., 2020). Όσον αφορά στη θετική σχέση ψηφιακού και παραδοσιακού ακτιβισμού, που ήδη προαναφέρθηκε και θα αναλυθεί και στη συνέχεια, υποστηρίζεται από το γεγονός ότι οι άνθρωποι που τείνουν να συμμετέχουν σε δράσεις ακτιβισμού και σε κοινωνικά κινήματα εν γένει, δρουν έτσι τόσο εντός όσο και εκτός διαδικτύου.

2.6 Η θεωρία STOPS

Στο κείμενό τους οι Chon και Park (2020), χρησιμοποιούν τη θεωρία STOPS¹, σύμφωνα με την οποία κάθε επικοινωνιακή δράση ενός ατόμου είναι σκόπιμη και επιδιώκει την επίλυση ενός προβλήματος. Κατά τον ίδιο τρόπο οι ακτιβιστές στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσπαθούν να προσφέρουν λύση σε αμφισβητούμενα ζητήματα μέσω της επικοινωνιακής συμπεριφοράς τους σε αυτά. Σύμφωνα με τους Kim και Grunig (όπως αναφέρεται στους Chon & Park, 2020), «η θεωρία προβλέπει ειδικότερα τις επικοινωνιακές συμπεριφορές των ατόμων, μέσω περιστασιακών κινήτρων, για την επίλυση προβλημάτων». Στη θεωρία STOPS πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ακόλουθες τρεις μεταβλητές: αρχικά η αναγνώριση του προβλήματος, έπειτα ο εντοπισμός των πιθανών εμποδίων και περιορισμών και τέλος η αναγνώριση του βαθμού εμπλοκής. Όσο περισσότερο προβληματικό κρίνεται ένα πρόβλημα, τόσο πιο πολύ οι άνθρωποι επιθυμούν να το επιλύσουν. Η θεωρία STOPS βρίσκει εφαρμογή τόσο στον ψηφιακό ακτιβισμό, που αναφέρεται στη συλλογική επικοινωνιακή δράση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όσο και στον παραδοσιακό ακτιβισμό, που περιλαμβάνει δράσεις, όπως η υπογραφή σε λίστες αναφορών και η συμμετοχή σε διαδηλώσεις, πορείες ή συγκεντρώσεις. Μια ακόμη σημαντική παράμετρος σε σχέση με τον ψηφιακό ακτιβισμό είναι η εχθρική αντίληψη του κοινού για τα μέσα ενημέρωσης αναφορικά με τη μεροληψία που υφίσταται στην κάλυψη ειδήσεων (Chon & Park, 2020).

2.7 Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως διαμεσολαβητής για τη συμμετοχή σε δράσεις

Πλέον τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν δημιουργούν απλά το έδαφος για πολιτική συζήτηση, αλλά πολύ περισσότερο παρέχουν ευκαιρίες για μετάδοση πληροφοριών και συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις (Chon & Park, 2020). Σύμφωνα με τη διάκριση στην οποία προχωρούν ορισμένοι θεωρητικοί, ο ψηφιακός ακτιβισμός νοείται ως οι επικοινωνιακές

¹ STOPS: Situational Theory of Problem Solving

συμπεριφορές των ανθρώπων που σχετίζονται με τη συλλογική δράση στο περιβάλλον των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ενώ ο παραδοσιακός ακτιβισμός διακρίνεται από την πολιτική συμμετοχή σε φυσικές συγκεντρώσεις και διαμαρτυρίες. Για τους υπέρμαχους του ψηφιακού ακτιβισμού, αυτός συνδέεται θετικά με τον παραδοσιακό, αφού, όπως προκύπτει από πρόσφατες έρευνες, τα άτομα που έχουν κίνητρο συμμετοχής σε δράσεις διαμαρτυρίας για τη διεκδίκηση συγκεκριμένων αιτημάτων και την επίλυση προβλημάτων, τείνουν να συμμετέχουν σε συλλογικές δράσεις τόσο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όσο και σε κινητοποιήσεις σε φυσικούς χώρους. Ένα εύρημα που προκύπτει από τους Chon και Park (2020) είναι ότι οι κινητοποιήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορεί να λειτουργήσουν ως διαμεσολαβητής, οδηγώντας τα άτομα να συμμετέχουν ενεργά σε ακτιβιστικές δράσεις που πραγματοποιούνται σε φυσικό χώρο. Σύμφωνα με τους Harlow και Guo (2014), η ικανότητα των διαδικτυακών μέσων να προσεγγίζουν μαζικό κοινό συμβάλλει αποτελεσματικά στη διάδοση μηνυμάτων και στην ευαισθητοποίηση του κόσμου, ενώ παράλληλα εξασφαλίζει τη δυνατότητα ποικιλότροπης συμμετοχής του κοινού. Βέβαια, η ψηφιακή κινητοποίηση των χρηστών δεν συνεπάγεται πάντοτε την κινηματική δράση φυσική τη παρουσία. Ωστόσο, υπάρχει συμφωνία ως προς τη δυνατότητα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης να οργανώνουν και να συντονίζουν δράσεις, με τη συνυπάρχουσα αμφιβολία ως προς τη δικτύωση και την αίσθηση του ανήκειν σε μια κοινότητα.

Σύμφωνα με τους Greijdanus κ.ά. (2020), ο ψηφιακός ακτιβισμός διευκολύνει τις παραδοσιακές διαμαρτυρίες και συγκεντρώσεις, λόγω της διαφήμισης και της οργάνωσής τους που επιτυγχάνονται μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, ειδικά από πρόσωπα με χιλιάδες ακολούθους. Αυτό συνεπάγεται ότι οι μαζικές διαμαρτυρίες πλέον μπορούν να πραγματοποιούνται ανεπίσημα, χωρίς τη συμβολή των συνδικαλιστικών οργανώσεων, όπως συνέβαινε άλλοτε. Για ορισμένους, αυτή η δυναμική συμπίπτει με την ανάπτυξη της συνεκτικής δράσης, η οποία εστιάζει κυρίως στην κινητοποίηση των κατώτερων στρωμάτων και η οποία ενθαρρύνεται μέσω προτροπών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η παρούσα προσέγγιση των Greijdanus κ.ά. (2020) αποτελεί τη βασική προσέγγιση πάνω στην οποία θα βαδίσει η έρευνα και η οποία οδήγησε στη διερεύνηση των τριών ζητημάτων που προαναφέρονται στην εισαγωγή. Δηλαδή βάσει της προσέγγισης αυτής και της θεωρίας STOPS θα μελετηθεί εάν οι ψηφιακές δράσεις για το Π.Δ. 85/2022 οδήγησαν σε κινητοποιήσεις σε φυσικούς χώρους, εάν ο ψηφιακός ακτιβισμός ταυτίζεται με τον παραδοσιακό ακτιβισμό ως προς την αποτελεσματικότητά του αλλά και ο τρόπος που οι

χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αξιολογούν την προοπτική των δράσεων που εκτυλίσσονται εντός τους.

Με αφορμή την αναφορά στη συνεκτική δράσης, τονίζεται ότι πλέον τα ψηφιακά κοινωνικά δίκτυα καθίστανται αυθύπαρκτα και ανεξάρτητα, δίνοντας στα άτομα τη δυνατότητα της εύκολης πρόσβασης και δράσης. Στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τα άλλοτε απομονωμένα άτομα βρήκαν την ευκαιρία να συσπειρωθούν και να ενταχθούν σε ομάδες που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της ψηφιακής δικτυωμένης δράσης, η οποία ουκ ολίγες φορές καταλήγει σε φυσικές συναντήσεις, συγκεντρώσεις ή μαζικές διαμαρτυρίες. Την ίδια στιγμή όμως, τα άτομα αυτά τείνουν να συμμετέχουν σε εξατομικευμένες κοινωνίες, δυνατότητα που προσφέρεται κυρίως στον ψηφιακό χώρο, ο οποίος χαρακτηρίζεται από ευέλικτα κοινωνικά δίκτυα με θεωρητικά πιο αδύναμους δεσμούς, που όμως επιτρέπουν τη δημιουργία και έκφραση ταυτότητας αλλά και την εξερεύνηση κοινωνικο-πολιτικών συγκυριών (Bennett & Segerberg, 2012). Η συνεκτική δράση αποτελεί τη βασικότερη έννοια στην προσπάθεια κατανόησης της συμβολής των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στις σύγχρονες κινητοποιήσεις. Οι θεωρητικοί δίνουν έμφαση στο ρόλο της επικοινωνίας ως οργανωτικής αρχής στην προσωποποιημένη και ψηφιακά δικτυωμένη δράση, θεωρώντας τα ψηφιακά μέσα ως οργανωτικούς παράγοντες. Από την άλλη, ο Treré (2019) τονίζει πως οι νέες τεχνολογίες αντικαθιστούν την αίσθηση του «εμείς», βασικό συστατικό της συνεκτικής δράσης, και παρατηρείται μια απόσυρση ενδιαφέροντος, παράλληλα με την προοδευτική αδιαφορία για τη δυναμική της εσωτερικής επικοινωνίας. Έτσι, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αδυνατούν να χαρακτηριστούν ως γόνιμα εδάφη για την επίτευξη ουσιαστικής επικοινωνίας προς έναν κοινό στόχο, ανταλλαγής νοημάτων και νέας διαμόρφωσης της αίσθησης του ανήκειν σε μια ομάδα.

Κεφάλαιο 3: Ερευνητικό αντικείμενο: Διαδικτυακές κινητοποιήσεις ενάντια στο Π.Δ. 85/2022

Για την υποστήριξη της παρούσας εργασίας, κρίθηκε αναγκαία η ενασχόληση με μια συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης που να άπτεται των ενδιαφερόντων της ερευνήτριας και να είναι εθνικής διάστασης, ώστε να εξεταστούν οι ερευνητικές υποθέσεις που τίθενται. Η μελέτη περίπτωσης που επιλέχθηκε είναι το Π.Δ. 85/2022, που αφορά στον καθορισμό προσόντων διορισμού σε φορείς του Δημοσίου. Δημοσιεύτηκε στις 17/12/2022 και θεωρείται υπεύθυνο για την υποβάθμιση των πτυχίων των καλλιτεχνικών σχολών. Σπουδαστές και εκπρόσωποι των εν λόγω σχολών αναφέρουν ότι στερεί από τα πτυχία τους επαγγελματικών δικαιωμάτων, καθώς δεν αναγνωρίζονται οι τριετείς σπουδές τους, με αποτέλεσμα να εξισώνονται με αποφοίτους λυκείου. Η αντίδραση του κόσμου σε αυτήν την πολιτική απόφαση της κυβέρνησης ήταν άμεση και έντονη και μετουσιώθηκε σε καταλήψεις σε πολλές καλλιτεχνικές σχολές στην Ελλάδα, συγκεντρώσεις, συναυλίες και μια σειρά κινητοποιήσεων στον ψηφιακό χώρο και συγκεκριμένα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Ο λόγος που το συγκεκριμένο θέμα επιλέχθηκε για την παρούσα εργασία είναι αρχικά το ενδιαφέρον για το ρόλο του ψηφιακού ακτιβισμού στην τροποποίηση πολιτικών αποφάσεων και στη μεταβολή του κοινωνικού πλαισίου. Επίσης, υπάρχει ενδιαφέρον για το ζήτημα της αντιμετώπισης, εκ μέρους της κυβέρνησης και των απλών πολιτών, του πολιτισμού, ο οποίος φαίνεται να κλονίζεται από την υποβάθμιση των πτυχίων των καλλιτεχνικών σχολών που προκύπτει από το εν λόγω Π.Δ.. Τέλος, πρόκειται για ένα ζήτημα που απασχόλησε έντονα αλλά για ορισμένο χρονικό διάστημα (Δεκέμβριο του 2022 έως Μάρτιο του 2023) τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ενώ παράλληλα σημειώθηκαν δεκάδες δράσεις διαμαρτυρίας.

3.1 Το χρονικό της υπόθεσης

Στις 17 Δεκεμβρίου 2022, η κυβέρνηση με το Προεδρικό Διάταγμα 85/2022 για τον «Καθορισμό Προσόντων διορισμού σε φορείς Δημοσίου (Προσοντολόγιο- Κλαδολόγιο)» (ΦΕΚ 232/Α/17-12-2022) προχώρησε στην εξίσωση του πτυχίου των αποφοίτων των Δραματικών Σχολών με το Απολυτήριο Λυκείου, οδηγώντας στην υποβάθμισή του και θέτοντάς το ισάξιο με αυτό της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Σκαμπελτζή, 2023). Σύμφωνα με το Υπουργείο Εσωτερικών, το οποίο εξέδωσε διευκρινίσεις σχετικά με τα προσόντα των ηθοποιών, «ρυθμίζονται για πρώτη φορά, τα προσόντα διορισμού στους κλάδους ΠΕ

Θεατρικών Σπουδών και ΔΕ Καλλιτεχνικών Επαγγελματιών, εφαρμόζοντας απαρέγκλιτα τα επίπεδα του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων του Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π. για τη λυκειακή και τη μεταλυκειακή εκπαίδευση, με την έγκριση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής» (ΦοιτητικάΝέα, 2023). Έτσι, για τους καλλιτέχνες ηθοποιούς που ήδη απασχολούνται σε φορείς του δημοσίου σε θέσεις ΤΕ δεν προκύπτει καμία δυσμενής μεταβολή, όπως η υποβάθμιση της εκπαιδευτικής κατηγορίας. Επίσης, καλλιτέχνες ΤΕ κατηγορίας κλάδων που υπάρχουν στο νέο προσοντολόγιο, οι οποίοι δεν διαθέτουν τα απαιτούμενα τυπικά προσόντα με βάση το νέο Προεδρικό Διάταγμα επίσης δεν θίγονται από τις διατάξεις του νέου προσοντολογίου και αντιστοιχίζονται κανονικά στον νέο κλάδο ΤΕ Κινηματογράφου (FoititikaNea Newsroom, 2023). Ομοίως, σε ανάρτησή του ο Κυβερνητικός Εκπρόσωπος ανέφερε πως το νέο προσοντολόγιο – κλαδολόγιο, που αφορά τις προσλήψεις στο δημόσιο, δεν επιφέρει καμία αλλαγή στη θέση των αποφοίτων των δραματικών σχολών. Επίσης, το νέο προσοντολόγιο δεν αφορά προσλήψεις στην εκπαίδευση, οι οποίες για τους καλλιτέχνες γίνονται με το ειδικό καθεστώς που ίσχυε και πριν (Makthes, 2022). Ωστόσο, οι διευκρινίσεις των υπουργείων και των κυβερνητικών εκπροσώπων δεν ήταν πειστικές για τη μεγάλη μερίδα των καλλιτεχνών και των πολιτών, οι οποίοι αντέδρασαν έντονα στη συγκεκριμένη πολιτική απόφαση.

3.2 Οι δράσεις διαμαρτυρίας

Οι άμεσα εμπλεκόμενοι, όσοι δηλαδή φαίνεται να επηρεάζονται από την απόφαση αυτή, αλλά και οι απλοί πολίτες δεν έμειναν άπραγοι, προχωρώντας σε διαμαρτυρίες και κινητοποιήσεις, προκειμένου να πετύχουν την ανάκληση της απόφασης αυτής (Σκαμπελτζή, 2023). Έτσι, στις 22 Δεκεμβρίου 2022, προχώρησαν σε κατάληψη της Ανωτάτης Σχολής Δραματικής Τέχνης του Εθνικού Θεάτρου ενώ παράλληλα διεξήχθη συγκέντρωση διαμαρτυρίας από σπουδαστές του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος, αποχή από τα μαθήματα και κινητοποίηση στο Βασιλικό Θέατρο (Makthes, 2023). Αρχικά, η σταθερή παρουσία των καλλιτεχνών και των πολιτών στους δρόμους φαίνεται πως απασχόλησε την κυβέρνηση, πράγμα που αποδεικνύεται από το κάλεσμα για συνάντηση με εκπροσώπους καλλιτεχνικών σχολών που εξέδωσε το Υπουργείο Πολιτισμού. Σε ανακοίνωσή της η Πανελλήνια Ομοσπονδία Θεάματος Ακροάματος (ΠΟΘΑ), πριν από τη συνάντηση, έκανε λόγο για απαξίωση των ανθρώπων του πολιτισμού, πράγμα που επικυρώνεται νομοθετικά

με το Π.Δ. 85/2022 με τις υπογραφές Υπουργών και της Προέδρου της Δημοκρατίας (ΕφΣυν, 2023). Στη συνάντηση αυτή οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι ανέφεραν πως δεν επρόκειτο να αποσύρουν το εν λόγω Προεδρικό Διάταγμα. Παράλληλα, ζήτησαν από τους εκπροσώπους των καλλιτεχνικών σχολών να αποστείλουν γραπτώς τις παρατηρήσεις τους, υποσχόμενοι ταυτόχρονα πως θα εκδοθούν επεξηγηματικές διευκρινίσεις το διάστημα που θα ακολουθούσε. Οι καλλιτέχνες απηύθυναν κατηγορίες προς την κυβέρνηση για «την παγίωση μιας πρωτόγνωρης πραγματικότητας στον καλλιτεχνικό χώρο, ανοίγοντας τον δρόμο για την ίδρυση ιδιωτικών κολεγίων- δραματικών σχολών» (ΕφΣυν, 2023). Την ανυποχώρητη θέση της κυβέρνησης εξέφρασε σε δήλωσή του ο Υφυπουργός Πολιτισμού, μετά το πέρας της συνάντησης. Συγκεκριμένα ανέφερε: «Θέλουμε να ξεκαθαρίσουμε ότι το Π.Δ. δεν εξισώνει τους τίτλους σπουδών των δραματικών σχολών με το απολυτήριο Λυκείου. Το Π.Δ. δεν προκάλεσε καμία αλλαγή σε αυτό το στάτους. Ό,τι ίσχυε πριν ισχύει και σήμερα, και ισχύει και επί της προηγούμενης κυβέρνησης» (ΕφΣυν, 2023).

Λίγες μέρες αργότερα, το Σωματείο Ελλήνων Ηθοποιών (ΣΕΗ), αιτήθηκε άμεσα την απόσυρση του Π.Δ. και την εξασφάλιση των επαγγελματικών δικαιωμάτων των καλλιτεχνών, διεκδικώντας την άμεση ανάκλησή του και την αποκατάσταση της διαβάθμισης, όπως ίσχυε μέχρι τώρα, την αναβάθμιση των καλλιτεχνικών σχολών-πάγιο αίτημα πολλών ετών- και την ίδρυση ανώτατων δημοσίων τμημάτων καλλιτεχνικής εκπαίδευσης. Η κυβέρνηση δεν προχώρησε στην ικανοποίηση του αιτήματος των ηθοποιών και οι δράσεις διαμαρτυρίας για αυτήν την κατάσταση συνεχίστηκαν.

Στις 10 Ιανουαρίου 2023, οι καλλιτέχνες πραγματοποίησαν κινητοποιήσεις σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, αιτούμενοι την απόσυρση του Π.Δ. 85/2022. Συγκεκριμένα, έγινε στάση εργασίας σε όλες τις πρόβες, τις παραστάσεις, τα μαθήματα, τα γυρίσματα, τα studio, τα εργαστήρια, σύμφωνα με την ανακοίνωση της ΠΟΘΑ. Μεταξύ των αιτημάτων των απεργούντων ήταν ο τερματισμός της υποβάθμισης των σπουδών των καλλιτεχνών και της περαιτέρω περιθωριοποίησης του κλάδου και η υπεράσπιση του κύρους της καλλιτεχνικής τους εκπαίδευσης και των εργασιακών δικαιωμάτων τους. Επιπλέον, αιτούνταν από την πολιτεία την αναγνώριση των καλλιτεχνών ως επαγγελματιών αποφοίτων πολυετών εξειδικευμένων σπουδών και όχι αμφισβητούμενων Κολεγίων ή Φροντιστηριακών Ιδρυμάτων. Απώτερο αίτημα ήταν η δημιουργία ενός νέου νομοθετικού πλαισίου, που θα περιλάμβανε την ίδρυση Δημόσιας Τριτοβάθμιας Ανώτατης Καλλιτεχνικής Εκπαίδευσης και θα έδινε λύση στο διαχρονικό πρόβλημα της αντιστοίχισης των πτυχίων (Μπράτσος, 2023).

Λίγες μέρες αργότερα, στις 19 Ιανουαρίου 2023, έλαβε χώρα η δεύτερη κινητοποίηση των Ελλήνων ηθοποιών, η οποία εξηγγέλθη επίσης από την ΠΟΘΑ, με τρίωρη στάση εργασίας, συγκέντρωση στο Υπουργείο Πολιτισμού και πορεία διαμαρτυρίας στο Μέγαρο Μαξίμου. Η ΠΟΘΑ στην ανακοίνωσή της μέμφεται την κυβέρνηση για τη μη πρόταση λύσης για το ζήτημα, με τη μόνη επικοινωνία που πραγματοποιεί να είναι με τα μέσα ενημέρωσης στα οποία υποστηρίζει ότι δεν αλλάζει τίποτα με το νέο προσοντολόγιο, προσπαθώντας να υποτιμήσει τον αγώνα των καλλιτεχνών, όπως οι ίδιοι διατείνονται (Σύνταξη ΙΝ, 2023). Στις 21 Ιανουαρίου 2023 πραγματοποιήθηκε εκδήλωση και συζήτηση στον υπαίθριο κινηματογράφο Βοξ, με θέμα την υποβάθμιση των πτυχίων των καλλιτεχνικών σχολών, με ομιλητές τραγουδιστές και ηθοποιούς-μέλη του ΣΕΗ και την παράλληλη παρέμβαση σπουδαστών των δραματικών σχολών (AstraTV, 2023). Στη συνέχεια, στις 24 Ιανουαρίου 2023, το Διδακτικό Προσωπικό της Δραματικής Σχολής του Εθνικού Θεάτρου προανήγγειλε την παραίτηση των μελών του, η οποία έγινε πραγματικότητα λίγες ημέρες μετά, στις 8 Φεβρουαρίου 2023, διότι δεν ικανοποιήθηκαν τα αιτήματα που είχε θέσει. Στην ανακοίνωσή του, αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «Προχωρούμε μετά λύπης στη διακοπή της συνεργασίας μας με τη Σχολή του Εθνικού Θεάτρου και παραιτούμαστε από τις τρέχουσες συμβάσεις ή/και από την ανανέωση των συμβάσεών μας για το δεύτερο εξάμηνο». Ομοίως έπραξαν συνάδελφοί τους από το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδας με στόχο να εκφράσουν κι εκείνοι την αντίθεσή τους στα σχέδια της κυβέρνησης. Η κατάσταση κορυφώθηκε με τις κινητοποιήσεις των καλλιτεχνών, οι οποίοι προχώρησαν σε Πανκαλλιτεχνική Απεργία και στην κατάληψη του κτιρίου Τσίλλερ του Εθνικού Θεάτρου, καθώς και του Βασιλικού Θεάτρου του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος (Σκαμπελτζή, 2023). Ο καλλιτεχνικός κόσμος, που σύσσωμος βρέθηκε στους δρόμους για να διαμαρτυρηθεί, απηύθυνε κάλεσμα στους απλούς πολίτες, η ανταπόκρισή του οποίου ήταν μεγάλη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αθρόα προσέλευση κόσμου στις συναυλίες αλληλεγγύης που πραγματοποιήθηκαν στα υπό κατάληψη κτίρια Τσίλλερ και REX, οι οποίες γνωστοποιήθηκαν μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (Σκαμπελτζή, 2023).

Την Τετάρτη 1 και την Πέμπτη 2 Φεβρουαρίου 2023, έπειτα από την εξαγγελία της τροπολογίας που σχετίζεται με το εν λόγω Π.Δ., οι καλλιτέχνες προχώρησαν σε σαρανταοκτάωρη απεργία, σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, με αρκετούς ηθοποιούς να ανακοινώνουν την προσωρινή διακοπή παραγωγών και σίριαλ. Αναρτήσεις για το θέμα έκαναν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δημοφιλείς ηθοποιοί, καταγγέλλοντας τη στάση της

κυβέρνησης. Οι ΑΔΕΔΥ και Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης εξέδωσαν ανακοίνωση στήριξης της απεργίας, με τριώρες στάσεις εργασίας (Eretikos Newsroom, 2023). Συνολικά, περίπου πενήντα θέατρα σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα και Λάρισα και δεκαπέντε τηλεοπτικές παραγωγές σίριαλ συμμετείχαν στην απεργία. Επίσης, συμμετείχαν και όλοι οι καθηγητές των δραματικών σχολών. Μετά τις δύο μεγάλες συναυλίες που πραγματοποιήθηκαν έξω από το κτίριο Τσίλλερ (10 Φεβρουαρίου) και στο θέατρο Rex (11 Φεβρουαρίου), οι καλλιτέχνες συγκεντρώθηκαν ξανά στο Θέατρο Τσίλλερ, στις 12 Φεβρουαρίου 2023, με χορευτική παράσταση από σπουδαστές και σπουδάστριες της Κρατικής Σχολής Ορχηστικής Τέχνης και συναυλίες (AlfaVita Newsroom, 2023).

Συνοψίζοντας, πραγματοποιήθηκαν καταλήψεις στο Εθνικό Θέατρο Κτίριο Τσίλλερ, το Θέατρο Rex, τη Δραματική Σχολή ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Πάτρας, το Δημοτικό Θέατρο Απόλλων Πάτρας, τη Δραματική Σχολή Εθνικού Θεάτρου, τη Δραματική Σχολή Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος, την Κρατική Σχολή Ορχηστικής Τέχνης, το Βασιλικό Θέατρο Θεσσαλονίκης και επίσης πραγματοποίησαν αποχές οι Ιδιωτικές Δραματικές Σχολές (AlfaVita Newsroom, 2023). Υπό κατάληψη τελούσε και το Ολύμπια Δημοτικό Μουσικό Θέατρο «Μαρία Κάλλας», το οποίο εκκενώθηκε έπειτα από αστυνομική επιχείρηση, κατόπιν εισαγγελικής παραγγελίας στις 6 Απριλίου 2023, όπου μάλιστα σημειώθηκαν και συλλήψεις ατόμων (Kathimerini Newsroom, 2023). Αποτελούσε ένα από τα τελευταία θέατρα που τελούσε υπό κατάληψη. Φυσικά, εκτός από τις δράσεις και τις κινητοποιήσεις που πραγματοποιήθηκαν με τη συμμετοχή του κόσμου, υπήρξαν και άλλες πρακτικές παραδοσιακού ακτιβισμού, όπως ήταν η δημιουργία πανό στα οποία αποτυπώνονταν συνθήματα και η διανομή φυλλαδίων στους δρόμους από μέλη καλλιτεχνικών σωματείων.

3.3 Οι αντιδράσεις των χρηστών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συχνά, αν όχι πάντα στις μέρες μας, αποτυπώνουν ψηφιακά αυτό που λαμβάνει χώρα στην πραγματικότητα. Έτσι, μαζί με τις διαζώσης διαμαρτυρίες και συγκεντρώσεις, οι χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης επιδόθηκαν σε ποικίλες ψηφιακές δράσεις προκειμένου να διαμαρτυρηθούν για την εξέλιξη του εν λόγω ζητήματος. Στις 21 Δεκεμβρίου 2022 ο Σπύρος Μπιμπίλας, Πρόεδρος του ΣΕΗ, αναρτώντας στο Facebook το ΦΕΚ του Π.Δ. 85/2022 (Σπύρος Μπιμπίλας, 2023), κατήγγειλε πως αυτό καθιστά τους ηθοποιούς «αδιαβάθμητους», απευθύνοντας κάλεσμα στον κόσμο για κινητοποίηση.

Πράγματι τόσο οι ηθοποιοί όσο και οι πολίτες, αντέδρασαν έντονα ενάντια στο Π.Δ. 85/2022. Δεκάδες δημοφιλών ηθοποιών διαμαρτύρονταν καθημερινά, επισημαίνοντας ότι πλέον θεωρούνται απόφοιτοι Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και ουσιαστικά ισοδύναμοι με απόφοιτους λυκείου (Makthes, 2022). Μάλιστα, μέσω των προσωπικών τους λογαριασμών φρόντιζαν να κοινοποιούν είτε σε δημοσιεύσεις, είτε σε ιστορίες (story) τις δράσεις που λάμβαναν χώρα (π.χ. συναυλίες) παρέχοντας τις απαιτούμενες πληροφορίες, όπως την ώρα και το μέρος. Ξεκίνησαν παράλληλα να χρησιμοποιούν hashtags, τα οποία συνόδευαν τις δημοσιεύσεις και τα οποία άρχισαν να προστίθενται και από τους χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, άλλα περισσότερο, άλλα λιγότερο. Με ορισμένα να κυκλοφορούν περισσότερο και ορισμένα λιγότερο, κυριάρχησαν τα hashtags #sesasproumasakoute, #μετουςκαλλιτέχνες, #Π.Δ.85/22, #μετουςηθοποιούς. Μερικά περιγράφουν εν συντομία το πεδίο στο οποίο αναφέρονται ενώ άλλα περιλαμβάνουν λέξεις που υποδηλώνουν συμπαράσταση στη συγκεκριμένη αυτή ομάδα, δηλαδή των καλλιτεχνών και δη των ηθοποιών.

3.4 Ο απόηχος των κινητοποιήσεων

Μετά από τρεις μήνες δυναμικών κινητοποιήσεων, εντός και εκτός διαδικτύου, τα θέατρα που τελούσαν υπό κατάληψη επανήλθαν στην κανονική λειτουργία τους. Αρχικά, στις 20 Μαρτίου 2023, με ανακοίνωση τους, οι Σύλλογοι Σπουδαστών των Δραματικών Σχολών του Εθνικού Θεάτρου, του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος, του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Πάτρας και της Κρατικής Σχολής Ορχηστικής Τέχνης των Σχολών Δραματικής Τέχνης ενημέρωσαν για τη λήξη των καταλήψεων και την ταυτόχρονη συνέχιση του «πολυμορφικού» αγώνα τους (Athinorama Team, 2023). Μάλιστα, για τις καταλήψεις, εκπρόσωποι των θεάτρων αναφέρουν πως τα υπό κατάληψη κτίρια δεν έκλεισαν τις πόρτες τους στην κοινωνία αλλά αντίθετα επέτρεψαν μια διαφορετική είσοδο εντός τους. Την 1η Απριλίου 2023, ο Συντονισμός Εργαζομένων στο Χώρο των Τεχνών αποφάσισε τη διακοπή της κατάληψης του Θεάτρου REX (Gazzetta Newsroom, 2023), ενώ, όπως προαναφέρθηκε, στις 6 Απριλίου 2023, επανήλθε με παρέμβαση της αστυνομίας η λειτουργία του Θεάτρου Ολύμπια. Ενδιάμεσα, δηλαδή στις 29 Μαρτίου 2023, οι καθηγητές του Εθνικού Θεάτρου που είχαν παραιτηθεί επέστρεψαν στα καθήκοντά τους, δηλώνοντας ότι θέτουν ως πρωταρχικό στόχο την

ολοκλήρωση του διδακτικού έτους, καθώς «η κατάληψη δεν μπορεί να εξυπηρετήσει τον αρχικό σκοπό της» (Λεονταρίδης, 2023).

Όπως αναφέρει στο άρθρο της η Ζαργάνη (2023), έπειτα από τρεις μήνες πολλαπλών κινητοποιήσεων από εργαζόμενους στον πολιτισμό, σπουδαστές και σπουδάστριες δραματικών σχολών και πολιτών επήλθαν όχι οι αναμενόμενες, αλλά ουσιαστικές αλλαγές. Παρά τις καταλήψεις των θεάτρων, τις απεργίες, τις συγκεντρώσεις, τις συναυλίες και την παραίτηση του διδακτικού προσωπικού του Εθνικού Θεάτρου, το Π.Δ. 85/2022 δεν ανακλήθηκε, με την κυβέρνηση να αρνείται να θέσει προς συζήτηση τη σχετική τροπολογία που κατέθεσαν τα καλλιτεχνικά σωματεία. Οι αμιγώς σπουδαστικές καταλήψεις έλαβαν τέλος, με τους σπουδαστές να αναφέρουν πως οι διεκδικήσεις συνεχίζουν να υφίστανται αλλά εκφράζονται με διαφορετικούς τρόπους.

Ενδιαφέρον έχει το γεγονός της έντασης των κινητοποιήσεων, οι οποίες όμως απώλεσαν την ισχύ και την ορατότητά τους μετά από τρεις μήνες και έκτοτε δεν συμπεριλαμβάνονται ως θέμα στην ημερήσια ατζέντα, αλλά αντίθετα όλα φαίνεται να έχουν επανέλθει στους «φυσιολογικούς» ρυθμούς τους. Η απόσυρση του ενδιαφέροντος του κόσμου και η διακοπή των ψηφιακών κινητοποιήσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, και μάλιστα χωρίς να έχει επιτευχθεί ο αρχικός στόχος, εγείρουν ερωτήματα σχετικά με την αποτελεσματικότητα και την ουσία τους.

Με τον καλλιτεχνικό κόσμο να παρέχει γόνιμο έδαφος για κινητοποιήσεις, οι αντιδράσεις για το Π.Δ. 85/2022 μπορούν να θεωρηθούν αναμενόμενες. Αυτό ίσως οφείλεται σε προηγούμενες πρακτικές της κυβέρνησης απέναντι στον πολιτισμό, όπως συνέβη κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Ο λόγος για τις εργασιακές διεκδικήσεις των καλλιτεχνών κατά την καραντίνα, που εξυπηρετήθηκαν από το hashtag #SupportArtWorkers. Μπορεί επίσης να εξηγηθεί από τις κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα την περσινή χρονιά με αφορμή το κίνημα #MeToo, στενά συνδεδεμένο με επικεφαλής ανθρώπους του θεάτρου, όπως προαναφέρθηκε ανωτέρω. Ωστόσο, οι αναμενόμενες αυτές αντιδράσεις, έληξαν παρά την ιδιαίτερη έντασή τους σε σύντομο χρονικό διάστημα. Αυτό μπορεί εν μέρει να θεωρηθεί λογικό, δεδομένου ότι έγιναν οι κατά δύναμη ενέργειες, οι οποίες έφτασαν σε ένα τέλμα παρά τη μη εκπλήρωση του αρχικού σκοπού, αλλά και λόγω της αναμονής των Βουλευτικών Εκλογών της 21ης Μαΐου 2023 που μονοπώλησε το ενδιαφέρον των μέσων.

Κεφάλαιο 4: Μεθοδολογική Προσέγγιση

4.1 Ερευνητικές υποθέσεις

Στην παρούσα εργασία, σκοπός είναι να εξεταστεί εάν οι ψηφιακές δράσεις που έλαβαν χώρα μετουσιώθηκαν σε κινητοποιήσεις σε φυσικούς χώρους, εάν ο ψηφιακός ακτιβισμός ταυτίζεται με τον παραδοσιακό ακτιβισμό ως προς την αποτελεσματικότητά του και τέλος πώς οι χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αξιολογούν την προοπτική των δράσεων που εκτυλίσσονται εντός τους. Υπό των τριών αυτών διαστάσεων θα διερευνηθεί επίσης η διαδικτυακή διάσταση των κινητοποιήσεων ενάντια στο Π.Δ. 85/2022 και την υποβάθμιση των πτυχίων των ηθοποιών, η συμβολή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην οργάνωση, το συντονισμό και τη διάδοση των δράσεων, η πτυχή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ως χώρων ανάπτυξης κοινωνικών κινημάτων, η σύγκριση των δράσεων ψηφιακού και παραδοσιακού ακτιβισμού και η αποτελεσματικότητα των hashtags της συγκεκριμένης περίπτωσης.

Συνοπτικά, η παρούσα μελέτη καλείται να επιβεβαιώσει ή απορρίψει τις ακόλουθες ερευνητικές υποθέσεις: Α) Οι ψηφιακές δράσεις για το Π.Δ. 85/2022 και την υποβάθμιση των πτυχίων των ηθοποιών μετουσιώθηκαν σε κινητοποιήσεις σε φυσικούς χώρους και Β) Ο ψηφιακός ακτιβισμός ταυτίζεται με τον παραδοσιακό ακτιβισμό, ως προς την αποτελεσματικότητά του, αναφορικά με το Π.Δ. 85/2022 και την υποβάθμιση των πτυχίων των ηθοποιών.

Η παρούσα έρευνα εστιάζει στην ανάλυση δράσης που έλαβε χώρα στην Ελλάδα ως μελέτη περίπτωσης. Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρονται εκτενώς οι λόγοι που συντελούν και καθιστούν τη συγκεκριμένη περιπτωσιολογική μελέτη χρήσιμη προς διερεύνηση. Η μελέτη περίπτωσης αποτελεί ιδανική μέθοδο, όταν χρειάζεται μια συνολική, ολιστική και εις βάθος μελέτη και κατανόηση ενός σύνθετου και πολύπλευρου ζητήματος. Στις επόμενες ενότητες παρατίθενται οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν.

4.2 Ερευνητικά εργαλεία

Για την εκπόνηση της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκε «έρευνα μικτών μεθόδων», δηλαδή συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας. Μέσω της ποιοτικής προσέγγισης,

όπου διεξήχθησαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με πιο ελεύθερη ροή, οι συνεντευξιαζόμενοι ήταν σε θέση να θέσουν με τις απαντήσεις τους περισσότερα ζητήματα, τα οποία προσμετρήθηκαν αργότερα στην ποσοτική μέθοδο στο ερωτηματολόγιο που απαντήθηκε ευρέως. Η βασική διαπίστωση, στην οποία καταλήγει ο Bryman (2017) στο δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου του, έγκειται στο ότι η ποσοτική και η ποιοτική έρευνα αποτελούν διαφορετικές στρατηγικές έρευνας που εμφανίζουν σημαντικές αποκλίσεις τόσο ως προς το ρόλο της θεωρίας όσο και από επιστημολογική και οντολογική άποψη. Ωστόσο, αυτή η διάκριση μεταξύ τους δεν είναι απόλυτη. Μελέτες που φέρουν τα γενικά χαρακτηριστικά της μίας στρατηγικής έρευνας μπορεί να εμπεριέχουν και γνωρίσματα της άλλης. Επιπρόσθετα πολλοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι οι δύο στρατηγικές μπορούν να συνδυαστούν στο πλαίσιο ενός ευρύτερου ερευνητικού εγχειρήματος, όπως συμβαίνει και στη συγκεκριμένη εργασία. Σκοπός, λοιπόν, της έρευνας κατά την ποιοτική προσέγγιση δεν είναι ο έλεγχος ήδη διατυπωμένων ερωτήσεων αλλά η ανακάλυψη νέων πτυχών και διαστάσεων του εξεταζόμενου αντικειμένου και η εις βάθος κατανόηση του.

4.2.1 Ποιοτική μέθοδος.

Για την ποιοτική μέθοδο της παρούσας έρευνας πραγματοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις. Στόχος ήταν να διατυπωθούν οι θέσεις των συνεντευξιαζόμενων γύρω από το Π.Δ. 85/2022 και βάσει των απαντήσεών τους να δομηθεί και το ερωτηματολόγιο στην ποσοτική έρευνα. Οι συνεντευξιαζόμενοι έδωσαν απαντήσεις σχετικά με την πρόθεση, τον στόχο και το πλαίσιο των κινητοποιήσεων που οργάνωσαν και συμμετείχαν και στη συνέχεια τα στοιχεία που προέκυψαν μετατράπηκαν σε ερωτήσεις απευθυνόμενες προς τους συμμετέχοντες του ερωτηματολογίου. Σκοπός ήταν η ποιοτική προσέγγιση να αποτελέσει το έναυσμα για τη διεξαγωγή της ποσοτικής έρευνας.

Οι συνεντεύξεις, αποτελούμενες από δεκατέσσερις ερωτήσεις (βλ. Παράρτημα Ι), διεξήχθησαν τηλεφωνικά λόγω της μη διαθεσιμότητας των ηθοποιών για δια ζώσης συνάντηση. Επιλέχθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις, ώστε να υπάρχει μια σαφής λίστα με ερωτήσεις αλλά οι συνεντευξιαζόμενοι να είναι σχετικά ελεύθεροι στον τρόπο απάντησης. Στόχος ήταν οι αρχικές ερευνητικές ιδέες να είναι πιο ανοιχτές, με την έμφαση να δίνεται στις απόψεις των ίδιων των συνεντευξιαζόμενων. Όπως επισημαίνει ο Bryman (2017), ο συνεντευξιάζων είναι σημαντικό να κρατά τα ηνία της συνέντευξης, η οποία όμως δεν είναι απολύτως κατευθυνόμενη από εκείνον, και να διατηρεί σταθερή την εστίαση και τη

διατύπωση των ερωτήσεων καθόλη τη διάρκεια, προσπαθώντας να μην παρεισφρύουν δικές του προκαταλήψεις και προσδοκίες στην όλη διαδικασία.

Η ποιοτική συνέντευξη απαντήθηκε από δύο ηθοποιούς, μια γυναίκα (31 ετών) και έναν άνδρα (46 ετών). Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας και την εξασφάλιση της εχεμύθειας και της προστασίας των συνεντευξιαζόμενων, από εδώ και στο εξής θα οριστούν για αυτούς ψευδώνυμα. Η γυναίκα θα αναφέρεται ως «Μαρία» και ο άνδρας ως «Γιάννης». Η Μαρία και ο Γιάννης συμμετείχαν ενεργά στις ψηφιακές κινητοποιήσεις αλλά παράλληλα ήταν παρόντες σε κινητοποιήσεις που πραγματοποιήθηκαν σε φυσικό χώρο. Στόχος ήταν να προσεγγιστούν περισσότεροι/ες ηθοποιοί αλλά λόγω φόρτου εργασίας και αδυναμίας επικοινωνίας μαζί τους, κατέστησαν εφικτές οι δύο που προαναφέρθηκαν. Συγκεκριμένα, ο οδηγός συνέντευξης (βλ. Παράρτημα Ι) είναι χωρισμένος σε πέντε κατηγορίες – κλειδιά, κάθε μια από τις οποίες αντιπροσωπεύει και μια συγκεκριμένη θεματική ενότητα. Το πρώτο μέρος του οδηγού συνέντευξης εστιάζει στην πρόθεση και τον στόχο που οδήγησαν τους συνεντευξιαζόμενους σε κινητοποιήσεις μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στο πλαίσιο κινητοποίησης. Εστιάζει στην επικοινωνία μεταξύ των συνεντευξιαζόμενων και των ακολούθων τους, τον τρόπο που οι δεύτεροι αξιοποιούν την πληροφορία που λαμβάνουν και την αξιολόγηση των κοινοποιήσεων των αναρτήσεων των συνεντευξιαζόμενων από τους ακολούθους τους. Στη συνέχεια, το τρίτο μέρος επικεντρώνεται στην κάλυψη του Π.Δ. 85/2022 από τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης και στο βαθμό που η διαδικτυακή δράση των συνεντευξιαζόμενων συμβάλλει στην κάλυψη του κενού που προκύπτει, αν προκύπτει, από την κυρίαρχη ενημέρωση και πληροφόρηση. Το τέταρτο μέρος σχετίζεται με την ψηφιακή κινητοποίηση και τις δράσεις σε φυσικούς χώρους, όπου οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να προβούν σε συγκρίσεις του ψηφιακού και παραδοσιακού ακτιβισμού. Τέλος, στο πέμπτο μέρος οι συνεντευξιαζόμενοι απάντησαν μερικές ερωτήσεις αναφορικά με τη συχνότητα χρήσης των λογαριασμών τους στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Μέσω της ποιοτικής μεθόδου, που προκρίνει τον λόγο και όχι την ποσοτικοποίηση στη συλλογή και ανάλυση δεδομένων, το βάρος μετατοπίστηκε στη διαμόρφωση θεωριών γύρω από το Π.Δ. 85/2022 και την ανάδειξη των τρόπων που οι δύο ηθοποιοί ερμηνεύουν τον κοινωνικό κόσμο τους. Η ποιοτική μέθοδος εμπεριέχει τη σύλληψη της κοινωνικής πραγματικότητας ως εγγενούς και διαρκώς μεταβαλλόμενου στοιχείου της δημιουργικής δραστηριότητας των ατόμων (Bryman, 2017). Μάλιστα, αποφασίστηκε η ποιοτική έρευνα να προηγηθεί της ποσοτικής, ώστε με τις απαντήσεις που θα αποσπώνταν να υπάρξει

κατανόηση γύρω από την πρόθεση και το στόχο των κινητοποιήσεων που έλαβαν χώρα, και έτσι να συνταχθεί πιο στοχευμένα το εργαλείο της ποσοτικής έρευνας που θα ακολουθούσε, δηλαδή το ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης.

Στην ποιοτική συνέντευξη έμφαση δόθηκε στη φυσιολογική ροή της συζήτησης, παρότι διεξήχθη τηλεφωνικά. Μέσω της συγκεκριμένης μεθόδου, ο ερευνητής είναι σε θέση να στοχεύσει στο τι σημαίνει για τα υποκείμενα η εμπειρία για την οποία μιλούν, δηλαδή να εμβαθύνει και να ασχοληθεί με τον τρόπο που βιώνεται η κοινωνική πραγματικότητα από αυτά. Τέλος, η ποιοτική έρευνα χαρακτηρίζεται από ευελιξία και δυναμικότητα διότι ακολουθεί τη ροή των αλλαγών του φαινομένου και του πλαισίου, προσαρμόζοντας ανάλογα τις δυνατότητες που υπάρχουν. Η πλειονότητα της δειγματοληψίας στην ποιοτική έρευνα περιλαμβάνει κάποιου είδους σκόπιμη δειγματοληψία. Εκείνο που συνδέει μεταξύ τους τα διάφορα είδη προσεγγίσεων σκόπιμης δειγματοληψίας είναι ότι η επιλογή δείγματος πραγματοποιείται με γνώμονα τα ερευνητικά δεδομένα, έτσι ώστε οι μονάδες ανάλυσης να επιλέγονται βάσει κριτηρίων που θα επιτρέψουν να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα.

Οι συνεντεύξεις, όπως προαναφέρθηκε, διενεργήθηκαν τηλεφωνικά από συσκευή smartphone και παράλληλα ηχογραφήθηκαν από μια δεύτερη συσκευή, αφότου οι συνεντευξιαζόμενοι έδωσαν την άδεια για το σκοπό αυτό. Η ηχογράφηση και η απομαγνητοφώνηση, όπου μπορούν να παρατηρηθούν οι εναλλαγές του λόγου κατά τη συνέντευξη, αποτελούν χρήσιμες πρακτικές καθώς βοηθούν τον συνεντευξιάζοντα να διορθώσει τους φυσικούς περιορισμούς της μνήμης, τού επιτρέπουν τον πιο ενδελεχή έλεγχο του λόγου των συμμετεχόντων αλλά και την επαναλαμβανόμενη εξέταση των απαντήσεων. Όπως έχει υποδείξει έρευνα των Sturges και Hanrahan (όπως αναφέρεται στον Bryman, 2017) οι απαντήσεις που δίνονται όταν οι ερωτήσεις γίνονται τηλεφωνικά δεν διαφέρουν από τις απαντήσεις των δια ζώσης συνεντεύξεων. Οι Sturges και Hanrahan συμπέραναν ότι σε γενικές γραμμές οι απαντήσεις που προκύπτουν εμφανίζουν ομοιότητες στον αριθμό, τον χαρακτήρα και το βάθος των απαντήσεων είτε πρόκειται για τηλεφωνική ή για εκ του σύνεγγυς συνέντευξη.

Οι δύο συνεντευξιαζόμενοι, Μαρία και Γιάννης, είναι ηθοποιοί και άρα άμεσα επηρεαζόμενοι από το Π.Δ. 85/2022 που υποβαθμίζει τα πτυχία τους. Ήταν ιδιαίτερα ενεργοί κατά τη διάρκεια των ψηφιακών κινητοποιήσεων και για τον λόγο αυτό επιλέχθηκαν μεταξύ άλλων για την απάντηση των ερωτήσεων της παρούσας συνέντευξης. Πρέπει να σημειωθεί

ότι ήταν από τους λίγους που απάντησαν άμεσα στο αίτημα της ερευνήτριας. Η Μαρία ακολουθείται από περίπου 87 χιλιάδες χρήστες στο Instagram και ο Γιάννης από περίπου 83 χιλιάδες χρήστες. Αναφέρεται ο διόλου αμελητέος αριθμός των ακολούθων τους στο Instagram επειδή, όπως δήλωσαν είναι το μέσο που χρησιμοποιούν περισσότερο.

4.2.2 Ποσοτική μέθοδος.

Η ποσοτική έρευνα μπορεί να απεικονιστεί ως γραμμική αλληλουχία διαφόρων σταδίων που ξεκινά από τη θεωρία και καταλήγει σε συμπεράσματα και η διαδικασία της μέτρησής της περιλαμβάνει την αναζήτηση δεικτών. Προκρίνει την ποσοτικοποίηση στη συλλογή και ανάλυση δεδομένων και περιλαμβάνει μια παραγωγική προσέγγιση της σχέσης μεταξύ θεωρίας και έρευνας, στην οποία το κέντρο βάρους τίθεται στον έλεγχο της θεωρίας. Επίσης, εμπεριέχει τη σύλληψη της κοινωνικής πραγματικότητας ως εξωτερικής και αντικειμενικής κοινωνικής πραγματικότητας (Bryman, 2017).

Για την ποσοτική έρευνα επιλέχθηκε το ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης (βλ. Παράρτημα II) ως ερευνητικό εργαλείο συλλογής δεδομένων. Για τη μορφοποίησή του χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα «Google Forms». Στο ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης οι ερωτώμενοι διαβάζουν και απαντούν τις ερωτήσεις μόνοι τους (Bryman, 2017). Η φόρμα των ερωτήσεων διαμοιράστηκε σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Facebook και Instagram) και σε εφαρμογές άμεσων μηνυμάτων (Messenger) από τους προσωπικούς λογαριασμούς της ερευνήτριας. Καθένας από τους συμμετέχοντες κλήθηκε να απαντήσει σε 16 ερωτήσεις κλειστού τύπου. Σε αυτού του είδους τις ερωτήσεις δίνεται ένας αριθμός συγκεκριμένων πιθανών απαντήσεων, διευκολύνοντας έτσι την κατανόηση των ερωτημάτων από τους συμμετέχοντες και μειώνοντας την ενδεχόμενη ανομοιογένεια κατά την καταγραφή των απαντήσεων από τους ερευνητές (Bryman, 2017). Σχετικά με τη δομή του ερωτηματολογίου, οι ερωτήσεις ομαδοποιήθηκαν σε πέντε θεματικές ενότητες. Η πρώτη αφορά στα γενικά στοιχεία του ερωτώμενου (ηλικία, φύλο, επίπεδο εκπαίδευσης). Η δεύτερη επικεντρώνεται στην ενημέρωση για το Π.Δ. 85/2022 και την υποβάθμιση των πτυχίων των ηθοποιών, ενώ η τρίτη στα hashtags που χρησιμοποιήθηκαν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για το εν λόγω ζήτημα. Η τέταρτη ενότητα περιέχει ερωτήσεις που αφορούν στις διαδικτυακές δράσεις που έλαβαν χώρα και τέλος η πέμπτη ενότητα περιλαμβάνει ερωτήσεις για τις κινητοποιήσεις που διεξήχθησαν σε φυσικό χώρο. Μεταξύ

των ερωτήσεων, διατυπώθηκαν τέσσερις ερωτήσεις στάσης με κλίμακα Likert πέντε βαθμίδων «Καθόλου» έως «Πάρα πολύ» (παραλλαγές της τυπικής διαβάθμισης επιπέδων συμφωνίας), όπου ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν πόσο συμφωνούν με ορισμένες προτάσεις, για την αποτελεσματικότητα της χρήσης των hashtags και των ψηφιακών δράσεων ή για το βαθμό κινητοποίησης των ανθρώπων σε διαδικτυακά και μη περιβάλλοντα. Η τέταρτη ερώτηση που περιέχει κλίμακα Likert ζητούσε από τους ερωτώμενους να δηλώσουν σε τι βαθμό συμμετείχαν σε διαδικτυακές δράσεις. Η κλίμακα Likert συμβάλλει στη διερεύνηση στάσεων και αποτελεί μια μέτρηση πολλαπλών ενδεικτών ή πολλαπλών στοιχείων μιας σειράς στάσεων που αφορούν ορισμένο θέμα. Στόχο έχει να μετρήσει την ένταση των αισθημάτων των συμμετεχόντων σε σχέση με τον εκάστοτε ενδείκτη (Bryman, 2017). Επίσης, σε μία ερώτηση χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα Thurstone, υπό τη μορφή των ίσων διαστημάτων. Ζητήθηκε από κάθε ερωτώμενο να εκτιμήσει πόσο ισχυρός ενδείκτης μιας μεταβλητής είναι το στοιχείο του ερωτηματολογίου, βαθμολογώντας το από το 1 έως το 5. Αργότερα, ο ερευνητής είναι σε θέση να εξετάσει τις βαθμολογίες που αποδίδονται, ώστε να μελετήσει τη συμφωνία που απέσπασε η πρόταση. Έτσι, στοιχεία που σημειώνουν έντονη διαφωνία μπορούν να θεωρηθούν και να απορριφθούν ως αμφιλεγόμενα (Babbie, 2011). Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου ήταν τόσο υφιστάμενες, δηλαδή ήδη χρησιμοποιημένες σε άλλες έρευνες του Pew Research Center (Anderson κ.ά., 2018· Auxier & Macclain, 2020) όσο και πρωτότυπες, αποτυπώνοντας ερωτήματα της ερευνήτριας που προέκυψαν από τη βιβλιογραφία και τις απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων κατά την ποιοτική έρευνα.

Το ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης λέγεται ενίοτε και ερωτηματολόγιο ατομικής εφαρμογής, το οποίο οι ερωτώμενοι συμπληρώνουν μόνοι τους. Πρέπει να απαντάται εύκολα και να έχει εύχρηστο σχεδιασμό, ώστε να ελαχιστοποιείται ο κίνδυνος αδυναμίας ή παράλειψης απάντησης και «κόπωσης» του ερωτώμενου. Μερικά από τα πλεονεκτήματα του ερωτηματολογίου ατομικής συμπλήρωσης είναι το μικρό κόστος, η ταχύτερη εφαρμογή του και η έλλειψη επίδρασης του ερευνητή. Ωστόσο, δεν υπάρχει η δυνατότητα υπόδειξης και διευκρινίσεων, σε περίπτωση που υπάρχει απορία, και μπορεί να διαβαστεί ολόκληρο από τους συμμετέχοντες προτού απαντήσουν στην πρώτη ερώτηση και άρα να δράσουν μεροληπτικά. Επίσης, δεν μπορούν να συλλεχθούν πρόσθετα δεδομένα, είναι δύσκολο να γίνουν πολλές ερωτήσεις και ελλοχεύει ο κίνδυνος απώλειας δεδομένων. Ορισμένοι ερωτώμενοι είναι εύκολο να αφήσουν αναπάντητη κάποια ερώτηση, και ως εκ

τούτου ανακύπτει πρόβλημα δεδομένων που λείπουν για τις δημιουργούμενες μεταβλητές (Bryman, 2017).

4.2.2.1 Επιλογή και μέγεθος δείγματος για την ποσοτική έρευνα.

Το απλό τυχαίο δείγμα αποτελεί τη βασικότερη μορφή πιθανοτικού δείγματος. Στην τυχαία δειγματοληψία κάθε μονάδα του πληθυσμού έχει ίση πιθανότητα επιλογής στο δείγμα. Η ιδιαίτερη σημασία της πιθανοτικής δειγματοληψίας οφείλεται στο γεγονός ότι επιτρέπει να εξαχθούν από τις πληροφορίες, αναφορικά με ένα δείγμα, συμπεράσματα για ολόκληρο τον πληθυσμό από τον οποίο προέρχεται το δείγμα αυτό. Εν ολίγοις, μπορούν να γενικευτούν στον πληθυσμό τα ευρήματα που προέρχονται από κάποιο δείγμα, χωρίς κάτι τέτοιο να συνεπάγεται ότι τα δεδομένα του πληθυσμού εξισώνονται με τα δεδομένα του δείγματος (Bryman, 2017). Το μέγεθος του δείγματος απασχολεί την πλειοψηφία των ερευνητών και, όπως υποστηρίζει ο Bryman, όσο μεγαλύτερο τόσο πιο αντιπροσωπευτικό ενδέχεται να είναι το δείγμα, υπό την προϋπόθεση ότι έχει επιλεγεί τυχαία, ανεξαρτήτως του μεγέθους του πληθυσμού από τον οποίο προέρχεται. Για την παρούσα εργασία, η οποία ως διπλωματική εργασία εκπονήθηκε με περιορισμένα μέσα και δεδομένων των διαθέσιμων χρονικών περιθωρίων, ορίστηκε ένας ελάχιστος αριθμός απαντήσεων. Οι απαντήσεις που αποσπάστηκαν υπερέβησαν τον αρχικό στόχο, πράγμα θετικό, που όμως δε σημαίνει ότι ξεπέρασαν και τους περιορισμούς που τίθενται οι οποίοι θα αναλυθούν παρακάτω.

4.3 Περιορισμοί

Στο σημείο αυτό, είναι πρόπον να συζητηθούν οι περιορισμοί που τίθενται αναφορικά με τη διεξαγωγή της έρευνας και των πιθανών αποτελεσμάτων της. Αρχικά, όσον αφορά την ποιοτική έρευνα, έγινε προσπάθεια να προσεγγιστούν οι συνεντευξιαζόμενοι μέσω μηνυμάτων στο Instagram ή στα email που διετίθεντο δημόσια. Παρότι έγινε αυτή η προσπάθεια για λήψη περισσότερων απαντήσεων, εν τέλει απάντησαν δύο. Η συνέντευξη με τη Μαρία πραγματοποιήθηκε στις 14 Μαρτίου και με τον Γιάννη στις 16 Μαρτίου 2023. Για την επιλογή των συγκεκριμένων υποψήφιων ακολουθήθηκε η σκόπιμη δειγματοληψία μεταξύ ηθοποιών που είχαν κομβικό, δηλαδή ενεργό και παραγωγικό, ρόλο στην οργάνωση και τη διάδοση των κινητοποιήσεων ενάντια στο Π.Δ. 85/2022, ώστε να ιδωθεί η οργανωτική σκοπιά τους.

Επίσης, αναφορικά με την ποσοτική έρευνα, ανεξάρτητα από το πόσο προσεκτικά έχει σχεδιαστεί ένα εργαλείο συλλογής δεδομένων, είναι βέβαιο ότι πάντα προκύπτει κάποιου είδους σφάλμα (π.χ. μια διφορούμενη ερώτηση). Όπως αναφέρει ο Babbie (2011), «η πιο σίγουρη προφύλαξη έναντι αυτών των σφαλμάτων είναι ο προέλεγχος ολόκληρου του ερωτηματολογίου ή ενός μέρους του». Πράγματι, για την παρούσα έρευνα το ερωτηματολόγιο διαμοιράστηκε σε ορισμένα άτομα που έχουν σχέση μικρότερη ή μεγαλύτερη με το παρόν θέμα, προτού κυκλοφορήσει προς τους υπόλοιπους συμμετέχοντες, αλλά και πάλι δεν μπορεί να εξασφαλιστεί πλήρως ότι έχουν προβλεφθεί και διορθωθεί οι ασάφειες και οι ελλείψεις. Παρόλα αυτά, σε κάθε περίπτωση και δεδομένου του χρονικού περιθωρίου, υπήρξε η καλύτερη δυνατή ανταπόκριση, ειδικά στην ποσοτική προσέγγιση όπου συνολικά 124 άτομα απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, σε διάστημα δύο εβδομάδων (από τις 25 Απριλίου έως τις 10 Μαΐου 2023). Το αρχικό ζητούμενο ικανοποιήθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Κεφάλαιο 5: Ανάλυση και συμπεράσματα

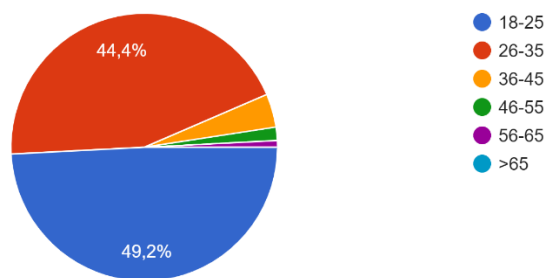
Στην παρούσα ενότητα θα παρουσιαστούν και αναλυθούν τα δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνα. Γίνεται προσπάθεια να μελετηθούν εκτενώς τα ευρήματα της ποιοτικής και ποσοτικής μεθόδου σε σχέση με τη θεωρία που πλαισιώνει το παρόν θέμα και σταδιακά να συζητηθούν τα συμπεράσματα που διεξάγονται. Οι ενότητες που ακολουθούν έρχονται να απαντήσουν στις ερευνητικές διαστάσεις που τίθενται στη μεθοδολογία.

5.1 Η διαδικτυακή διάσταση των κινητοποιήσεων ενάντια στο Π.Δ. 85/2022

5.1.1 Το προφίλ των χρηστών.

Οι ηλικίες της πλειοψηφίας των συμμετεχόντων στο ερωτηματολόγιο από 18 έως 35 ετών μπορούν να αναδείξουν τον τρόπο σκέψης και δράσης των πιο νέων ατόμων, μιας και στο δείγμα δεν συμμετείχαν ιδιαίτερα άτομα μεγαλύτερων ηλικιών (Γράφημα 1).

Γράφημα 1: Ερώτηση² 1 - Ηλικιακή ομάδα συμμετεχόντων

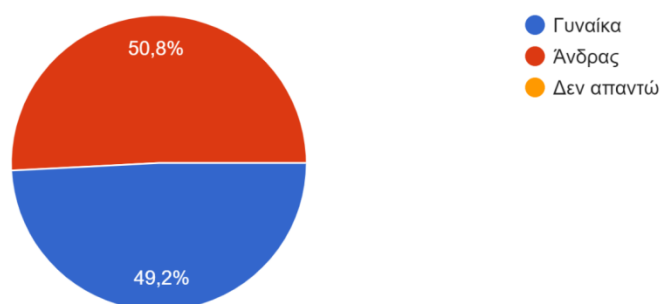

Όπως επιβεβαιώνουν οι Gustafsson και Gnattingius (2019) στο θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, οι γεννηθέντες αυτήν την περίοδο είναι μεταξύ τους διασυνδεδεμένοι, δικτυώνονται συνεχώς με άλλους χρήστες, εντάσσονται σε κοινότητες και κινητοποιούνται διαδικτυακά. Η απάντηση του ερωτηματολογίου ισόποσα από άνδρες και γυναίκες (Γράφημα 2) δεν είναι σε θέση να κατευθύνει τον αναγνώστη σε συγκεκριμένα ευρήματα αναφορικά με το φύλο των συμμετεχόντων. Το γεγονός ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες

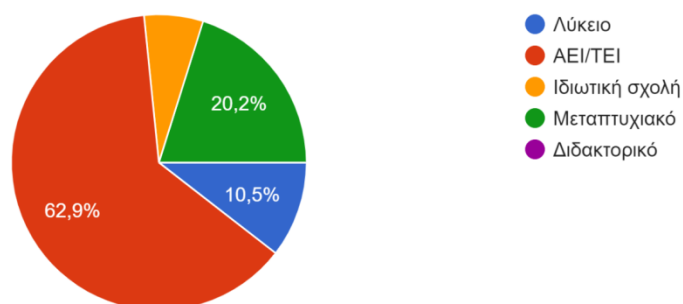
² Οι ερωτήσεις 1-16 είναι αυτές που συναπαρτίζουν το ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης που διανεμήθηκε για την παρούσα έρευνα (βλ. Παράρτημα II).

φοιτούν ή είναι απόφοιτοι ΑΕΙ ή πρώην ΤΕΙ (Γράφημα 3) παρέχει συμπεράσματα σχετικά με τον τρόπο σκέψης ατόμων που έχουν εισαχθεί με τις προβλεπόμενες διαδικασίες σε δημόσια πανεπιστήμια και ενδεχομένως κατανοούν τις κρίσιμες επιπτώσεις του Π.Δ. 85/2022, όπως παρουσιάστηκαν από τους ηθοποιούς και τους καλλιτέχνες κατά την περίοδο των κινητοποιήσεων. Αν μεγάλο μέρος των ερωτηθέντων προερχόταν ως επί το πλείστον από Ιδιωτικές Σχολές θα άνοιγε άλλου είδους συζήτηση σχετικά με το πώς αντιμετώπιζαν τα συγκεκριμένα άτομα το όλο ζήτημα.

Γράφημα 2: Ερώτηση 2 - Φύλο συμμετεχόντων

Γράφημα 3: Ερώτηση 3 - Επίπεδο εκπαίδευσης συμμετεχόντων

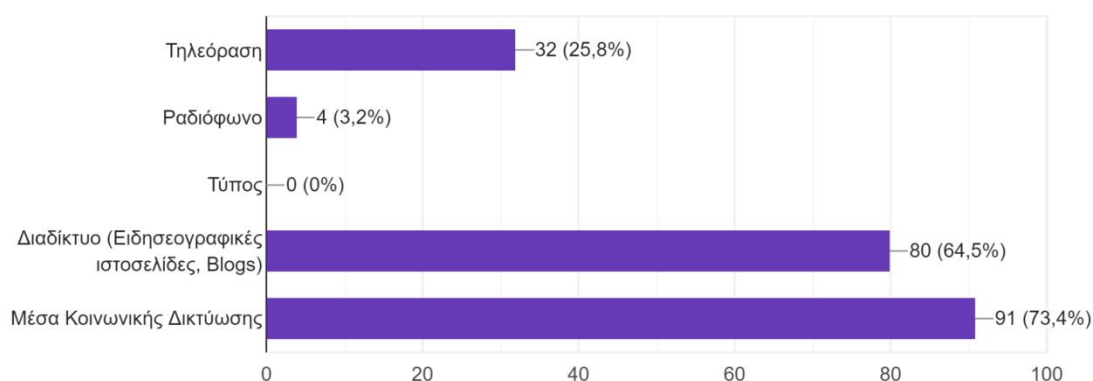

5.1.2 Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως χώρος ανάπτυξης κινηματικής δράσης.

Αρχικά, επιβεβαιώνεται αυτό που πολλάκις αναφέρθηκε στο θεωρητικό πλαίσιο, ότι δηλαδή τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν ένα πολύτιμο εργαλείο στα χέρια των χρηστών, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ποικιλοτρόπως, από την επίτευξη επικοινωνίας με ένα ή περισσότερα άτομα, μέχρι τον συντονισμό και την οργάνωση δράσεων με σκοπό την εναντίωση σε ένα γεγονός. Πράγματι, οι περισσότεροι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν από τα

μέσα κοινωνικής δικτύωσης και άλλες διαδικτυακές πηγές και μερικοί από την τηλεόραση. Συγκεκριμένα το 73,4% ενημερώθηκε από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και το 64,5% από λοιπές διαδικτυακές ειδησεογραφικές σελίδες και blogs (Γράφημα 4).

Γράφημα 4: Ερώτηση 4 - Από ποια μέσα ενημερωθήκατε για το Προεδρικό Διάταγμα 85/22; (Περισσότερες από μία απαντήσεις)

Η πανταχού παρουσία των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, κάτι που είναι γνώριμο εδώ και χρόνια, μονοπωλεί αρχικά το ενδιαφέρον των χρηστών ως προς την ενημέρωση, οι οποίοι ενδεχομένως ανατρέχουν αποκλειστικά σε αυτά για να λάβουν τις απαραίτητες πληροφορίες για την επικαιρότητα, όπως έχει αναφερθεί από τους Chon και Park (2020). Όμως, η ιδιότητά τους ως χώρος ανάπτυξης κινηματικής δράσης είναι ιδιαίτερα σημαντική και αφορά την παρούσα έρευνα. Όπως αναφέρει ο συνεντευξιαζόμενος της παρούσας, αποτελούν ριζοσπαστικό μέσο που μπορεί να συντελέσει σε κοινωνικές αλλαγές. Λαμβάνοντας υπόψη προηγούμενα κινήματα, όπως το Occupy Wall Street, δίνεται η δυνατότητα σε απλούς πολίτες να διαμαρτυρηθούν, να καλέσουν σε δράση και να αμφισβητήσουν, πολλώ μάλλον όταν πρόκειται για ανθρώπους δημοφιλείς και ευρέως γνωστούς, εν προκειμένω ηθοποιούς³ με σημαντικό αριθμό ακολούθων, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να ασκούν επιρροή και να αντικαθιστούν σε συγκεκριμένα ζητήματα τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης. Τη σημασία του μεγάλου αριθμού ακολούθων για την ευρεία διάδοση πληροφοριών για ένα ζήτημα υπερθεματίζουν οι Greijdanus κ.ά. (2020), αναφέροντας πως αυτοί οι χρήστες συμβάλλουν τα μέγιστα στη γνωστοποίηση των

³ Εννοούνται οι δύο ηθοποιοί που παραχώρησαν συνεντεύξεις στην παρούσα έρευνα.

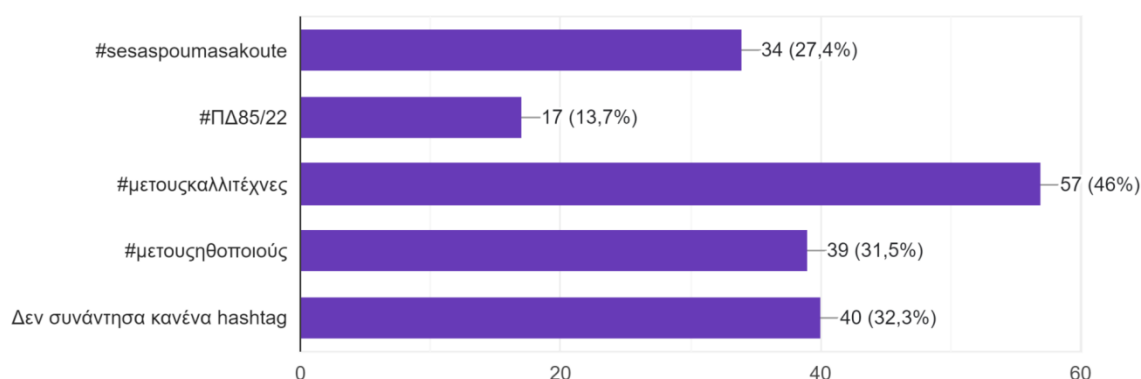
διαμαρτυριών που υφίστανται ενθαρρύνοντας τον ψηφιακό ακτιβισμό και αντίστροφα, δηλαδή μέσω των ψηφιακών μέσων επιτυγχάνεται ο συντονισμός, η οργάνωση και η προβολή δράσεων φυσική τη παρουσία. Ωστόσο, επειδή οι δράσεις αυτές επικοινωνούνται από μεμονωμένους λογαριασμούς τους οποίους διαθέτουν άνθρωποι με συγκεκριμένες απόψεις και πεποιθήσεις, είναι καλό να διερωτάται κανείς για την αντικειμενικότητα και τη μεροληψία που τις διακρίνουν. Το γεγονός πως οι δημοσιεύσεις δημοφιλέστερων προσώπων, όπως εν προκειμένω των συνεντευξιαζόμενων, τείνουν να κοινοποιούνται με κλιμακούμενη ένταση κατά τη διάρκεια ενός κινήματος, συνεπάγεται ότι τις συναντούν αρκετοί χρήστες ως αναπόδραστη αλήθεια και ενδέχεται να αποκτούν μονόπλευρη ενημέρωση για το εκάστοτε θέμα. Η επιλογή της έκθεσης σε συγκεκριμένες απόψεις και δημοσιεύσεις κατά τη διάρκεια ενός κινήματος ανάλογα με το πόσο συμφωνεί ή συμπαθεί ένας χρήστης κάποιον άλλον πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη. Στο σημείο αυτό τίθεται το ζήτημα της θεωρίας των δωματίων αντήχησης που έχει αναφερθεί στο θεωρητικό πλαίσιο από τους Greijdanus κ.ά. (2020), όπου αμφισβητείται η αντικειμενικότητα της ενημέρωσης και κατ' επέκταση της ουσίας ενός ζητήματος και των δράσεων που λαμβάνουν χώρα.

5.1.3 Διάδοση της πληροφορίας μέσω των hashtags.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου, το hashtag #μετουςκαλλιτέχνες παρουσιάζεται ως το πιο δημοφιλές (46%), ίσως επειδή είναι συγκεκριμένο και περιέχει λέξη άμεσα σχετιζόμενη με το ζήτημα, σε αντίθεση με το #sesasproumasakoute που δεν είχε ιδιαίτερη απήχηση (Γράφημα 5). Στο σημείο αυτό, πρέπει να τονιστεί ότι για το συγκεκριμένο hashtag πραγματοποιήθηκαν προσπάθειες ώστε να αποκτήσει ευρύτητα. Καλλιτέχνες, μέσω των προσωπικών τους λογαριασμών, καλούσαν τους απλούς χρήστες να αρχίσουν να το χρησιμοποιούν για να το διαδώσουν, αλλά απέβησαν άκαρπες οι προσπάθειες, όπως φαίνεται, καθώς δεν απέκτησε την επιθυμητή ευρύτητα και ορατότητα. Το hashtag #μετουςηθοποιούς συνάντησε το 31,5%, ενώ αυτό που οι ερωτώμενοι συνάντησαν λιγότερο είναι το #Π.Δ.85/22 (13,7). Ενδεχομένως, η ύπαρξη πολλών hashtags γύρω από το εκάστοτε ζήτημα κατά τη διάρκεια των ψηφιακών κινητοποιήσεων να προκαλούν σύγχυση στους χρήστες με αποτέλεσμα να τους αποπροσανατολίζουν από την ουσία του προβλήματος. Άρα υπάρχει τάση να επιλέγεται εκείνο που είναι πιο περιεκτικό νοήματος. Δεν μπορεί να παραβλεφθεί ένα σημαντικό ποσοστό μεταξύ των συμμετεχόντων που δεν συνάντησε κανένα hashtag, πράγμα που ίσως εξηγείται από το γεγονός ότι οι περισσότεροι χρήστες

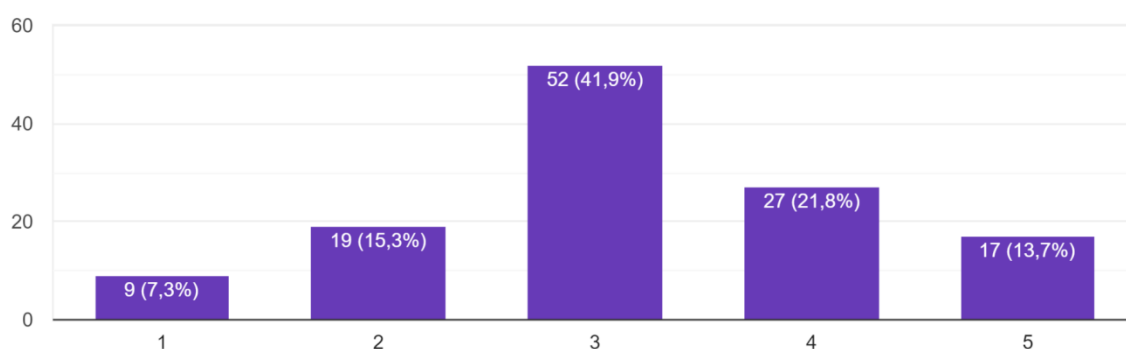
εκτέθηκαν σε δημοσιεύσεις στο Facebook και στο Instagram και όχι τόσο στο Twitter, όπου τα hashtags αποτελούν βασικό εργαλείο αναζήτησης πληροφοριών.

Γράφημα 5: Ερώτηση 6 - Συναντήσατε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης κάποιο από τα παρακάτω hashtags για το συγκεκριμένο ζήτημα; (Περισσότερες από μία απαντήσεις)

Η επιτυχία των hashtags κρίνεται ως αμφιλεγόμενη, όπως προκύπτει από την παρούσα έρευνα, μιας και οι συμμετέχοντες κράτησαν ουδέτερη στάση απέναντι στην αποτελεσματικότητά τους, όπως παρουσιάζεται στο Γράφημα 6.

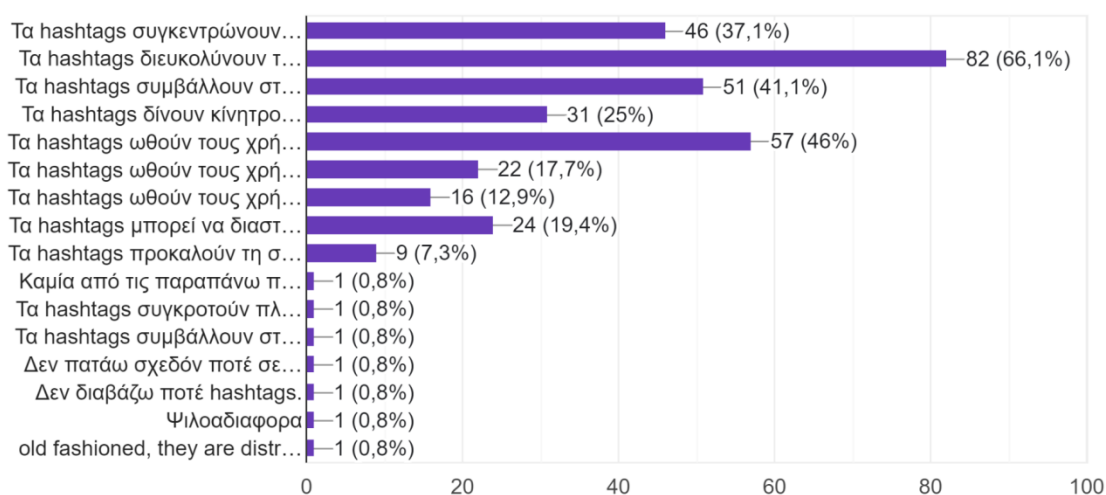
Γράφημα 6: Ερώτηση 7 - Πόσο αποτελεσματική θεωρείτε τη χρήση των hashtags;

Ένα σημαντικό ποσοστό (66,1%) των συμμετεχόντων θεωρεί πως τα hashtags διευκολύνουν την εύρεση πληροφοριών σχετικά με ένα ζήτημα, το 46% πως ωθούν τους χρήστες στην αναζήτηση περαιτέρω πληροφοριών, το 41,1% πως συμβάλλουν στην ευρύτητα και την ορατότητα ενός ζητήματος και το 37,1% απάντησε πως τα hashtags συγκεντρώνουν πληροφορίες για ένα ζήτημα σε συγκεκριμένους διαδικτυακούς χώρους

(Γράφημα 7). Το 25% δήλωσε πως τα hashtags παρέχουν κίνητρο για την αναδημοσίευση πληροφοριών σχετικών με το εκάστοτε θέμα, το 17,7% πως προτρέπουν τους χρήστες σε περαιτέρω ψηφιακές κινητοποιήσεις ενώ μόνο το 12,9% υποστήριξε πως τα hashtags ωθούν τους χρήστες να συμμετέχουν σε παραδοσιακές ακτιβιστικές δράσεις (διαμαρτυρίες, διαδηλώσεις, πορείες, συγκεντρώσεις). Συνάμα, ορισμένοι συμμετέχοντες χαρακτήρισαν αρνητικά τη λειτουργία των hashtags, θεωρώντας πως τα hashtags διαστρεβλώνουν το ζήτημα στο οποίο αναφέρονται και πως μπορεί να προκαλέσουν τη σύγχυση των χρηστών, έχοντας συχνά διττά νοήματα. Μερικοί χρήστες, δίνοντας τις δικές τους απαντήσεις, τα χαρακτήρισαν ως αδιάφορη και παρωχημένη πρακτική.

Γράφημα 7: Ερώτηση 8 - Ποια από τις παρακάτω προτάσεις σας βρίσκει περισσότερο σύμφωνους; (Ιδανικά μέχρι 4 απαντήσεις); ⁴

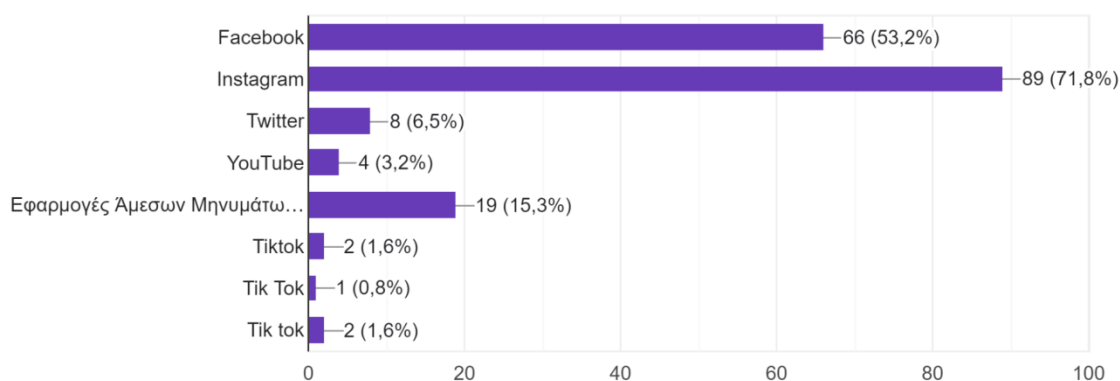

Ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί πως, λόγω του ότι η παρούσα μελέτη περίπτωσης διήρκεσε λίγο παρά την έντασή της, τα hashtags συμβάδισαν με την επιτυχία της. Αν είχε λάβει μεγαλύτερες διαστάσεις στο φυσικό χώρο και κατ' επέκταση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, πιθανότατα κάποιο από τα hashtags θα είχε μεγαλύτερη διάρκεια ζωής και θα είχε εδραιωθεί, μειώνοντας το ποσοστό όσων δήλωσαν πως δεν τα συνάντησαν ουδέποτε. Επίσης, οι περισσότεροι συμμετέχοντες εντόπισαν αρκετές θετικές πτυχές των hashtags, οι οποίες όμως περιορίζονται στον ψηφιακό χώρο, εκεί δηλαδή όπου ανήκουν. Εν ολίγοις,

⁴ Για τις ολόκληρες προτάσεις που δίνονται ως επιλογές στην ερώτηση 8 του ερωτηματολογίου βλ. Παράρτημα II.

αξιολογούνται θετικά ως εργαλεία για την αναζήτηση πληροφοριών για ένα ζήτημα και την συμβολή στην περαιτέρω ορατότητά του, ελάχιστοι θεωρούν πως τα hashtags μπορούν να ωθήσουν τους χρήστες σε δράσεις φυσική τη παρουσία, ενώ πολλοί λιγότεροι τα αξιολόγησαν αρνητικά. Συνεπώς, τηρουμένων των αναλογιών, μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι επιτελούν το σκοπό τους και ότι δεν μπορούν να κριθούν για κάτι που εκ των πραγμάτων δεν προορίζονται να κάνουν. Ενδιαφέρον έχει η στροφή των χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στο Instagram και το Facebook και ελάχιστα στο Twitter για την ενημέρωσή τους, κάτι το οποίο επιβεβαιώνουν οι συμμετέχοντες τόσο της ποσοτικής όσο και της ποιοτικής έρευνας. Το Twitter αποτελούσε και αποτελεί το κατεξοχήν εργαλείο για πολιτική συζήτηση μεταξύ των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, αλλά φαίνεται πως δεν χρησιμοποιήθηκε από τους συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους (Γράφημα 8).

Γράφημα 8: Ερώτηση 5 - Από ποια μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενημερωθήκατε για την οργάνωση και το συντονισμό δράσεων σχετικά με το Προεδρικό Διάταγμα 85/22; (Περισσότερες από μία απαντήσεις)

5.2 Σύγκριση ψηφιακού και παραδοσιακού ακτιβισμού ως προς την αποτελεσματικότητα

Εμβαθύνοντας, σε μία προσπάθεια σύγκρισης του ψηφιακού με τον παραδοσιακό ακτιβισμό, προκύπτει από τις συνεντεύξεις ότι η αναδημοσίευση κειμένων και φωτογραφιών λειτουργεί σαν «αλυσίδα» για τη γνωστοποίηση κινηματικών δράσεων κατ' αντιστοιχία με αυτό που θα γινόταν στην πραγματικότητα, για παράδειγμα δια στόματος ή μέσω φυλλαδίων. Ως επιπλέον παράδειγμα που ενισχύει αυτή τη θέση, η Μαρία στη συνέντευξη

που παραχώρησε αναφέρει πως συχνά παραπέμπει τους ακολούθους της σε άλλους λογαριασμούς, ώστε να ωθούνται από το ένα προφίλ στο άλλο αναζητώντας περαιτέρω πληροφορίες για το κάθε ζήτημα, πράγμα που ίσως τους προσφέρει και μια πιο σφαιρική άποψη επί του θέματος. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ακολούθων της απλά αναδημοσιεύει περιεχόμενο, αλλά από όσο μπόρεσε να ελέγξει υπήρξε και ένα σημαντικό μέρος αυτών που παραβρέθηκαν στις συγκεντρώσεις και τις συναυλίες που έλαβαν χώρα έπειτα από το δικό της κάλεσμα. Έτσι, η αναδημοσίευση συμβάλλει αδιαμφισβήτητα στη διάχυση της πληροφορίας, όπως συμβαίνει και στην πραγματικότητα από πρόσωπο σε πρόσωπο. Το σημείο αυτό επιβεβαιώνει και ο Γιάννης με τα λεγόμενά του στη συνέντευξη, τονίζοντας πως και ο ίδιος οικειοποιείται μηνύματα συναδέλφων του στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, και αντίστροφα, με αποτέλεσμα να πολλαπλασιάζεται η δυναμική τους προς το στόχο που επιτελούν. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «Η αναδημοσίευση είναι πολύ σημαντική γιατί σημαίνει πως το μήνυμα που έχεις στείλει προς τα έξω, κάποιος το έχει εισπράξει, το οικειοποιείται και επιθυμεί να το μεταφέρει και σε άλλους. Είναι σαν σκυταλοδρομία αυτό που γίνεται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης». Μάλιστα, εντοπίζει ελπιδοφόρα στοιχεία σε αυτή, αναφέροντας πως οι άνθρωποι δεν μένουν απλά στη διαδικτυακή δράση αλλά συμμετέχουν ενεργά και εκτός αυτής, πράγμα που μεταξύ άλλων αποδίδει και στην ταχύτατη διάδοση της πληροφορίας.

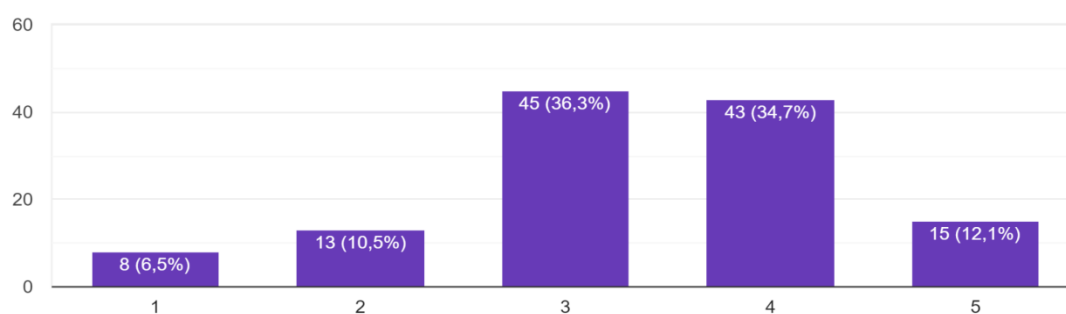
Το γεγονός ότι οι τρόποι διάδοσης πληροφοριών τροποποιούνται, όπως είναι λογικό, από το παραδοσιακό στο ψηφιακό περιβάλλον δεν σημαίνει ότι διαφέρουν και ως προς την αποτελεσματικότητά τους. Έτσι, σε συνέχεια όσων ειπώθηκαν προηγουμένως μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι παρά τις αντικειμενικές διαφορές που υπάρχουν μεταξύ του παραδοσιακού και του ψηφιακού ακτιβισμού, η ουσία παραμένει η ίδια ως προς τις πρακτικές. Επίσης, το ζήτημα της αντικειμενικότητας που τέθηκε προηγουμένως δεν αφορά αποκλειστικά τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αλλά μπορεί να εντοπιστεί και στην πραγματικότητα λόγω της τάσης των ανθρώπων να συνδιαλέγονται και να συναναστρέφονται με ανθρώπους με τους οποίους ομονοούν. Αυτό, όπως και άλλα αρνητικά χαρακτηριστικά που προσάπτονται συχνά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αναδεικνύει πως τα περισσότερα από αυτά που συμβαίνουν διαδικτυακά αποτελούν αντανάκλαση της πραγματικότητας.

Όπως αναφέρεται ανωτέρω, οι ψηφιακές κινητοποιήσεις αλλά και οι δράσεις -με την πιο παρατεταμένη να ήταν οι καταλήψεις εν προκειμένω- ήταν έντονες τον πρώτο καιρό

αλλά μέσα σε τρεις μήνες έπαυσαν εντελώς, πράγμα που εγείρει προβληματισμούς. Από τη μία δεν θα μπορούσαν να τελούν υπό κατάληψη τα κτίρια για περισσότερο καιρό, ώστε να μην παρακωλυθούν οι σπουδές των φοιτητών και η προσέλευση του κόσμου σε αυτά για ψυχαγωγικούς λόγους. Από την άλλη, με τη λήξη των καταλήψεων, φάνηκε πως το όλο ζήτημα χάθηκε από την ημερήσια ατζέντα των μέσων γενικότερα και τίθεται ζήτημα σχετικά με την ουσία των κινητοποιήσεων εν γένει. Η λήξη των φυσικών δράσεων συμπίπτει με την παύση των ψηφιακών κινητοποιήσεων. Μιλώντας συγκεκριμένα για τις δράσεις ψηφιακού ακτιβισμού, μπορούν να αξιολογηθούν αρνητικά δεδομένου ότι δεν σημείωσαν υψηλή συμμετοχή των χρηστών και δεν οδήγησαν στο επιθυμητό αποτέλεσμα, εγκαταλείποντας γρήγορα το περιεχόμενο του Π.Δ. 85/2022. Βέβαια, υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες ο ψηφιακός ακτιβισμός έχει αποδειχθεί σπουδαίος αρωγός. Το ζήτημα είναι να εξεταστούν τα κριτήρια που διατηρούν περισσότερο ή λιγότερο ένα ζήτημα στην επικαιρότητα, πράγμα που θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης επόμενων ερευνών.

Στην έρευνα οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να κρίνουν σε τι βαθμό οι διαμαρτυρίες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενθαρρύνουν την κινητοποίηση σε φυσικό χώρο, έχοντας τις επιλογές από «καθόλου» έως «πάρα πολύ». Η πλειοψηφία επέλεξε την πιο ουδέτερη απάντηση, πράγμα που σημαίνει πως ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (Γράφημα 9). Το αμέσως μεγαλύτερο ποσοστό αξιολόγησε θετικά τις διαμαρτυρίες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, απαντώντας πως ενθαρρύνουν «πολύ» την κινητοποίηση σε φυσικούς χώρους.

Γράφημα 9: Ερώτηση 16 - Οι διαμαρτυρίες των ανθρώπων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τούς ενθαρρύνουν να κινητοποιηθούν και σε φυσικό χώρο.

Η Μαρία και ο Γιάννης στις συνεντεύξεις τους αναφέρουν πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορούν να συγκριθούν ως προς την ένταση, την ευρύτητα και την

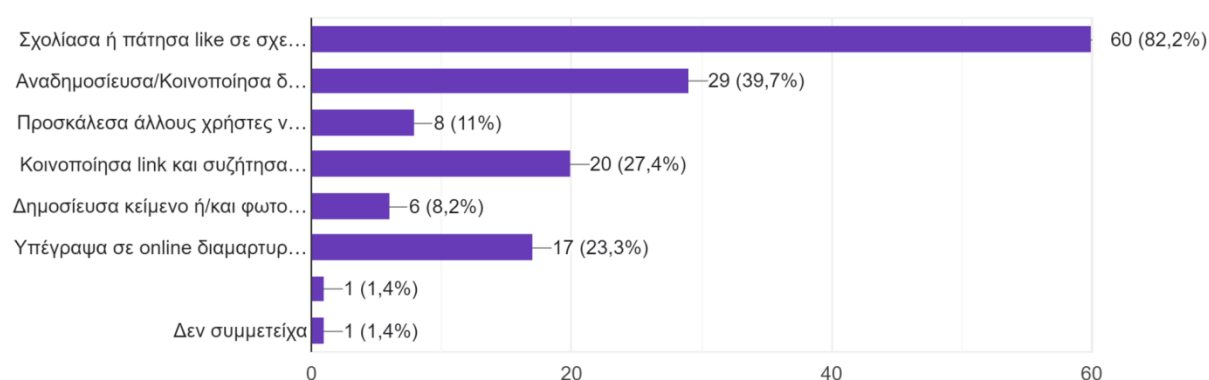
αποτελεσματικότητά τους με τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης, χρησιμοποιώντας το πρόσφατο παράδειγμα του «Support Art Workers» κατά τη διάρκεια της καραντίνας, το 2020. Αναφέρουν πως την περίοδο εκείνη, ο κόσμος συσπειρώθηκε διαδικτυακά, συνέβαλε με κάθε τρόπο στη συγκεκριμένη πρωτοβουλία, παρέχοντας στήριξη στους καλλιτέχνες, και αντιλήφθηκε έγκαιρα τη δυναμική των διαδικτυακών δράσεων στις πρωτόγνωρες συνθήκες της πανδημίας, όπου δεν ήταν εφικτές οι δια ζώσης δράσεις και όπου τα πράγματα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ήταν έντονα και αποτελεσματικά. Το διαδίκτυο αποτέλεσε τρόπο ενημέρωσης, διαλόγου, αλληλεπίδρασης και έμπνευσης. Όπως αναφέρει η Μαρία: «Μπόρεσα να αντιληφθώ πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης κατά την καραντίνα λόγω της πανδημίας του Covid19, σε αυτή την πρωτόγνωρη συνθήκη για εμάς, όπου τίποτα δεν θα είχε ξεκινήσει χωρίς τη δημιουργία εκείνης της ομάδας στο Facebook». Τονίζει επίσης πως η ενέργεια που υπάρχει στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης καλό είναι να διοχετεύεται σε δράσεις έξω από αυτά. Για παράδειγμα με την πρωτοβουλία του «Support Art Workers», οι άνθρωποι κατέληξαν στο δρόμο και στα σωματεία, αποδίδοντας το ξεκίνημα των δράσεων στις δυνατότητες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, καθώς τα πρώτα βήματα εκείνη την περίοδο δεν μπορούσαν να υλοποιηθούν διαφορετικά.

5.3 Πτυχές των slacktivism και clicktivism στις ψηφιακές κινητοποιήσεις για το Π.Δ. 85/2022

Την ίδια στιγμή, κανείς από τους συμμετέχοντες των συνεντεύξεων δεν απορρίπτει την ιδέα πως πολύς κόσμος επαναπαύεται σε ψηφιακές δράσεις που ολοκληρώνονται με το πάτημα ενός κουμπιού αλλά παράλληλα βρίσκουν ελπιδοφόρες τις όποιες προσπάθειες γίνονται με το σκεπτικό ότι μπορούν να μετουσιωθούν σε κάτι πιο δραστικό μελλοντικά. Συνεπώς, η όποια δραστηριοποίηση των χρηστών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, δεν αποκλείει τα μελανά σημεία που υποδεικνύουν τα slacktivism και clicktivism. Μιας και εισήχθησαν αυτοί οι όροι στη συζήτηση, εύρημα που προκύπτει από το ερωτηματολόγιο είναι ότι οι χρήστες παρουσίασαν μειωμένη έως μηδενική συμμετοχή και μάλιστα όσοι συμμετείχαν επέλεξαν κατά βάση πιο παθητικούς τρόπους, όπως πατώντας «μου αρέσει» σε δημοσιεύσεις ή κοινοποιώντας δημοσιεύσεις τρίτων (Γράφημα 10). Ωστόσο, αυτό μπορεί να εξηγηθεί από τη σκοπιά ότι οι χρήστες δεν θεώρησαν ουσιαστικές τις περαιτέρω ψηφιακές δράσεις και όχι ότι αδιαφόρησαν για το ζήτημα. Σε ό,τι αφορά την αξιολόγηση των μέσων κοινωνικής

δικτύωσης, οι χρήστες θεωρούν ότι αυτά δίνουν έμφαση και φέρνουν στην επικαιρότητα ζητήματα που δεν θα έρχονταν αλλιώς, δηλαδή από τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης. Έτσι φαίνεται, πως οι χρήστες έχουν θετική άποψη για τη χρηστικότητα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης σε σχέση με την ανάδειξη κοινωνικών ζητημάτων, αλλά από την άλλη φάνηκε πως δεν τα αξιοποίησαν οι ίδιοι για τη συμμετοχή στο ζήτημα της παρούσας εργασίας. Ένα ουκ αμελητέο ποσοστό απάντησε πως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δίνουν την εντύπωση στους χρήστες ότι μπορούν να συμβάλλουν στην αλλαγή μιας κατάστασης, χωρίς όμως αυτό να συμβαίνει ουσιαστικά. Ίσως αυτός είναι και ο λόγος που η πλειοψηφία των ερωτώμενων αποφάσισε συνειδητά να μη συμμετέχει στις ψηφιακές δράσεις για την παρούσα περίπτωση.

Γράφημα 10: Ερώτηση 10 - Αν ναι, με ποιον τρόπο; (Περισσότερες από μία απαντήσεις);⁵

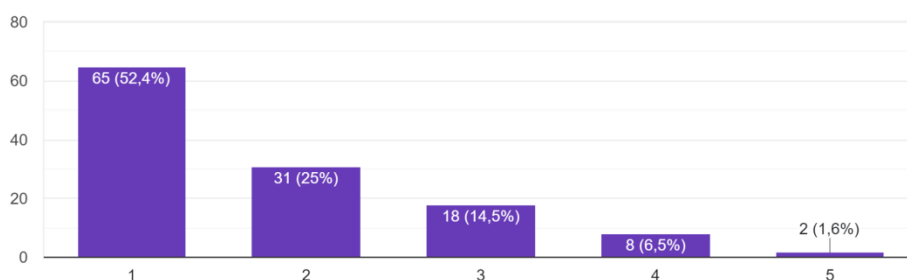

Σε αντιστοιχία με την ελλιπέστατη συμμετοχή στις διαδικτυακές δράσεις (Γράφημα 11), η πλειοψηφία των ερωτώμενων απείχε και από τις φυσικές κινητοποιήσεις (Γράφημα 12). Η Μαρία στη συνέντευξη της αναφέρει πως υπήρξε σημαντική μερίδα του κόσμου που αφενός συμμετείχε στις διαδικτυακές κινητοποιήσεις, είτε ήταν άνθρωποι του καλλιτεχνικού χώρου είτε όχι, αφενός όμως θεωρεί πως οι δράσεις αυτές λειτούργησαν περισσότερο εκτονωτικά και παρορμητικά για τους χρήστες, οι οποίοι δεν προέβησαν σε περαιτέρω δράσεις. Βέβαια, το εύρημα που προκύπτει είναι ότι οι ψηφιακές και παραδοσιακές δράσεις αναφορικά με ένα ζήτημα είναι αλληλένδετες και η ένταση του ενός είδους εξαρτάται από

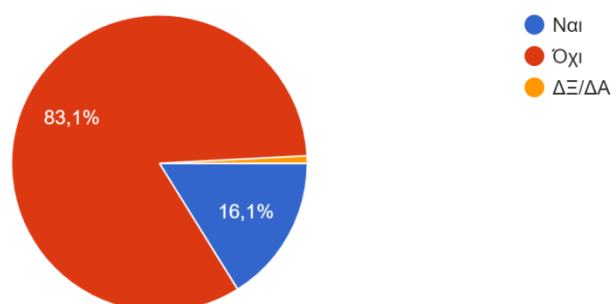
⁵ Για τις ολόκληρες προτάσεις που δίνονται ως επιλογές στην ερώτηση 10 του ερωτηματολογίου βλ. Παράρτημα II.

την ένταση του άλλου. Επομένως, δεν είναι ουσιαστικό να κρίνει κανείς μεμονωμένα τις ψηφιακές δράσεις ως ελλιπείς αλλά σε αυτήν την περίπτωση είναι πολυτιμότερο να εξεταστούν οι λόγοι που δεν οδήγησαν σε μακροχρόνιες κινητοποιήσεις για το Π.Δ. 85/2022. Η θέση αυτή ενισχύεται καθώς οι ίδιοι ερωτώμενοι, στην πλειοψηφία τους, απάντησαν πως έχουν συμμετάσχει γενικά σε άλλες κινητοποιήσεις (Γράφημα 13). Τέλος, οι χρήστες συγκλίνουν στο ότι οι διαμαρτυρίες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τούς ωθούν να κινητοποιηθούν σε φυσικό χώρο. Αν και υπάρχει ξανά ουδετερότητα στις απαντήσεις, ο δείκτης αυτή τη φορά «γέρνει» προς τις θετικές απαντήσεις.

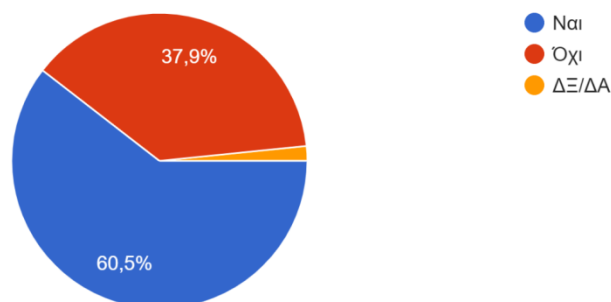
Γράφημα 11: Ερώτηση 9 - Συμμετείχατε σε δράσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για το συγκεκριμένο ζήτημα;

Γράφημα 12: Ερώτηση 14 - Παραβρεθήκατε σε κινητοποιήσεις και δράσεις διαμαρτυρίας (συγκεντρώσεις/πορείες/συναυλίες) που είχαν σκοπό την τροποποίηση του Προεδρικού Διατάγματος 85/2022;

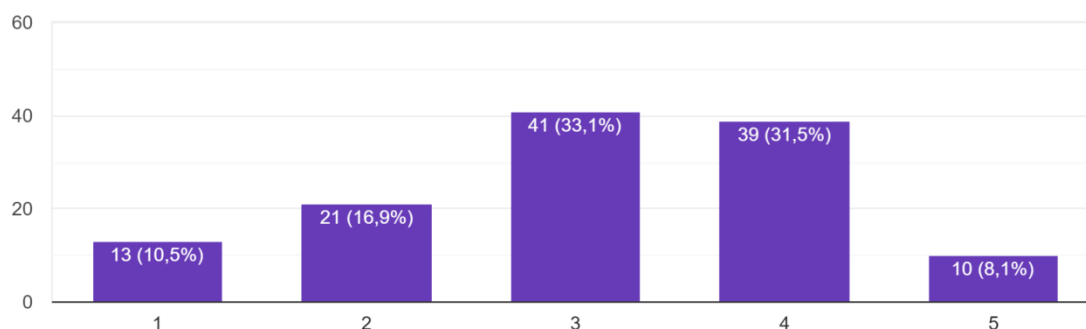
Γράφημα 13: Ερώτηση 15 - Έχετε συμμετάσχει γενικά σε δράσεις διαμαρτυρίας για άλλα ζητήματα που σας έχουν απασχολήσει;

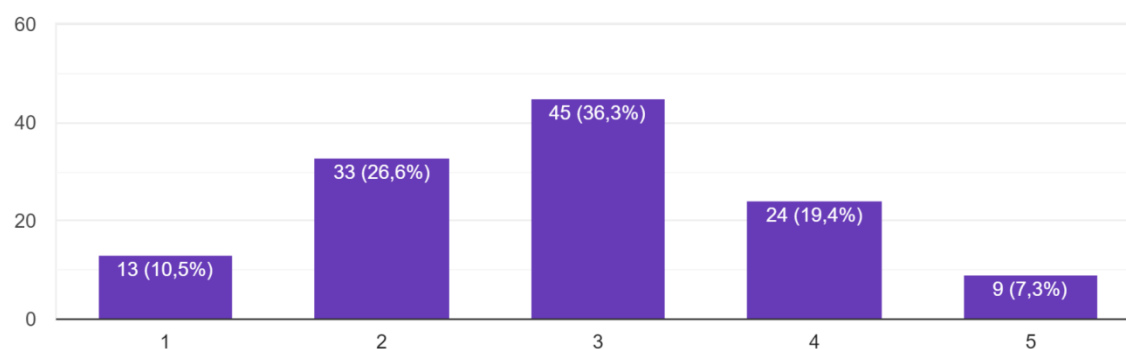
5.4 Η προοπτική των ψηφιακών κινητοποιήσεων

Σε αυτό το πλαίσιο, ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να εκτιμήσουν πόσο ισχυρός ενδείκτης μιας μεταβλητής είναι το στοιχείο του ερωτηματολογίου, βαθμολογώντας το από το 1 έως το 5. Η πρόταση ήταν αν, κατά την άποψη των συμμετεχόντων, οι άνθρωποι που χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επαναπαύονται και δεν συμμετέχουν σε περαιτέρω δράσεις (1) ή ενισχύεται η θέλησή τους για συμμετοχή σε περαιτέρω δράσεις (5). Όπως φαίνεται στο Γράφημα 14, υπερिशύει το 3 ως η πιο ουδέτερη απάντηση, που συνεπάγεται ότι οι συμμετέχοντες βρίσκονται ακριβώς μεταξύ των δύο κατευθύνσεων. Η αμέσως επόμενη πιο επιλεγμένη απάντηση είναι ο αριθμός 4, που βρίσκεται πιο κοντά στην επιλογή ότι ενισχύεται η θέληση των συμμετεχόντων για περαιτέρω δράσεις, χάρη στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Γράφημα 14). Σε συνάφεια με αυτήν την ερώτηση (Γράφημα 14), οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν εάν θεωρούν πως οι ψηφιακές κινητοποιήσεις μπορούν να συμβάλλουν στην τροποποίηση ή ακόμα και την απόσυρση του Π.Δ. 85/2022. Υπερισχύει η ουδέτερη απάντηση με ποσοστό 36,3% και τα ποσοστά μειώνονται σχεδόν ισόποσα προς τα δύο άκρα, με τις αρνητικές απαντήσεις να επικρατούν. Το 26,6% απάντησε πως συμβάλλουν ελάχιστα ενώ το 10,5% πως δεν συμβάλλουν καθόλου στην ουσιαστική αυτή αλλαγή που προαναφέρθηκε. Από την άλλη πλευρά το 19,4% απάντησε πως συμβάλλουν πολύ και μόλις το 7,3% επέλεξε την απάντηση «Πάρα πολύ» (Γράφημα 15).

Γράφημα 14: Ερώτηση 12 - Κατά την άποψή σας, όταν οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να διαμαρτυρηθούν, επαναπαύονται και δεν συμμετέχουν σε περαιτέρω δράσεις (1) ή ενισχύεται η θέλησή τους για συμμετοχή σε περαιτέρω δράσεις (5).

Γράφημα 15: Ερώτηση 13 - Κατά την άποψή σας, μπορούν οι ψηφιακές κινητοποιήσεις που πραγματοποιούνται να προκαλέσουν την τροποποίηση ή την απόσυρση του Π.Δ. 85/2022;

5.4.1 Η πλήρωση του δημοκρατικού ελλείμματος.

Συνεχίζοντας, μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης μπορεί εν μέρει να καλυφθεί αυτό που ονομάζεται «δημοκρατικό έλλειμμα» στην ενημέρωση, πράγμα που επιβεβαιώνουν και οι δύο συνεντευξιαζόμενοι. Αφενός, τα κυρίαρχα μέσα φαίνεται να επικρίνονται ως μη συμπεριληπτικά, αφετέρου ένα ουκ αμελητέο ποσοστό των συμμετεχόντων ενημερώθηκε τελικά (και) από την τηλεόραση. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ειδικά οι χρήστες τους που ακολουθούνται από χιλιάδες άτομα μπορούν να ασκήσουν πιέσεις και να προβάλλουν πτυχές ενός ζητήματος, ανεξάρτητα από το αν αυτές προβάλλονται στα κυρίαρχα μέσα. Η

δυνατότητα αυτή ενισχύει τον ψηφιακό ακτιβισμό, καθώς μετά την ενημέρωση που παρέχεται, οι χρήστες έχοντας τη γνώση γύρω από ένα ζήτημα, είναι σε θέση να εντοπίσουν το πρόβλημα και να προβούν στις ανάλογες ενέργειες. Σε αυτό το σημείο φαίνεται να επιβεβαιώνεται η θεωρία STOPS που εξηγεί τα κίνητρα των πράξεων των ακτιβιστών. Δηλαδή, οι κινητοποιήσεις για το Π.Δ. 85/2022 ξεκίνησαν αφότου έγινε κατανοητό το πρόβλημα, όπως το παρουσίασαν οι καλλιτέχνες, εντοπίστηκαν τα πιθανά εμπόδια και τέλος πραγματοποιήθηκαν δράσεις. Μάλιστα, οι συμμετέχοντες στο ερωτηματολόγιο ήταν σε θέση να εντοπίσουν και τον βαθμό εμπλοκής τους, είτε ήταν υψηλός είτε όχι. Όπως αναφέρεται στις απαντήσεις της Μαρίας, οι ακόλουθοί της όχι μόνο ενημερώθηκαν για τις κινητοποιήσεις που διοργανώνονταν σε φυσικό χώρο αλλά έλαβαν μέρος σε αυτές. Επισημαίνει πως αρχικά το θέμα δεν καλύφθηκε καθόλου αλλά εν τέλει υπήρξε χώρος για αυτό στην ημερήσια ατζέντα, αφότου βέβαια έλαβε τεράστιες διαστάσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Κατά την άποψή της, η αρχική πρόθεση των καναλιών ήταν να μην ειπωθεί τίποτα για το ζήτημα, εάν κάτι τέτοιο ήταν δυνατόν, ή να διαστρεβλωθούν τα πράγματα ως είχαν. Δηλώνει πως παρατήρησε παραποιημένες εικόνες και ελάχιστες πληροφορίες αναλογικά με τις κατά τα άλλα πολυπληθείς φυσικές δράσεις που έλαβαν χώρα και δεν καλύφθηκε σε καμία περίπτωση αναλογικά με την έκτασή του το ζήτημα των καταλήψεων των θεάτρων. Συνεπώς, αναφέρει πως το βάρος επωμίστηκε ο κόσμος του καλλιτεχνικού χώρου με σύμμαχο τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και την προσωπική επικοινωνία με δημοσιογράφους, ώστε να εντάξουν το ζήτημα στην ατζέντα τους τα κυρίαρχα μέσα, όπου και πάλι προβλήθηκε εξ απαλών ονύχων. Τέλος, αναφέρει σχετικά πως όταν τα κυρίαρχα μέσα αποκρύπτουν βασικές πτυχές των ζητημάτων και αποσιωπούν πληροφορίες, αμέσως δημιουργείται ένα κοινό περί δικαίου αίσθημα και κρίνεται επιτακτική η ανάγκη για καθολική επαγρύπνηση, πράγμα που η ίδια θεωρεί ελπιδοφόρο. Αναφορικά με την αναπαραγωγή των απόψεών της από τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης, τονίζει πως όταν αυτό γίνεται, παρατηρεί στρεβλή αποτύπωση των τοποθετήσεών της. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, η συνεντευξιαζόμενη δίνει την αίσθηση της αντίφασης μεταξύ κυρίαρχων μέσων ενημέρωσης και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Τα ανωτέρω επιβεβαιώνει και ο Γιάννης στη δική του συνέντευξη, του οποίου οι απαντήσεις συγκλίνουν με αυτές της Μαρίας.

Επομένως, τη στιγμή που οι δράσεις για το Π.Δ. 85/2022 δεν επικοινωνήθηκαν ιδιαίτερα από την τηλεόραση και όπου το δημοφιλέστερο κανάλι επικοινωνίας ήταν τα μέσα

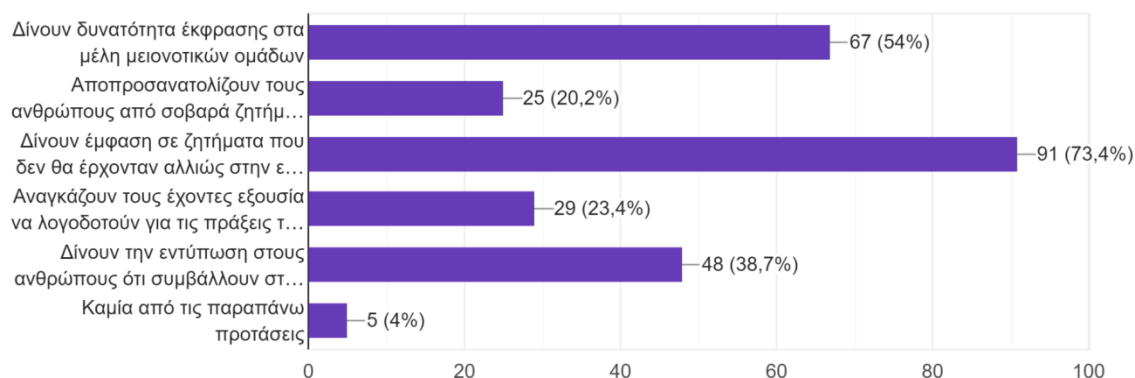
κοινωνικής δικτύωσης, γίνεται αντιληπτό πως αποτέλεσαν αναγκαίο κομμάτι της διαδικασίας. Εκτός από τη συμμετοχή σε φυσικές κινητοποιήσεις, κρίνεται ως ιδιαίτερα αξιόλογη η κοινοποίηση των δημοσιεύσεων που αναφέρονται σε κάποιο ζήτημα καθώς έτσι αυτό αποκτά ορατότητα, διαμοιράζεται μεταξύ των χρηστών και δίνεται η αίσθηση ότι πρόκειται για κάτι σημαντικό στο οποίο πρέπει να δοθεί προσοχή. Βέβαια, μπορεί εύκολα να αναρωτηθεί κανείς για τα κριτήρια που καθιστούν ένα ζήτημα σημαντικό. Εν συντομία, δεν είναι ξεκάθαρο αν ένας χρήστης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης προβαίνει στην κοινοποίηση ενός θέματος επειδή αυτό είναι αντικειμενικά ουσιαστικό ή αν το κάνει για να δρα με τρόπο συμβατό με τους γύρω του, για να μη θεωρείται αποκλίνων από το κοινό σύνολο και χωρίς να κατανοεί το ζήτημα σε βάθος.

5.5 Οργάνωση και συντονισμός κινητοποιήσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως χώρος ανάπτυξης κινηματικής δράσης, οι χρήστες μπορούν να διαμαρτυρηθούν, ενισχύοντας τη θέλησή τους για συμμετοχή σε περαιτέρω δράσεις φυσική τη παρουσία. Παρά τα πλεονεκτήματα τους ως προς την επικοινωνία, την ενημέρωση και την ανάπτυξη κινηματικής δράσης, υπάρχει ένα ποσοστό των ερωτώμενων που συνηγορεί πως αυτά δίνουν την εντύπωση τους χρήστες ότι συμβάλλουν στην κοινωνική αλλαγή, χωρίς αυτό να συμβαίνει επί της ουσίας και πως αποπροσανατολίζουν τους ανθρώπους από σοβαρά ζητήματα (Γράφημα 16). Οι συμμετέχοντες κατά βάση απάντησαν πιο ουδέτερα στην ερώτηση σχετικά με το πού οδεύει η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Λιγότεροι είναι αυτοί που θεώρησαν πως οι διαμαρτυρίες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συμβάλλουν στο να επαναπαύονται οι χρήστες και να μην διαμαρτύρονται περαιτέρω, αλλά η πλειοψηφία τείνει προς μία θετική αξιολόγηση και σύγκριση μεταξύ παραδοσιακής και ψηφιακής ακτιβιστικής δράσης. Στο σημείο αυτό πρέπει να ειπωθεί ότι, κατά την άποψη των χρηστών, οι ψηφιακές κινητοποιήσεις δεν είναι ξεκάθαρο αν μπορούν να προκαλέσουν την απόσυρση ή την τροποποίηση του εν λόγω Προεδρικού Διατάγματος, διατηρώντας ξανά πιο ουδέτερη θέση. Αυτό αποδεικνύει πως οι χρήστες είναι επιφυλακτικοί απέναντι στις δυνατότητες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και στον αντίκτυπο που αυτά έχουν στην πραγματική ζωή. Μάλιστα, η «ζυγαριά γέρνει» προς την αρνητική απάντηση, δηλαδή στο ότι η τροποποίηση ή απόσυρση του Π.Δ. δεν είναι δυνατή. Φυσικά, υπάρχει και η πιο αισιόδοξη πλευρά που θεωρεί ότι πράγματι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορούν

να συμβάλλουν καθοριστικά σε αυτό το στόχο. Μετά την πάροδο των αντιδράσεων είναι σε θέση να διαπιστώσει κανείς τη σχέση μεταξύ της άποψης των χρηστών και του τελικού μέχρι στιγμής αποτελέσματος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει στο σημείο αυτό η έννοια του περιστασιακού, που τονίζεται από τους Chon και Park (2020), η οποία εστιάζει στην αφοσίωση των ατόμων να προσπαθούν να επιλύσουν προβλήματα αλλά αφορμώμενοι από κίνητρα που είναι περιστασιακά. Οι χρήστες που ήταν πιο επιφυλακτικοί, φάνηκε πως είχαν δίκιο, γιατί έως σήμερα δεν έχει προκληθεί η απόσυρση ή έστω τροποποίηση του Π.Δ. με τους έχοντες εξουσία να επιμένουν στο επιχείρημα ότι δεν βλάπτονται άμεσα οι σπουδαστές και οι σπουδάστριες των καλλιτεχνικών σχολών. Ο λόγος που τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν επέφεραν την επιδιωκόμενη αλλαγή δεν συνδέεται απαραίτητα με τις ελλείψεις τους από άποψη δυνατοτήτων αλλά από την αγνόηση άλλων παραγόντων, όπως τη μη δυνατότητα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης να απαλλαχθούν από τις επιδράσεις, τις πιέσεις και τον έλεγχο της πολιτικής σφαίρας, πράγμα που τονίζει και ο Treré (2019).

Γράφημα 16: Ερώτηση 11 - Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις πιστεύετε ότι περιγράφουν καταλληλότερα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης; (Περισσότερες από μία απαντήσεις)⁶

⁶ Για τις ολόκληρες προτάσεις που δίνονται ως επιλογές στην ερώτηση 11 του ερωτηματολογίου βλ. Παράρτημα II.

Κεφάλαιο 6: Συζήτηση-Δυναμικές και περιορισμοί

Λαμβάνοντας υπόψη την ταχύτατη ανάπτυξη της τεχνολογίας και την ευρύτατη χρήση του διαδικτύου, ειδικά των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, είναι αποδεκτό ότι υπάρχει μετατόπιση των κοινωνικών και πολιτικών γεγονότων στην ψηφιακή σφαίρα. Η φράση του ίδιου του δημιουργού του διαδικτύου Tim Berners Lee συνηγορεί στο ότι το διαδίκτυο είναι κυρίως ένα φαινόμενο με αξιοσημείωτες κοινωνιολογικές διαστάσεις και λιγότερο μια τεχνολογική καινοτομία (Πέππα, 2019). Ως εκ τούτου, είναι κρίσιμο να ληφθούν υπόψη η πλήρης ενσωμάτωσή του σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής πραγματικότητας. Πλέον, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν αποτελούν αποκλειστικά χώρο όπου πρωτεύοντα ρόλο έχουν η κατ' ιδίαν επικοινωνία, οι προσεγγμένες φωτογραφίες, τα ταξίδια και η προβολή του lifestyle. Με αφορμή τα όσα διαδραματίζονται στον κοινωνικό περίγυρο συγκροτείται σε αυτά ένας χώρος όπου τίγονται ζητήματα της καθημερινότητας, που αφορούν σε κοινωνικές ελευθερίες και δικαιώματα, και αναπτύσσεται κινηματική δράση για την επίλυσή τους.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία υπογραμμίζεται διαρκώς ο ουσιαστικός ρόλος που έχουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στην ανάπτυξη κινηματικών δράσεων για αμφιλεγόμενα ζητήματα και στα οποία δεν δίνεται ιδιαίτερη προσοχή από τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης. Από την έρευνα προκύπτει ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτέλεσαν την πρωτογενή πηγή ενημέρωσης για τους χρήστες, αναφορικά με το Π.Δ. 85/2022. Παράλληλα υπήρξαν και ο βασικός χώρος ανάδειξης των κινητοποιήσεων που έλαβαν χώρα στους δρόμους. Διαπιστώνεται, λοιπόν, η σύμπλευση των διαδικτυακών και μη πρακτικών. Παρά τις αντικειμενικές διαφορές που υπάρχουν μεταξύ του παραδοσιακού και του ψηφιακού ακτιβισμού, η ουσία παραμένει η ίδια ως προς τις πρακτικές και όσα πραγματοποιούνται στον ψηφιακό χώρο έρχονται να συμπληρώσουν και να ενισχύσουν τις δράσεις με φυσική παρουσία. Επομένως, περισσότερη έμφαση δίνεται στα στοιχεία εκείνα που ενώνουν παρά διαχωρίζουν τον ψηφιακό από τον παραδοσιακό ακτιβισμό. Μεταξύ των δύο ειδών ακτιβισμού τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης λειτουργούν ως διαμεσολαβητής, όπως επιβεβαιώνουν οι Chon και Park (2020) στη θεωρία. Ενώ στην αρχή το ενδιαφέρον περιστράφηκε γύρω από τη μετουσίωση ή όχι των ψηφιακών σε παραδοσιακές κινητοποιήσεις, εν τέλει σημαντικό εύρημα που προκύπτει είναι πως τα δύο είδη αλληλεπιδρούν και αφήνουν το ίδιο αποτύπωμα στο βαθμό που τους αναλογεί.

Κατά μια έννοια, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έρχονται να καλύψουν το λεγόμενο «δημοκρατικό έλλειμμα» όταν κρίνεται από τους χρήστες πως κάποια αμφιλεγόμενα ζητήματα, όπως η περίπτωση του Π.Δ. 85/2022, δεν συμπεριλαμβάνονται στην ημερήσια ατζέντα των μέσων. Βάσει της θεωρίας STOPS υπάρχει εκ των πραγμάτων μια εχθρική αντίληψη του κοινού για τα μέσα ενημέρωσης αναφορικά με τη μεροληψία που υφίσταται στην κάλυψη ειδήσεων. Στην παρούσα περίπτωση, μεγάλο μέρος των δράσεων στις οποίες συμμετείχε ο κόσμος επικοινωνήθηκε μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Η ανταπόκριση των χρηστών ήταν φανερή, αλλά δεν μπορεί να κριθεί, εν προκειμένω, εάν τις δράσεις στις οποίες προχώρησαν χαρακτηρίζει κίνητρο για κοινωνική αλλαγή ή παθητική στάση λόγω της ανάγκης για αίσθηση του ανήκειν σε μια κοινότητα.

Το Π.Δ. 85/2022 συνδέεται με έντονες κινητοποιήσεις, συμπεριλαμβανομένων των καταλήψεων ή της παραίτησης του διδακτικού προσωπικού που φαινομενικά αφήνουν αποτύπωμα, αλλά και ψηφιακές δράσεις, που όμως είχαν σύντομη διάρκεια. Ανεξάρτητα από τη σύντομη διάρκειά τους, δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός πως το μεγαλύτερο μέρος των συγκεντρώσεων και των διαμαρτυριών οφείλουν την ορατότητα που απέκτησαν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Επομένως, η πρώτη υπόθεση της παρούσας εργασίας, ότι οι ψηφιακές δράσεις ενάντια στο Π.Δ. 85/2022 και την υποβάθμιση των πτυχίων των ηθοποιών μετουσιώθηκαν σε κινητοποιήσεις σε φυσικούς χώρους, επιβεβαιώνεται.

Αναφορικά με τη σύγκριση των ψηφιακών και παραδοσιακών ακτιβιστικών δράσεων, θα έλεγε κανείς ότι βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση και αφουγκράζονται στον ίδιο βαθμό τον παλμό της κοινωνίας, όπως αναφέρουν οι Gil de Zuniga κ.ά. (2012). Η συμμετοχή σε συναθροίσεις αποτελεί ανέκαθεν τρόπο διαμαρτυρίας και συγκαταλέγεται στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα (Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 11), με το δικαίωμα του συνέρχεσθαι δημοσίως σε υπαίθριο χώρο. Απλώς οι νέες δυνατότητες που παρέχονται μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης επιτρέπουν σε αυτές τις κινητοποιήσεις να εκτυλίσσονται εκεί είτε συμπληρωματικά, είτε να αποτελούν σημείο εκκίνησης. Σύμφωνα με τους Greijdanus κ.ά. (2020), ο ψηφιακός ακτιβισμός διευκολύνει τις παραδοσιακές διαμαρτυρίες και συγκεντρώσεις, και άρα τα δύο αυτά μέρη συγκλίνουν και καλύπτουν διαφορετικές φάσεις μια κινητοποίησης, ανάλογα με το σκοπό που θέλουν να επιτελέσουν. Δίκαια, λοιπόν, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης χαρακτηρίζονται από τους Chon και Park (2020) ως στρατηγικό και διεκπεραιωτικό εργαλείο που φέρει εις πέρας τους σκοπούς του. Οι ίδιοι, στο θεωρητικό πλαίσιο, διατείνονται πως ο ψηφιακός ακτιβισμός συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τον

παραδοσιακό, καθώς τα άτομα που έχουν κίνητρα να κινητοποιούνται για διάφορα ζητήματα που τα απασχολούν, τείνουν να συμμετέχουν σε συλλογικές δράσεις εντός και εκτός των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Τη θέση αυτή επιβεβαιώνει και ο Treré (2019).

Η φυσική παρουσία σε συγκεντρώσεις και κινητοποιήσεις έχει άλλη βαρύτητα και η ζωτικότητα της δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, αλλά την ίδια στιγμή οι ψηφιακές δράσεις δεν μπορούν να θεωρηθούν ατελέσφορες. Συνεπώς, ο παραδοσιακός ακτιβισμός έρχεται να συμπαρασύρει στο διάβα του όλες τις δυνατότητες που παρέχονται ψηφιακά όχι μόνο για να ενισχυθεί αλλά επίσης γιατί πρόκειται για κάτι αναπόφευκτο. Κάθε πτυχή της ζωής του ανθρώπου έχει περάσει στο ψηφιακό περιβάλλον και άρα δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί η τάση για ακτιβιστικές δράσεις, τη στιγμή που πολλές φορές μετά το 2011 έχει αποδειχθεί πως οι προσπάθειες στον ψηφιακό χώρο μπορούν να ευοδωθούν. Ως αποτέλεσμα αυτών των σκέψεων, η δεύτερη υπόθεση της παρούσας εργασίας, ότι ο ψηφιακός ακτιβισμός ταυτίζεται με τον παραδοσιακό ακτιβισμό ως προς την αποτελεσματικότητά του αναφορικά με το Π.Δ. 85/2022 και την υποβάθμιση των πτυχίων των ηθοποιών, επίσης επιβεβαιώνεται.

Συμπερασματικά, η μη δυνατότητα της απόσυρσης ή έστω της τροποποίησής του εν λόγω Προεδρικού Διατάγματος δεν οφείλεται στην αναποτελεσματικότητα των ψηφιακών δράσεων και είναι κάτι που μπορεί να κινήσει μελλοντικές έρευνες. Όπως επιβεβαιώνει ο Treré (2019), τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι σε θέση να γνωστοποιήσουν ένα ζήτημα και να το καλύψουν, παρέχουν πληροφορίες για την οργάνωση και το συντονισμό δράσεων αλλά ίσως δεν επαφίεται στις δυνατότητές τους να ελέγξουν τις αποφάσεις των κυβερνώντων. Σε ιδεολογικό επίπεδο, φάνηκε η αντιπαράθεση του κόσμου στη συγκεκριμένη πολιτική απόφαση της κυβέρνησης, ο οποίος απέδειξε σύσσωμος πως εναντιώνεται έμπρακτα στην αδικία, διαμαρτύρεται και δεν διστάζει να διεκδικήσει τα δικαιώματά του, ασχέτως τελικού αποτελέσματος. Συνεπώς, θα ήταν άδικη η παντελής απόρριψη της αποτελεσματικότητας των δράσεων. Στην παρούσα εργασία οι ψηφιακές κινητοποιήσεις φαίνεται να αποτελούν «καθρέφτη» των παραδοσιακών δράσεων ακτιβισμού και να αλληλοσυμπληρώνονται. Οι ψηφιακές δράσεις μετουσιώθηκαν σε φυσικές και βοήθησαν σημαντικά στη συγκρότηση και το συντονισμό τους. Συνάμα, η απάντηση είναι καταφατική στο ότι μπορούν να συγκριθούν ως προς την αποτελεσματικότητά τους, άσχετα με το βαθμό της. Αυτό που ενδεχομένως διαφοροποιεί την αποτελεσματικότητα και τη διάρκεια των κινητοποιήσεων είναι το περιεχόμενο της εκάστοτε περίπτωσης, αυτό καθαυτό. Πιθανώς το Π.Δ. 85/2022 δεν συγκέντρωσε

μαζικότερες και μακρύτερης διάρκειας κινητοποιήσεις επειδή αφορούσε μια συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων, τους καλλιτέχνες και συγκεκριμένα τους ηθοποιούς. Επίσης, επρόκειτο για ένα αίτημα που αποσκοπούσε σε μία μόνο πτυχή μιας σειράς ζητημάτων που επιδιώκουν να προωθήσουν οι άνθρωποι του χώρου και ίσως γι' αυτό δεν έλαβε μεγαλύτερες διαστάσεις. Συνεπώς, σε επόμενες έρευνες θα μπορούσαν να διερευνηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εκάστοτε μελέτης περίπτωσης, ώστε να διαπιστωθεί αν παίζουν ρόλο και σε τι βαθμό συμβάλλουν στην περαιτέρω επικράτησή της στην επικαιρότητα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Γκούσκος, Δ. (2015). Συλλογικά ψηφιακά μέσα, ηλεκτρονική διακυβέρνηση, ηλεκτρονική διαβούλευση: Προς μια νέα σύνθεση; *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 24, 35-36. doi: <https://doi.org/10.12681/sas.902>

Δημήτρουλα, Γ. (2019). *Το κίνημα #Metoo* [Πτυχιακή εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών].
<https://pergamon.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/2882297>

ΕφΣυν. (2022, Δεκεμβρίου 27). Εμμένουν στην υποβάθμιση των πτυχίων των καλλιτεχνών. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε 11 Απριλίου 2023 από https://www.efsyn.gr/tehnas/art-nea/372514_emmenouyn-stin-ypobathmisi-ton-ptyhion-ton-kallitehnon

Ζαργάνη, Η. (2023, Απριλίου 5). «10, 100, χιλιάδες καταλήψεις» – Το κίνημα που προσπάθησε να αλλάξει τα πάντα στο θέατρο. *Το Κουτί της Πανδώρας*. Ανακτήθηκε 5 Μαΐου 2023 από <https://www.koutipandoras.gr/article/10-100-chiliades-katalipseis-to-kinima-pou-prospathise-na-allaxei-ta-panta-sto-theatro/>

Λεονταρίδης, Μ. (2023, Μαρτίου 29). Επέστρεψαν οι καθηγητές του Εθνικού που είχαν παραιτηθεί. *Αυτοδιοίκηση*. Ανακτήθηκε 8 Μαΐου 2023 από <https://www.aftodioikisi.gr/koinonia/epestrepsan-oi-kathigites-toy-ethnikoy-poy-eichan-paraitithe/>

Μπράτσος, Ν. (2023, Ιανουαρίου 9). Τι λέει το Υπουργείο Εσωτερικών σχετικά με την υποβάθμιση των πτυχίων των ηθοποιών. Πανκαλλιτεχνική κινητοποίηση στις 10 Ιανουαρίου – Συγκεντρώσεις σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. *EPT News*. Ανακτήθηκε 11 Απριλίου 2023 από

<https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/pankallitechniki-kinitopoiisi-stis-10-ianovarioy-syggkentroseis-se-athina-kai-thessaloniki/>

Παναγιωτοπούλου, Φ. (2015). *Η ψηφιακή τεχνολογία, το διαδίκτυο και η κοινωνική δικτύωση: Η διάδραση μεταξύ των ιστοτόπων, των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και των κοινωνικών κινημάτων* [Διπλωματική εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο-ΣΕΜΦΕ].

https://dspace.lib.ntua.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/41790/panagiotopoulou_networks.pdf?sequence=1

Π.Δ. 85/2022, Καθορισμός προσόντων διορισμού σε φορείς του Δημοσίου (Προσοντολόγιο-Κλαδολόγιο), Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, (ΦΕΚ 232/Α/17-12-2022).

Πέππα, Μ. (2020). *Η συμβολή των νέων μέσων επικοινωνίας στην εξέλιξη των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων* [Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο].
<https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/48091>

Σκαμπελτζή, Γ. (2023, Φεβρουαρίου 13). Υποβάθμιση των πτυχίων των ηθοποιών: Η ιστορία συνεχίζεται. *OfflinePost*. Ανακτήθηκε 11 Απριλίου 2023 από <https://www.offlinepost.gr/2023/02/13/ypobathmish-twn-ptyxiwn-twn-hthopoiwn-h-istoria-synexizetai/>

Σπύρος Μπιμπίλας. (2023, Δεκεμβρίου 21). *ΦΕΚ με ημερομηνία 17 δεκεμβριου 2022 [ενημέρωση κατάστασης]*. Facebook.
https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1863861010619996&id=100009883453348

Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 11, ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ - Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα.

Σύνταξη ΙΝ. (2021, Ιούνιος 10). #Μετοο: Σοφία Μπεκατώρου και Ζέτα Δούκα ενώνουν τις δυνάμεις τους και στέλνουν ηχηρό μήνυμα. *Ιν*. Ανακτήθηκε 13 Μαΐου 2023 από

<https://www.in.gr/2021/06/10/greece/metoo-sofia-mpekatorou-kai-zeta-douka-enonoun-tis-dynameis-tous-kai-stelnoun-ixiro-minyma/>

Σύνταξη ΙΝ. (2023, Ιανουαρίου 19). Ξανά στους δρόμους οι ηθοποιοί για την υποβάθμιση των πτυχίων τους. *Ιν*. Ανακτήθηκε 11 Απριλίου 2023 από <https://www.in.gr/2023/01/19/greece/ksana-stous-dromous-oi-ithopoioi-gia-tin-ypovathmisi-ton-ptyxion-tous/>

AlfaVita Newsroom. (2023, Φεβρουαρίου 12). Κατάληψη Θεάτρου Τσίλλερ: Νέα συναυλία αλληλεγγύης απόψε- Ποιες δράσεις θα γίνουν. *AlfaVita*. Ανακτήθηκε 11 Απριλίου 2023 από <https://www.alfavita.gr/koinonia/407809-katalipsi-theatroys-tsiller-nea-synaylia-apopse-poies-draseis-tha-ginoun>

AstraTV. (2023, Ιανουαρίου 20). Εκδήλωση στο ΒΟΞ για την υποβάθμιση των πτυχίων των καλλιτεχνών. *AstraTV*. Ανακτήθηκε 11 Απριλίου 2023 από <https://www.astratv.gr/ekdilosi-sto-vox-gia-tin-ypovathmisi-ton-ptychion-ton-kallitechnon/>

Athinorama Team. (2023, Μαρτίου 20). Λήγουν οι καταλήψεις στις Δραματικές Σχολές. *Αθηνόραμα*. Ανακτήθηκε 6 Μαΐου 2023 από <https://www.athinorama.gr/theatre/3015079/lixi-ton-katalipseon-stis-dramatikes-sxoles/>

Babbie, E. (2011). *Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα* (Γ. Βογιατζής, Μετ.). Κριτική.

Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι κοινωνικής έρευνας* (Π. Σακελλαρίου, Μετ.). Gutenberg.

Eretikos Newsroom. (2023, Ιανουαρίου 31). Απεργία ηθοποιών-Σταματούν ακόμα και τα γυρίσματα σίριαλ. *Eretikos*. Ανακτήθηκε 11 Απριλίου 2023 από <https://eretikos.gr/show-biz/apergia-ithopoion-stamatoun-akoma-kai-ta-gyrismata-sirial/563888/>

FoittitikaNea Newsroom. (2022, Δεκεμβρίου 23). Τι λέει το Υπουργείο Εσωτερικών σχετικά με την υποβάθμιση των πτυχίων των ηθοποιών. *Φοιτητικά Νέα*. Ανακτήθηκε 11 Απριλίου 2023 από shorturl.at/gquFP

Gazzetta Newsroom. (2023, Απριλίου 1). Σταματά η κατάληψη στο θέατρο REX μετά από 50 ημέρες: «Βάζουμε άνω τελεία». *Gazzetta*. Ανακτήθηκε 8 Μαΐου 2023 από <https://www.gazzetta.gr/plus/2210152/stamata-i-katalipsi-sto-theatro-rex-meta-apo-50-imeres-bazoyme-ano-teleia>

Kathimerini Newsroom. (2023, Απριλίου 6). Εκκενώθηκε η κατάληψη στο θέατρο Ολύμπια – 10 συλλήψεις. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 8 Μαΐου 2023 από <https://www.kathimerini.gr/society/562358485/ekkenothike-to-ktirio-poy-stegazetai-to-olympia-dimotiko-moysiko-theatro-maria-kallas-10-syllipseis/>

Makthes. (2022, Δεκεμβρίου 23). Κύμα οργής από τους καλλιτέχνες: Εξισώνονται τα πτυχία τους με... απολυτήρια Λυκείου. *MAKEΔONIA*. Ανακτήθηκε 11 Απριλίου 2023 από <https://www.makthes.gr/kyma-orgis-apo-toys-kallitechnes-exisonontai-ta-ptychia-toys-me-apolytiria-lykeiou-620644>

McQuail, D. (2003). *Η θεωρία της μαζικής επικοινωνίας για τον 21ο αιώνα* (Κ. Μεταξά, Μετ.). Καστανιώτη.

Ξενόγλωσση

Alyssa Milano [@Alyssa_Milano]. (2017, Οκτωβρίου 15). If you've been sexually harassed or assaulted write 'me too' as a reply to this tweet [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/Alyssa_Milano/status/919659438700670976

Anderson, M., Toor, S., Olmstead, K., Rainie, L. & Smith, Al. (2018, Ιουλίου 11). Activism in the Social Media Age. *Pew Research Center*. Ανακτήθηκε 6 Μαΐου 2023 από <https://www.pewresearch.org/internet/2018/07/11/activism-in-the-social-media-age/>

Auxier, B & Macclain, C. (2020, Σεπτεμβρίου 9). Americans think social media can help build movements, but can also be a distraction. *Pew Research Center*. Ανακτήθηκε 6 Μαΐου 2023 από

<https://www.pewresearch.org/short-reads/2020/09/09/americans-think-social-media-can-help-build-movements-but-can-also-be-a-distraction/>

Avastagou, A. (2023). *Tracing Sexual Abuse Representation and Opinion Formation in the Press: A Corpus-driven Content Analysis of the Greek MeToo Movement* [Διπλωματική εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών]. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/3301183/file.pdf>

Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). THE LOGIC OF CONNECTIVE ACTION Digital media and the personalization of contentious politics. *Information Communication and Society*, 15(5), 739-768. doi: <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.670661>

Cammaerts, B. (2015). Social media and activism. Στο R. Mansell και P. Hwa (επιμ.), *The International Encyclopedia of Digital Communication and Society*. Wiley-Blackwell.

Chon, M-G. & Park, H. (2020). Social Media Activism in the Digital Age: Testing an Integrative Model of Activism on Contentious Issue. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 97(1), 72–97. doi: <https://doi.org/10.1177/1077699019835896>

Dadas, C. (2017). *HASHTAG ACTIVISM: THE PROMISE AND RISK OF “ATTENTION”*. Montclair State University. doi: <https://doi.org/10.37514/PER-B.2017.0063.2.01>

Fuchs, C. (2012). Some Reflections on Manuel Castells’ Book Networks of Outrage and Hope. Social Movements in the Internet Age. *tripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 10(2): 775-797. doi: <https://doi.org/10.31269/triplec.v10i2.459>

Greijdanus, H., Fernandes, C., Turner-Zwinkels, F., Honari, A., Roos, C., Rosenbusch, H. & Postmes, T. (2020). The psychology of online activism and social movements: relations

between online and offline collective action. *Current Opinion in Psychology*, 35, 49-54.
doi: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.03.003>

Gustafsson, E. W. & Gnattingius, L. (2019). *Act or interact? The perceived influence of social media on millennial prosocial behaviours* [Πτυχιακή εργασία, Βασιλικό Ινστιτούτο Τεχνολογίας της Σουηδίας-KTH].

Harlow, S. & Guo, L. (2014). Will the Revolution be Tweeted or Facebooked? Using Digital Communication Tools in Immigrant Activism. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19, 463–478. doi: 10.1111/jcc4.12062

Treré, E. (2019). *Hybrid Media Activism: Ecologies, Imaginaries, Algorithms*. Routledge.

Zulli, D, (2020). Evaluating hashtag activism: Examining the theoretical challenges and opportunities of #BlackLivesMatter. *Journal of Audience and Reception Studies*, 17(1), 197-216. <https://www.participations.org/17-01-12-zulli.pdf>

Παράρτημα Ι: Οδηγός Συνέντευξης

Μέρος Α'-Πρόθεση/στόχος

1. Ποια θα λέγατε πως είναι η βασική σας πρόθεση, ο κύριος στόχος μέσω αυτής της κινητοποίησής σας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;
2. Πώς θα χαρακτηρίζατε τη δράση σας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;

Μέρος Β'-Πλαίσιο Κινητοποίησης

3. Αναφορικά με το επικοινωνιακό κομμάτι, πώς επικοινωνείτε το μήνυμά σας προς τους ακόλουθους σας, ώστε να κατανοήσουν ότι υπάρχει ένα ζήτημα που χρήζει προσοχής;
4. Πώς αξιοποιούν την πληροφορία που λαμβάνουν από εσάς οι ακόλουθοι σας (π.χ. αναδημοσιεύοντας τα post/ stories σας); Έχετε εικόνα;
5. Πώς αξιολογείτε την αναδημοσίευση των αναρτήσεών σας (εάν υφίσταται); Πού ωφελούν κατά την άποψή σας;

Μέρος Γ'-Κάλυψη ζητήματος από mainstream media

6. Πώς θα χαρακτηρίζατε την κάλυψη του ζητήματος που αφορά στο Π.Δ. 85/2022 από τα mainstream media;
7. Θεωρείτε ότι με τη online δράση σας έρχεστε να απαντήσετε σε κάποιο κενό που υπάρχει στην κυρίαρχη ενημέρωση και πληροφόρηση;
8. Παρατηρείτε όσα δημοσιεύετε να αναπαράγονται από τα mainstream media;

Μέρος Δ'-Online κινητοποίηση και δράσεις σε φυσικούς χώρους

9. Η δράση σας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτέλεσε μέσο συντονισμού και οργάνωσης δράσεων σε φυσικούς χώρους;
10. Σε τι βαθμό, πιστεύετε, ότι οι ακόλουθοί σας και γενικά οι χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης επιδίδονται σε φυσικές κινητοποιήσεις χωρίς να επαναπαύονται απλά στον ψηφιακό ακτιβισμό (που δεν συνεπάγεται offline δράσεις);

11.Μπορούν, κατά την άποψή σας, να συγκριθούν η ένταση, η αποτελεσματικότητα και η ευρύτητα των online με τις offline δράσεις;

Μέρος Ε΄-Μέσα κοινωνικής δικτύωσης και συχνότητα χρήσης

12.Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;

13.Σε ποια μέσα κοινωνικής δικτύωσης διαθέτετε λογαριασμό;

14.Ποιο μέσο κοινωνικής δικτύωσης χρησιμοποιείτε περισσότερο και γιατί;

Παράρτημα II: Ερωτηματολόγιο ατομικής συμπλήρωσης

ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Ποια είναι η ηλικία σας;

18-25

26-35

36-45

46-55

56-65

>65

2. Ποιο είναι το φύλο σας;

Γυναίκα

Άνδρας

Δεν απαντώ

3. Ποιο είναι το ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης που έχετε ολοκληρώσει;

Λύκειο

ΑΕΙ/ΤΕΙ

Ιδιωτική σχολή

Μεταπτυχιακό

Διδακτορικό

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ 85/22 ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗ ΤΩΝ ΠΤΥΧΙΩΝ ΤΩΝ ΗΘΟΠΟΙΩΝ

4. Από ποια μέσα ενημερωθήκατε για το Προεδρικό Διάταγμα 85/22; (Περισσότερες από μία απαντήσεις)

Τηλεόραση

Ραδιόφωνο

Τύπος

Διαδίκτυο (Ειδησεογραφικές ιστοσελίδες, Blogs)

Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης

5. Από ποια μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενημερωθήκατε για την οργάνωση και το συντονισμό δράσεων σχετικά με το Προεδρικό Διάταγμα 85/22; (Περισσότερες από μία απαντήσεις)

Facebook

Instagram

Twitter

YouTube

Εφαρμογές Άμεσων Μηνυμάτων (Messenger, Viber)

Άλλο:

*HASHTAGS ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ 85/22 ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗ ΤΩΝ ΠΤΥΧΙΩΝ ΤΩΝ
ΗΘΟΠΟΙΩΝ*

6. Συναντήσατε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης κάποιο από τα παρακάτω hashtags για το συγκεκριμένο ζήτημα; (Περισσότερες από μία απαντήσεις)

#sesasproumasakoute

#Π.Δ.85/22

#μετουςκαλλιτέχνες

#μετουςηθοποιούς

Δεν συνάντησα κανένα hashtag

Άλλο:

7. Πόσο αποτελεσματική θεωρείτε τη χρήση των hashtags;

Καθόλου-Πάρα πολύ (1-5)

8. Ποια από τις παρακάτω προτάσεις σας βρίσκει περισσότερο σύμφωνους; (Ιδανικά μέχρι 4 απαντήσεις)

Τα hashtags συγκεντρώνουν πληροφορίες για ένα ζήτημα σε συγκεκριμένους διαδικτυακούς χώρους

Τα hashtags διευκολύνουν την εύρεση πληροφοριών σχετικά με ένα ζήτημα

Τα hashtags συμβάλλουν στην ευρύτητα και την ορατότητα ενός ζητήματος

Τα hashtags δίνουν κίνητρο για την αναδημοσίευση πληροφοριών για ένα ζήτημα

Τα hashtags ωθούν τους χρήστες στην αναζήτηση πληροφοριών για ένα ζήτημα

Τα hashtags ωθούν τους χρήστες σε ψηφιακές κινητοποιήσεις για ένα ζήτημα

Τα hashtags ωθούν τους χρήστες να συμμετάσχουν σε διαδηλώσεις, πορείες, συγκεντρώσεις και άλλες δράσεις διαμαρτυρίας

Τα hashtags μπορεί να διαστρεβλώσουν το νόημα του ζητήματος στο οποίο αναφέρονται

Τα hashtags προκαλούν τη σύγχυση των χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και συχνά έχουν διττά νοήματα

Καμία από τις παραπάνω προτάσεις

Άλλο:

ONLINE ΔΡΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ 85/22

9. Συμμετείχατε σε δράσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για το συγκεκριμένο ζήτημα;
Καθόλου-Πάρα πολύ (1-5)

10. Αν ναι, με ποιον τρόπο; (Περισσότερες από μία απαντήσεις);
Σχολίασα ή πάτησα like σε σχετική φωτογραφία ή δημοσίευση
Αναδημοσίευσα/Κοινοποίησα δημοσίευση τρίτου (π.χ. σε Instagram Story, Facebook, Twitter)
Προσκάλεσα άλλους χρήστες να συμμετέχουν σε ομάδες που πραγματεύονταν το συγκεκριμένο θέμα
Κοινοποίησα link και συζήτησα το εν λόγω θέμα με φίλους και γνωστούς
Δημοσίευσα κείμενο ή/και φωτογραφία εκφράζοντας την άποψή μου
Υπέγραψα σε online διαμαρτυρία (petition)
Άλλο:

11. Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις πιστεύετε ότι περιγράφουν καταλληλότερα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης; (Περισσότερες από μία απαντήσεις)
Δίνουν δυνατότητα έκφρασης στα μέλη μειονοτικών ομάδων
Αποπροσανατολίζουν τους ανθρώπους από σοβαρά ζητήματα
Δίνουν έμφαση σε ζητήματα που δεν θα έρχονταν αλλιώς στην επικαιρότητα
Αναγκάζουν τους έχοντες εξουσία να λογοδοτούν για τις πράξεις τους
Δίνουν την εντύπωση στους ανθρώπους ότι συμβάλλουν στην κοινωνική αλλαγή ενώ στην πραγματικότητα δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο
Καμία από τις παραπάνω προτάσεις

12. Κατά την άποψή σας, όταν οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να διαμαρτυρηθούν:
Επαναπαύονται και δεν συμμετέχουν σε περαιτέρω δράσεις- Ενισχύεται η θέλησή τους για συμμετοχή σε περαιτέρω δράσεις (1-5)

13. Κατά την άποψή σας, μπορούν οι ψηφιακές κινητοποιήσεις που πραγματοποιούνται να προκαλέσουν την τροποποίηση ή την απόσυρση του Π.Δ.85/22;
Καθόλου-Πάρα πολύ (1-5)

ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΣΕ ΦΥΣΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ

14. Παραβρεθήκατε σε κινητοποιήσεις και δράσεις διαμαρτυρίας (συγκεντρώσεις/πορείες/συναυλίες) που είχαν σκοπό την τροποποίηση του Προεδρικού Διατάγματος 85/2022;

Ναι

Όχι

ΔΞ/ΔΑ

15. Έχετε συμμετάσχει γενικά σε δράσεις διαμαρτυρίας για άλλα ζητήματα που σας έχουν απασχολήσει;

Ναι

Όχι

ΔΞ/ΔΑ

16. Πόσο συμφωνείτε με την ακόλουθη πρόταση: Οι διαμαρτυρίες των ανθρώπων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τούς ενθαρρύνουν να κινητοποιηθούν και σε φυσικό χώρο.
Καθόλου-Πάρα πολύ (1-5)